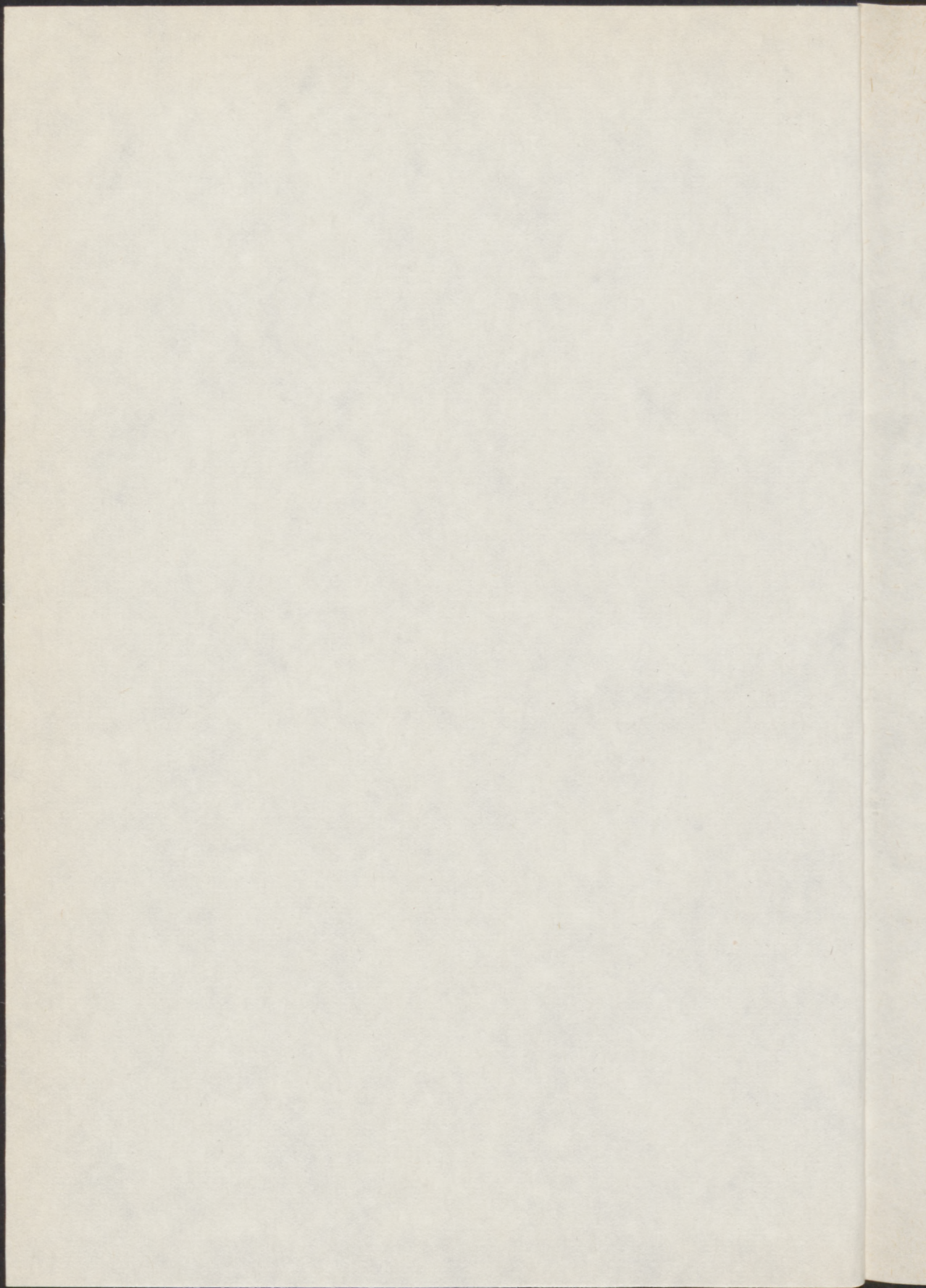


MC
111.442

VÉG GÁBOR

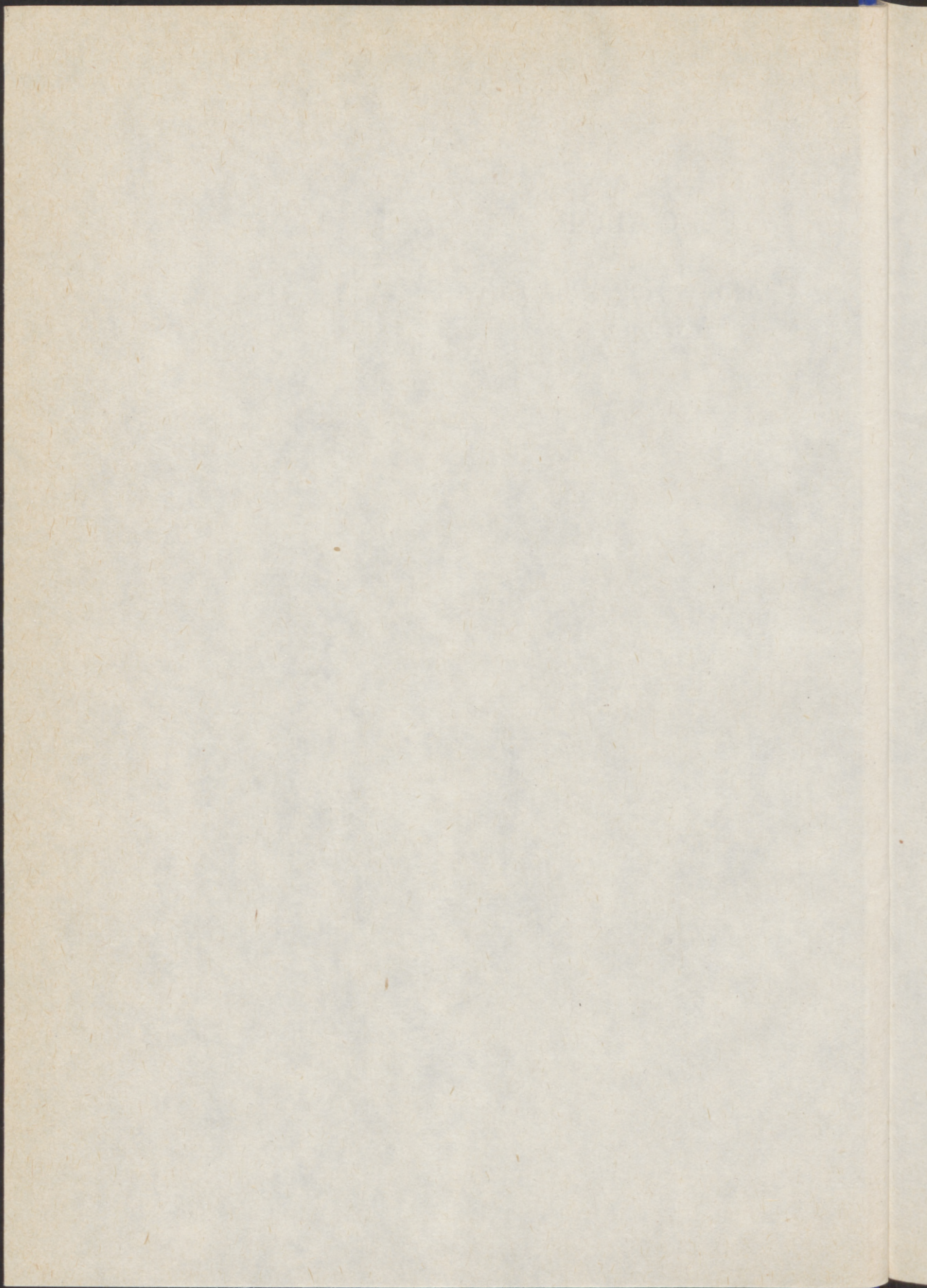
Magyarország királyai és királynői





VÉG GÁBOR

*Magyarország királyai
és királynői*



VÉG GÁBOR

Magyarország királyai és királynői

A fedelet Pataki Tibor tervezte

Szakmailag ellenőrizte Bertényi Iván

Grafika: Ludmann Mihály és Miss József

Második, javított kiadás

MC 111.442



1991

© Vég Gábor, 1991

Hungarian edition by © Maecenas Könyvkiadó, 1991



Bevezető

Ez a könyv arra tesz kísérletet, hogy bemutassa nemzetünk történelmének ötvenhat uralkodóját, de arra is, hogy a rövid életrajzokban felvillantsa a magyarság ezeréves államiságának legfontosabb mozzanatait.

Az első fejezetekben az istváni államalapítás *előtti* korszak legfőbb történéseit igyekeztünk jelezni, felvázolva azokat a kereteket, amelyek meghatározták nemzetünk beilleszkedését a korabeli Európába. Néhány rész azoknak a szertartási elemeknek a kialakulását és eszmetörténeti vonatkozásait tárgyalja, amelyek évszázadokon keresztül elkísérték a királlyá válás pillanatát.

Az egyes királyok életrajza előtt rövid adattár segíti az olvasó gyors tájékozódását az adott uralkodó életének kiemelkedő eseményeiről.

Királyaink portréjának megrajzolásakor nem vállalkozhattunk arra, hogy egyben a nemzet történetének summázatát is adjuk, de reméljük, kellőképpen sikerült érzékeltetni a személyiség és az állam közötti kapcsolat alakulását. A *jellemek* árnyalt bemutatása szükségképpen töredékes; néha még alapvető adatok is bizonytalanok: a kor forrásai maguk sem tudósítanak pontosan.* Az egymásutániség elvéből adódik, hogy időnként a tárgyalt események a következő uralkodónál ismét felbukkannak. Igyekeztünk az átfedéseket a minimumra csökkenteni.

A királyok életrajzainak folyamát meg-megszakítja egy-egy fejezet. Ezeket a tényközlésre szorító betéteket a monarchák életét, uralkodásuk kereteit megváltoztató körülmények leírásá-

* Kötetünk némely adata, sajnos, nem vitathatatlan. Ezen esetekben a szakirodalmi többségi álláspontot vettük át. Észrevételeket szívesen fogadunk a kiadó címén: 1365 Budapest, Pf. 742.



nak szenteltük. A terjedelem korlátai nem tették lehetővé az erdélyi fejedelmek bővebb bemutatását.

A könyv végén röviden ismertetjük a kormányzói intézményt és a legnevesebb kormányzók életrajzát.

A függelékben szereplő információk az olvasó tájékozódását könnyítik, akár csak a könyvben elhelyezett táblázatok.

Még sohasem íródott olyan mű, amely Szent Istvántól IV. Károlyig terjedően mutatta volna be királyaink életét. E munka szerény kísérlet a hiány pótlására.



A Magyar Keresztény Koronás
KIRÁLYOK

és azoknak edgy-más után való következése, Nemzetsége,
születése, halála, temetése.

Magyarország, a kedves Hazánk, kegyes Olvasó, ebben a Krónikában, és a Magyarok Bibliotekájában többször, más, és más képpen HUNNA neve alatt elő fog állani, és szóllani. Most itt legelőszer Felséges Koronás Király eleibe örömében indulván eképpen szóll. Hallynk szavait:

Kellyetek-fel velem, szerelmes Fiaim!

És ébredgyetek-fel, ó Magyar Tagjaim!

Velem támadgyatok-fel, ó én Országim!

S hozzám tartozandó minden Tartományim!

A' Krónika író, ím minket felzendít,

Engem, és Titeket nagy pompára indít,

A' mi Királyinkat előnkbe állíttya,

Mint eleveneket, ím elő szállíttya.

A' Krónika Író mi Országlóinkat,

Maid elő állíttya Oltalmazóinkat,

Koronás Királyink maid elő állanak,

Hatalmas Uraink maid hozzánk szállanak.

A' mi Királyink ím ez Históriában,

Maid elő állanak ím e' Kronikában,

Maid maid személyeket látom szemeimmal,

És maid maid szavokat halom füleimmal.

E' Fő Személyeket méltó meg-előzni,

És nagy tisztelettel méltó mint edgy győzni,

Itt kiki Hunnának kövesse példáját,

És alkalmaztassa hozzája ruháját.

Hunna föl-öltözik mint Eszther régenten,

Assverus Királhoz bé menvén szép rendben,

Vagy Holoferneshez mint Judith készülvén,



Vagy Saba Királyné Salamont köszöntvén.
Mind ezek testekben szép öltözeteket
Viseltek, és tettek nagy készüléteket,
Hogy így díszesebben Urokat tiszteljük,
És illendő képpen magokat viseljük.
Hunna elő veszi leg-szeb ruházattyát,
Hogy itten kerüllye minden gyalázattyát,
Midőn Királynak neveket meg hallya,
És a' Kronikában őket tapasztallya.
Hunnát kövessétek Gróffok, és Hertzegek,
Vitézek, Polgárok, Nemessek, és Bárok,
Kiki elő állyon, de czifra ruhában,
Czifrán gyönyörködgyék számos Királyában,
Hunnát késérjétek Püspökök, Érsekek,
Szentelt Papi rendek, és sok Szerzetesek,
Az egész Köz-ségnek jó példát adgyatok,
Semmit a' pompában itt el-ne hadgyatok.

A fejedelem szerepe a magyarság államalapítás előtti történetében

A magyar nép korai históriájában a fejedelmi hatalom megszületése nehezen vagy egyáltalán nem köthető biztos időponthoz és konkrét történeti eseményekhez. A korabeli írásos források és az Árpád-kori magyar krónikák eltérő módon örökítik meg a népvándorlás korának politikai mozzanatait. Az adatok egybevetése után csak azt állíthatjuk bizonyossággal, hogy a kazár birodalomba betagolódott magyarság első, történetileg hiteles fejedelme Álmos volt, aki a 850-es évek második felében került a törzsszövetség élére. A kazár függés egyik legfontosabb következménye a kettős fejedelemség intézményének átvétele volt. A kazár főhatóságot vállaló Álmos az első számú vezető (kende), míg a hadügyek irányítása (gyula) Levedi feladatköre. A kettős fejedelmi rend a kazár kaganátusból való kiszakadás (legkésőbb 880 körül) után is fennmaradt, s csak 904-ben, Kurszán gyula halála után szűnt meg. A honfoglalás Árpád főfejedelem vezetésével történt meg, a Kárpát-medence birtokbavételének katonai lépéseit nyilván a gyula irányította.

Árpád halálát (907) követően a források ismét elbizonytalanodnak az utódokat illetően. A X. sz. első fele mindenképpen a fejedelmi hatalom gyengülésének s a törzsi vezetők (urak) térnyerésének időszaká volt. Ez lehet a magyarázata annak, hogy Árpád és Taksony között nincsenek biztos információink a fejedelmek személyére vonatkozóan. A honfoglalás utáni évszázad átmeneti világában a központi hatalom fikció csupán, a magyarok által lakott terület törzsi részhatalmak halmaza. A fejedelemség újbóli megerősödése Taksony fiának, Gézának az uralkodásához kötődik, aki felismerte a magyarság fennmaradásának egyetlen



útját. Ez az út a kereszténységhez és a nyugat-európai korafeudális struktúrához vezetett.

A magyar fejedelmek feltételezett névsora Géza nagyfejedelemig:

1. A kettős fejedelemség kora:

Álmos (850-es évek – 895 körül)-kende – Levedi-gyula

Árpád (895–907)-kende – Kurszán-gyula (904-ig)

2. A fejedelemség kora:

Zolta vagy Fajsz (900-as évek első fele)

Taksony (955–972)



Géza nagyfejedelem

949 körül született. 972-ben lett fejedelem. 25 évig uralkodott. Taksony vezér és egy előkelő kun nő fia.

Első felesége Sarolt, az erdélyi vajda, Gyula leánya (969 körül).

Második felesége Adelheid lengyel hercegnő (985 körül).

Gyermekei: István és 4 leány, akiknek a neve nem maradt fenn. 997. február 1-jén halt meg. Kb. 50 évet élt. Székesfehérvárott temették el.

Géza a fejedelmek sorában az első olyan uralkodó, akinek életét és tevékenységét fő mozzanataiban ismerjük. Neve a valóságban Gyeücsa volt, az ismert névalak XIX. századi téves olvasat eredménye. Pontos születési ideje tisztázatlan. Apja az augsburgi csatavesztés (955) után hatalomra jutott Taksony volt. Gézával megtört az addig megfigyelhető nemzetségi öröklési rend (a fejedelmi cím korábban Árpád négy fiának leszármazottai között cserélődött). Géza 20 éves lehetett, amikor feleségül vette az erdélyi Gyula vezér lányát, Saroltot. A házasság már a fejedelmi központosítást szolgálhatta.

Apja halála után, 972 táján emelték pajzsra, s uralkodása kezdetétől elszánt, céltudatos lépéseket tett a pogány törzsi rend felszámolására, az európai típusú államiság megalapozására. A stabilizálás legfontosabb feltétele a külpolitikai problémák rendezése volt. A formálódó magyar államnak a korabeli „világhatalmak” szorításában kellett megszilárdulnia. Az I. Ottó császárságával (962) megerősödő német birodalom és a sokadik reneszánszát élő Bizánc egyaránt igényt tartott a kárpát-medencei vezető szerepre. Géza felismerte: választania kell a magyarság rovására akár egymással is egyezkedő hatalmak között. A fejlet-

tebb, a dinamikusabb mellett döntött. 973 húsvétján 12 úrból álló küldöttséget menesztett Quedlinburgba, I. Ottóhoz. A békekötés mellett megállapodás született a keresztény hittérítés engedélyezéséről, német papok behívásáról. Bruno püspök vezetésével már a következő évben megindult a XI–XII. sz. fordulójáig tartó folyamat. Géza és családja elől járt a példával: maga a német főpap tartotta a fejedelmet keresztvíz alá (a keresztségben az István nevet kapta). A krónikák szerint azonban az aktust nem belső meggyőződése, hanem taktikai megfontolások motiválták: Géza élete végéig tartotta magát az ősi pogány hithez. A helyzet bonyolultságát jól példázza, hogy Sarolt a keleti rítusú kereszténységet hozta el a fejedelmi udvarba.

A források alapján a fejedelemasszony egyénisége meghatározó volt a magyarság sorsára is. „Az egész országot kezében tartotta, férjét s ami férjéé volt, maga kormányozta.” Férfias erényekkel ékesítette magát, s határozottsága nagy szerepet játszhatott a törzsi részhatalmak elleni sikeres harcokban s Géza dinasztikus alapon nyugvó külpolitikájában is. A fejedelem egyetlen fiát, Istvánt, IV. Henrik bajor herceg lányával házasította össze, ismeretlen nevű lányait pedig Velencébe, Lengyelországba, Bulgáriába adta férjhez. A központi hatalom hegemoniáját azonban nem tudta teljes sikerre vinni, uralkodása végén is osztotnia kellett a hatalomban a szintén Árpádtól származó Tar Szerénd fiával, Koppánnal, aki a somogyi országrész élén állt. Erejét mégis bizonyítja, hogy életében biztosítani tudta fia utódlását, s ezzel megteremtette a feudalizálás és államszervezés folytatásának lehetőségét.

A szentkorona tanának történeti vázлата

A korona a korai feudalizmus idején a király isteni eredetű hatalmának jelképe és jelvénye. A patrimoniális királyság korának elmúltával a korona szimbolikus magyarázata kibővül, új értelmezést nyer. A bárók befolyásának növekedésével a korona a király és a főurak hatalommegosztásának jelképévé válik, s egyre inkább beleértik az államhatalmon kívül az ország területét (Magyar Királyság és a hozzákapcsolt területek) is. A királyi hatalom gyengülésekor az országtanács már a szentkorona joghatóságára alapozva kormányoz (pl. Zsigmond uralkodása elején, Hunyadi János kormányzósága idején).

A rendi monarchia megszilárdulásával a jelentés ismét változik. Most már a köznemesek is az „ország” tagjainak tekintik magukat. Ekkor nyer végleges megfogalmazást a szentkorona eszméje Werbőczy veretes szövegében. A Tripartitum érvelése szerint a közösség (communitas), az ország – a rendek – a szentkorona joghatóságára ruházta át a törvényhozó, a végrehajtó és a bírói hatalmat. A király és a rendek egyaránt a szentkorona tagjai.

A polgári kor ismét bővíti az értelmezést: a szentkorona-eszme „a királynak és a nemzetnek a szentkorona egész testében megnyilvánuló egysége”. (Hajnik Imre megfogalmazása 1874-ből.) Ez a „modern” jelentés különösen fontossá vált a Habsburg-ház utolsó, harmadik detronizálása után (1921). A király nélküli királyság idején, Horthy Miklós kormányzósága alatt a magyar államiság jelképeként szolgált, s jogi alapot biztosított a területi visszacsatolások indoklására is. (A revíziót becikkelyező törvények a „Magyar Szent Koronához visszacsatolt területek”-ről beszélnek.)

A szentkorona és a többi koronázási jelvény – eredeti funkcióikat elveszítve – napjainkban is méltón szimbolizálják a magyar állami lét Szent Istvántól húzódó folyamatosságát.

A koronázási szertartás rövid leírása

A koronázási ceremónia legfontosabb elemei Árpád-kori gyökekhez nyúlnak vissza. A koronázás a kora középkor szimbolikus jogi életéből ered, jelképezi az uralkodói hatalom átszállását valamely természeti személyre és egyben legitimizálja is a trónutódlást.

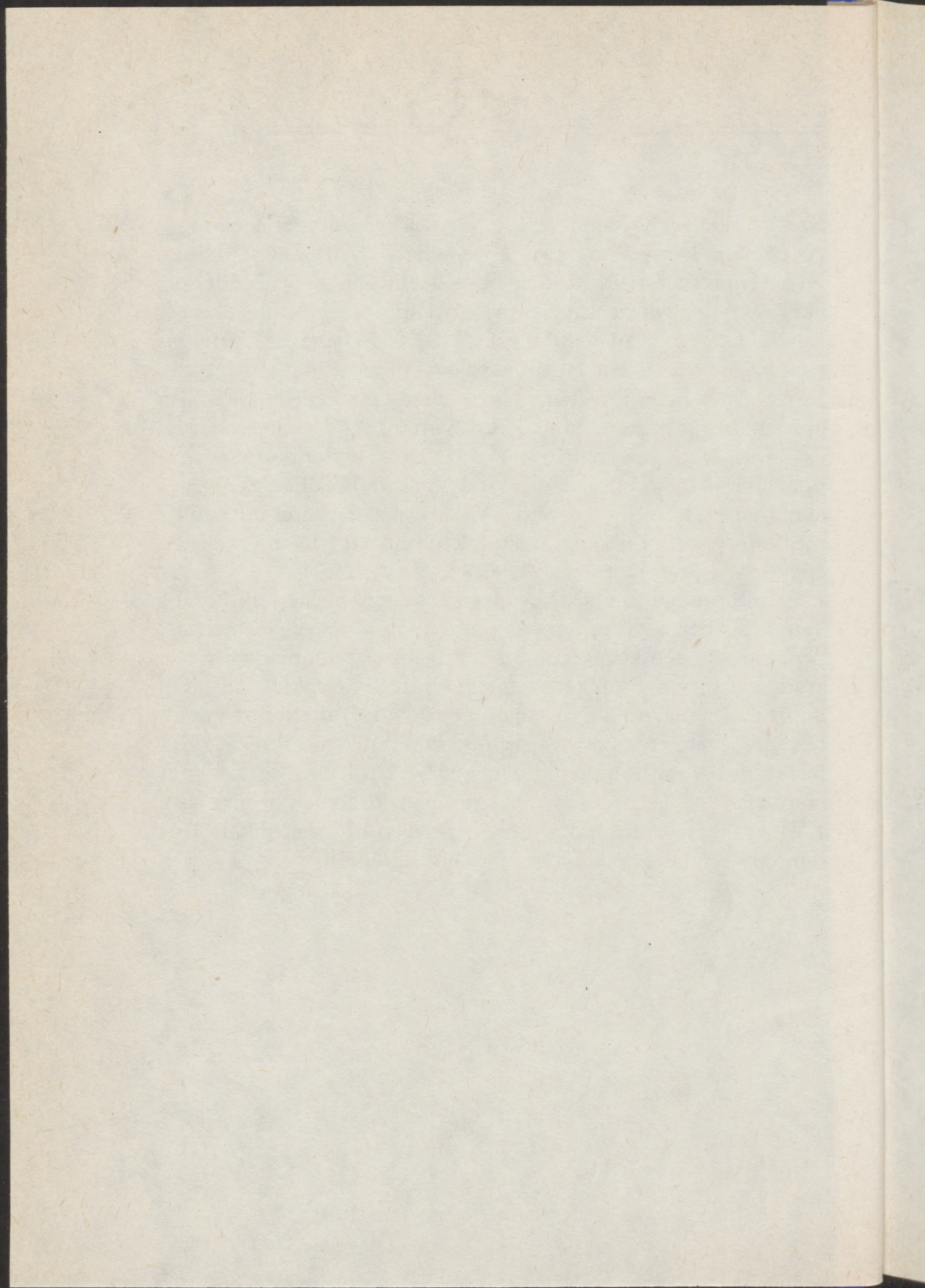
Magyarországon nem pusztán szertartás volt, hanem már a kezdetektől nagy közjogi jelentőséggel bírt. A koronázás a trónra lépés kiegészítő eleme, betetőzése (esetleg a trónutódlás biztosítására tett preventív lépés), mely lezárja a királlyá válás aktusát. Emellett a koronként különbözően értelmezett alkotmányosságot is szolgálja, hisz a király ekkor tesz esküt az alkotmányra, annak szavatolására hitlevelet ad ki (rendszeresen II. András óta), s csak a szertartást követően gyakorolhatja teljességgel a hatalmat. A XVI. századtól a koronázás országgyűlésileg történik, a „nemzetet” megjelenítő országgyűlés ruházza a közhatalmat a királyra. A Habsburg-ház uralkodása idején hozott törvények (1687, 1723) ugyan a trónöröklés rendjét adottá tették, ez azonban mégsem járt együtt az országgyűlés szerepének teljes likvidálásával. Ettől kezdve is feladata maradt annak eldöntése: a király megfelel-e a törvényekben körülírt feltételeknek.

A szertartás főszereplői az újabb korban a királyon kívül az esztergomi érsek (a prímás) és a nádor voltak.

A király a koronázás napján az országgyűlés és az udvar kíséretében a koronázási templomba vonul. Az ünnepi menet élén a nádor halad a szentkoronával. Az országbíró a királyi pálcát, a horvát bán az országalmát, a főpohárnok Szent István kardját, egy főpap a kettős keresztet, a tárnokmester és a főkamarásmester két további keresztet visz. Őket tíz főúr követi az ország 10 zászlajával (Magyar-, Horvát-, Szlavón-, Dalmát-, Bosnyák-,

Szerb-, Bolgár- és Kunországok, Galícia és Lodomeria lobogói). A templom kapujában a primás fogadja a királyt és a főoltárnál lévő trónhoz vezeti őt. Itt rövid beszédet intéz a koronázandóhoz, aki leteszi az egyházi esküt. A primás a királyt jobb vállán, karján és mellén szentelt olajjal felkeni. A nagymise során a király három vágást tesz Szent István kardjával (a mozdulat jelképezi: a vallást bárhomonnan jövő támadással szemben megvédelmezi). Az episztola és az evangélium között az oltár felső lépcsőjére térdel és a primás a nádor segítségével fejére teszi a szentkoronát. Ezután a királyt, aki jobbójában a királyi pálcát, balójában az országalmát tartja, a trónhoz vezetik. A szertartás irányítói üdvözlik a megkoronázott uralkodót, majd felcsendül a Te Deum (hálaadó ének).

A mise után a király teljes kíséretével egy másik templomba vonul, közben a tárnokmester (1867 után a pénzügyminiszter) pénzt szór a nép közé. Miután egy újabb ceremónia keretében aransarkantyús vitézeket avatott, a király egy térre lovagol, ahol esküt tesz az alkotmányra, majd a koronázási dombhoz vonul, felvágat a tetejére s négy vágást tesz az istváni karddal az égtájak felé (szimbólum: mindenfelől megvédi a hazát). Az egész napos szertartás koronázási lakomával zárul. A királyné koronázása a XVI. sz.-ig hasonlóképp zajlott, I. Ferdinánd óta azonban a ceremónia-rend részletei eltérnek a fent leírtaktól.



Az Árpád-házi királyok

SZENT ISTVÁN

975 körül született. 997-ben lett fejedelem, 1001-től király. 41 évig uralkodott.

1001. január 1-jén koronázták meg.

Géza és Sarolt fia.

Felesége Gizella bajor hercegnő (995-ben).

Gyermekei: Imre, Ottó, Bernát, Ágota, Hedvig.

1038. augusztus 15-én halt meg. Kb. 63 évet élt. Székesfehérvárott temették el az általa alapított királyi bazilikában.

Uralkodása alatt nádor: Aba Sámuel.

Első, államalapító királyunk 975 körül született Esztergomban. Pogány neve Vajk volt (török eredetű szó, jelentése: hős), keresztény nevét a passauai egyház védőjétől, István vértanútól vette. Nevelésében minden bizonnyal szerepet játszottak azok a német papok, akiket még Géza hívott be az országba. Ifjúkorának eseményeit nem ismerjük pontosan. 995-ben fényes kísérettel Bajorországba ment és feleségül vette Civakodó Henrik bajor herceg lányát, Gizellát.

Apja halála után a vezérek és a „nép” 997-ben választják fejedelemmé. Istvánra azonnal nehéz feladat hárul, a pogány öröklési renddel szemben (seniorátus) érvényesítenie kell a primogenitúra elvét. Unokatestvére, Koppány, a somogyi országrész ura, az ősi rend híveire támaszkodva fegyveresen próbálja meg elfoglalni a trónt. A Veszprém melletti csatában azonban a német lovagok (Vencellin, Hont, Pázmán) vezette fejedelmi sereg legyőzi a lázadókat. Az ifjú uralkodó számára nincs más lehetőség, mint

Géza művének folytatása. A keresztény hit terjesztése és az egyházszervezés, a pogány rend megtörése és a feudális államszervezet kialakítása, a törvénykezés révén az új jog alapvetése: ezek legfőbb tennivalói. Mindezt rendkívül bonyolult, egy formálódó állam számára kényes külpolitikai helyzetben kell bevégeznie. 1000-ben Asztrik főpapot követségbe küldi II. Szilveszter pápához, hogy koronát kérjen számára. Az eredetileg Boleszlo lengyel hercegnek szánt koronával 1001 évkezdeten koronázzák királlyá Esztergomban. Az ünnepélyes aktus azonban csak kezdetét jelenti államalkotó tevékenységének.

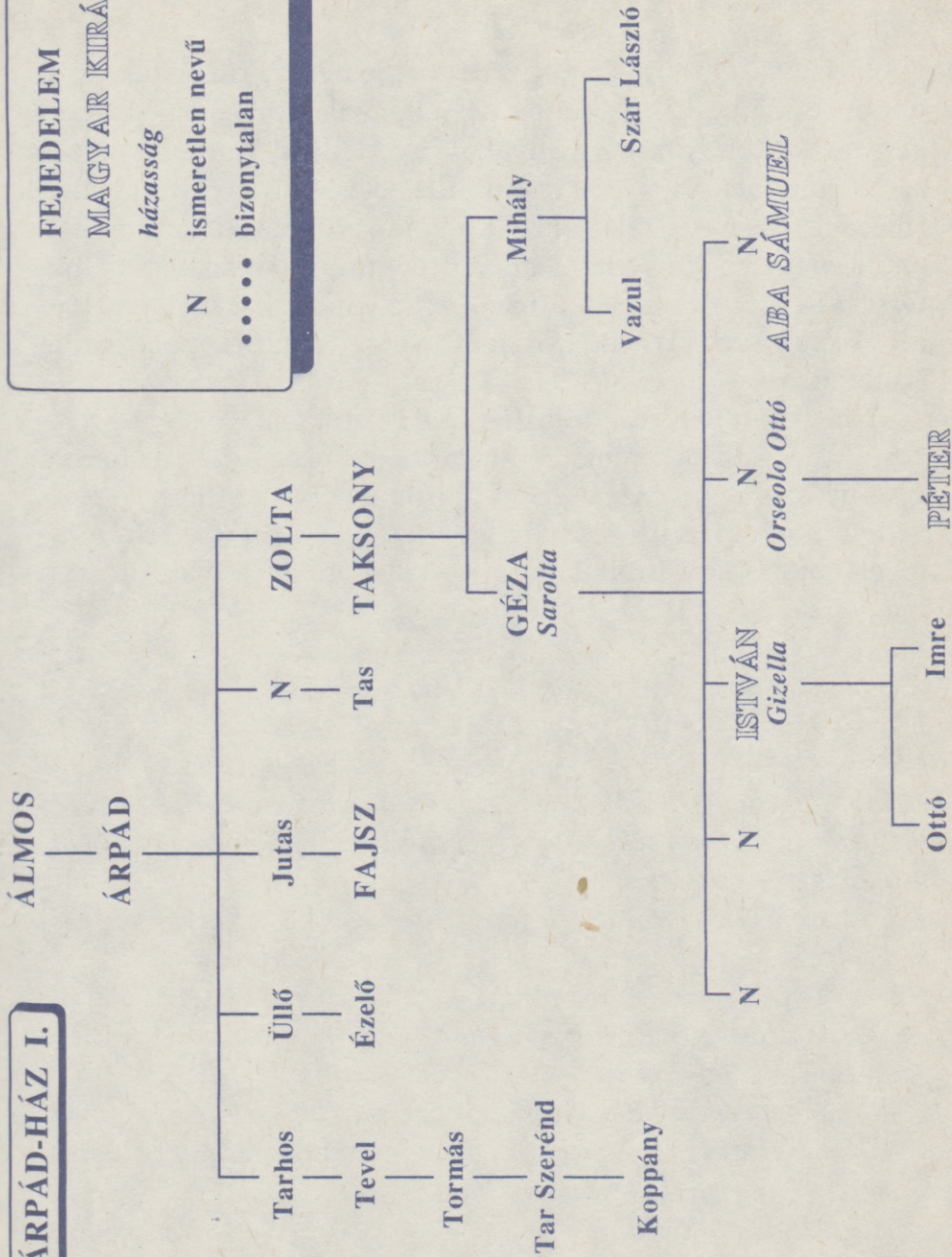
Évtizedekig kell harcolnia a pogány hit jegyében szerveződő törzsi lázadásokkal (Gyula, Ajtony stb. legyőzése). Ezzel párhuzamosan tanácsadói segítségével frank mintára kiépíti a királyi vármegyék hálózatát, formálódnak a királyi udvar – a központi hatalom – intézményei (nádor, kincstárnok, jegyző, királyi tanács). Évente törvénykezési napokat tart s folyamatosan adja ki törvénykönyveit, melyek a feudalizálást szolgálják. A magántulajdon védelme, a pogány szokásjog elemeinek kiszorítása, a kereszténység erősítése jelentik kodifikálásának lényegét.

Egyházszervező tevékenysége alapján méltán iktatták őt és fiát, Imrét 1083-ban a szentek sorába. (Azóta ünnepli meg augusztus 20-án Szent István napját a magyarság.) Ő alapítja meg a magyar egyházszervezetet. Tíz püspökséget szervez (Esztergom, Kalocsa, Veszprém, Gyulafehérvár, Pécs, Eger, Marosvár, Bihar, Győr, Vác), s élenjár a kolostorok alapításában is (Pannonhalma, Zoborhegy, Pécsvárad, Veszprém, Tata stb.). A hitélet fellendítésének kiemelkedő alakja uralkodása idején a tragikus sorsú Gellért püspök.

Külpolitikája a feudalizálás feltételeinek biztosítását célozza. Igyekszik a jó viszony kialakítására Bizánccal és a német-római császárral is. Uralkodásának második felében erejéből már a korlátozott expanzióra is telik (nyugati irányban).

ÁRPÁD-HÁZ I.

FEJEDLEM
MAGYAR KIRÁLY
házasság
 N ismeretlen nevű
 bizonytalan



Országlásának utolsó évtizedét a személyes tragédiák és az ebből adódó politikai problémák jellemzik. 1031-ben egy vadkanvadászaton váratlanul meghal egyetlen fia, Imre, s ez teljesen bizonytalanná teszi a trónutódlást. A 30-as évek trónra kerülésének atmoszféráját idézik: állandó trónharcok, merényletek, diplomáciai fordulatok követik egymást. István nővére fiát, Orseolo Pétert teszi meg örökösévé; ellenszegülő unokatestvérét, Vazult megvakíttatja, fiait (Levente, András, Béla) pedig száműzi.

Halála előtt Pétert ajánlja utódjául az uraknak. 1038-ban Székesfehérvárott halt meg. A krónikák tanúsága szerint három évig gyászolta az ország. Zilált politikai helyzetet hagyott közvetlen utókorára, de egyedülálló tette, a Magyar Királyság megalapítása az Európához tartozás lehetőségét biztosította a magyarságnak.

PÉTER

1011-ben született. Első ízben 1038-ban, másodszor 1044-ben lépett trónra. Ugyanezekben az években koronázták. Összesen 5 évig uralkodott.

III. Orseolo Ottó és Géza fejedelem ismeretlen nevű lányának gyermeke.

Első felesége ismeretlen nevű nő.

Második felesége Schweinfurti Judit.

Nem született gyermeke.

1046-ban halt meg. (Egyes források szerint 1059-ben.) 35 évet élt. (48 évet.) Pécssett temették el az általa alapított székesegyházban (Szent Péter apostol egyháza).

Nádor uralkodása alatt: ?

Szent István utóda viszontagságos ifjúi évek után került a magyar trónra. Velencében született. Géza egyik leányát Orseolo Ottó velencei dogéhoz adta feleségül, e házasságban fogant az új uralkodó. Apjának egy velencei belviszály következtében 1026-ban menekülnie kellett hazájából, Péter ekkor került a magyar udvarba. Hamarosan a testőrség parancsnoka lett, majd Szent Imre halála után Vazul és fiai helyett a király őt fogadta kegyeibe. A hagyomány szerint része lehetett az egyik István elleni merényletben, ennek azonban ellentmond, hogy uralkodása végén István őt jelölte ki utódjául.

Első alkalommal 1038 augusztusában foglalja el a trónt. Ekkor még nem felhőtlen a kapcsolata III. Henrik német császárral, sőt 1041-ben hadat is visel ellene. Ingadozó külpolitikájában inkább a cseh és lengyel vonal dominál. A megbízható forrásokból kitűnik, hogy belpolitikájában nem képes követni István megfontolt stílusú kormányzását, elsősorban idegen (olasz) tanácsadókra támaszkodik. Ezt támasztják alá az özvegy királyné elleni lépései is – Gizellát uradalmi és kincsei nagy részétől megfosztva Veszprémbe „lebbezi”.

Németellenes hadjárata idején Szent István sógora, Aba Sámuel vezetésével az elégedetlen urak fellázadnak a király ellen. Megölik tanácsadóját, Budát, és Vazul megvakítóját, Seböst. Péter Adalbert osztrák herceghez menekül, s az eddigi ellenség-től, III. Henriktől kér segítséget. Ezalatt Aba Sámuel királlyá koronázzák, aki háborúba keveredik a Pétert pártoló német császárral. Aba területi engedmények árán időlegesen eléri a békekötést, de ő sem tudja a belső forrongást lecsillapítani. A harcok felújulása után, 1044-ben az új király vereséget szenved Ménfőnél, majd orgyilkosság áldozata lesz.

Ez megnyitja az utat Péter számára a trón újbóli elfoglalására. Fehérvárott maga III. Henrik helyezi vissza a hatalomba s Péter vazallusi hűséget esküszik neki. Királysága megszilárdítására

azonban se ereje, se bázisa nincs. A Gyula fiai által szított lázadást ugyan még elfojtja, de a csanádi pogánymozgalom által behívott Vazul-fiak ellen nincs orvossága. Miután a lázadás átkerjed a Dunántúlra is, Péter Moson felé menekül, de a felkelők Zámolynál elfogják és kiszúrják a szemét. Néhány nap múlva Fehérvárott belehal sérüléseibe. Az újabb kutatások szerint túléli az 1046-os év eseményeit, 1055-ben még házasságot köt és csak 1059-ben hal meg.

ABA SÁMUEL

Születési éve bizonytalan, legkésőbb 990 körül. 1041-ben lépett trónra. 1041 húsvétján koronázták meg. 3 évig uralkodott. A hagyomány szerint Edömér kabar vezér ivadéka, szülei neve nem maradt fenn.

Felesége Géza fejedelem egyik leánya (Sarolta?) volt.

Számos gyermeke (köztük több fiú) volt, nevük ismeretlen.

1044 júliusában halt meg. Kb. 55 évet élt. Az általa alapított sári (ma: Abasár) monostorban temették el.

Uralkodása alatt nádor: ?

Honfoglalás kori, kabar eredetű nemzetség leszármazottja. A család törzsbirtokai Abaúj, Borsod és Heves vármegyékben voltak. Szüleit nem ismerjük, 1041 előtti életéről a források nem tudósítanak. Családi kötelékek fűzték Szent Istvánhoz, egyik húgát vette feleségül s uralkodása idején nádor volt.

A Péter elleni első lázadás után erre alapozza trónigényét s 1041-ben meg is választják királynak. III. Henrik ellen viselt, kompromisszummal záruló háborúja után az István-párti urak összeesküvést szőnek ellene. Aba Sámuel a fő hangadókat kivé-

gezteti, a többieket számúzi. Ezzel magára vonja Gellért püspök haragját, aki megtagadja tőle megkoronázását, a papság nagy része azonban kitart mellette.

1044-ben felújul háborúja a német császárral s a Pétert támogató belső erők is ellene fordulnak. 1044. július 5-én Ménfőnél csatát veszít III. Henrikkel szemben. A Tisza-vidékre menekülése közben Füzesabonynál utolérik üldözői és meggyilkolják.

Uralkodása jó példát mutat arra, hogy a feudalizálódás felgyorsulása a XI. század közepén már irreálissá tette a pogány rend restaurálását. A krónikákban rögzült népi emlékezet azonban azt is bizonyítja, hogy személyét még sokáig kegyelet övezte – ez a kor bonyolult, átmeneti viszonyaira utal.

I. ANDRÁS

1015 körül született. 1046-ban lépett trónra.

1047 elején koronázták meg. 15 évig uralkodott.

Vazul fia. (Középkori források szerint Szár László volt az apja.)

Felesége Anasztázia orosz hercegnő.

Gyermekei: Salamon, Dávid, Adelheid.

1061-ben halt meg, kb. 46 évet élt. Az általa alapított tihanyi apátságban temették el (Szent Ányos bencés apátság).

Nádor uralkodása alatt: Zache, Radó.

1015 körül született Vazul fiaként. (A történeti irodalom sokáig Szár László utódjaként tartotta számon fivéreivel együtt.) Apja megvakítása után menekülnie kellett az országból. Bélával és Leventével együtt előbb Csehországban talált oltalmat, majd a lengyel udvarba került. II. Mjesko halála után Leventével orosz

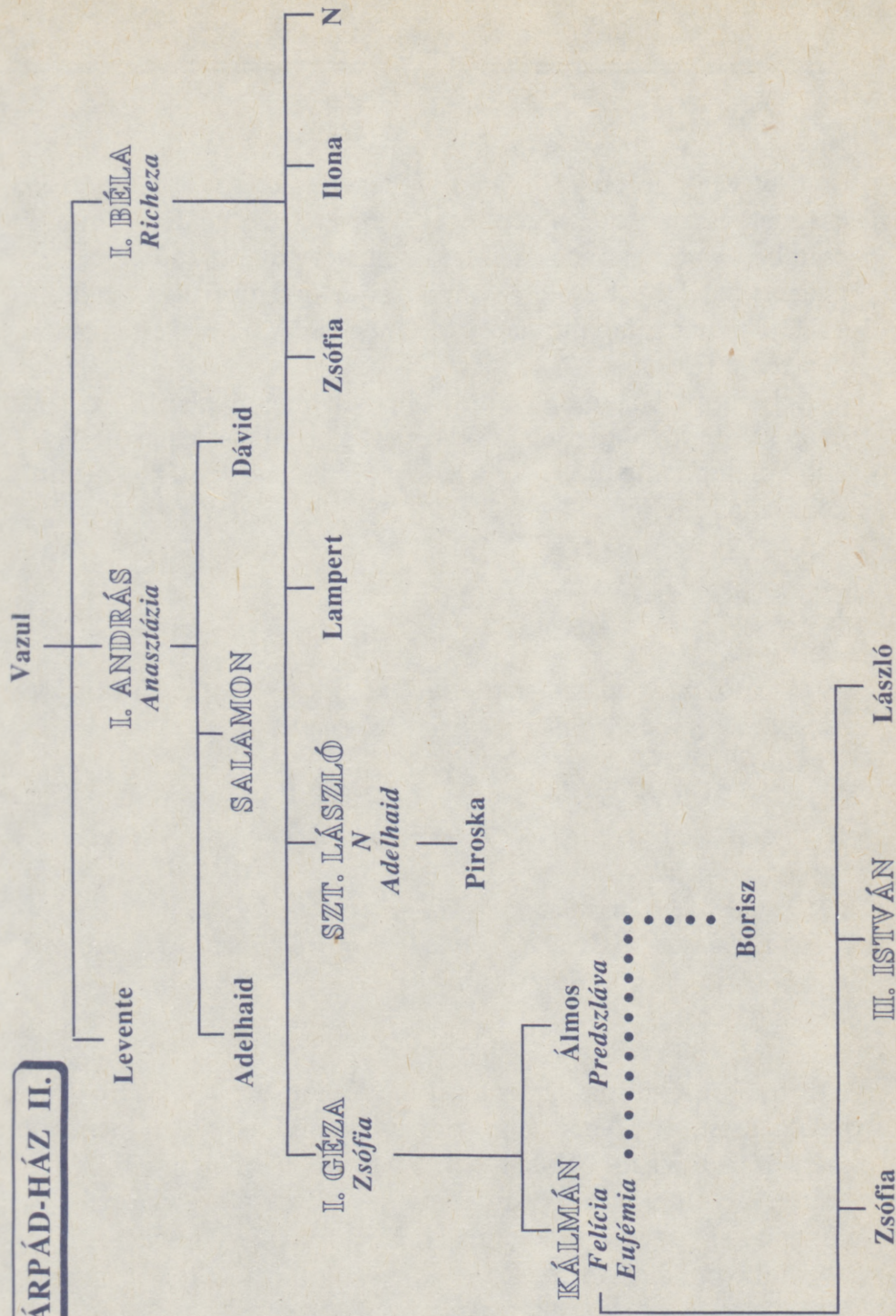
földre mentek tovább, s rövid vlagyimiri tartózkodás után Bölcs Jaroszláv kijevi udvarában éltek. Itt vette feleségül a fejedelem lányát, Anasztáziát. Feltehető, hogy a harmincas évek végétől állandó kapcsolatot tartottak magyarországi híveikkel.

Péter második trónfoglalása után a Csanádon összegyűlt előkelők követeket küldtek Kijevbe visszahívására. András és Levente rövid habozás után a hazatérés mellett döntöttek, s orosz segédcsapataik élén 1046 őszen Abaújvárnál találkoztak a lázadókkal. Kezdetben elfogadták a Vata vezette pogány felkelők szövetségét, de amikor azok irtóháborúba kezdtek a kereszténység ellen, s a hercegek fogadására indult Gellért püspököt és társait Buda mellett legyilkolták, szembefordultak a régi rend híveivel. Az Ausztria felé menekülő Péter megvakítása majd halála után testvére, Levente visszalépése folytán András előtt nyílt meg az út a trón elfoglalására. 1047 elején feltételezhetően IX. Konstantin bizánci császártól kapott koronával koronázták meg Fehérvárott. Első intézkedései a keresztény hit tiszteletének visszaállítását célozták.

Uralkodásának első éveit a belső rend megszilárdítása, a feudalizálás jegyében teltek. III. Henrikkal, akinek Péter 1045-ben hűbérül ajánlotta Magyarországot, előbb diplomáciai úton igyekeztek megegyezni, de a császár fegyveres erővel akar érvényt szerezni jogainak. Az 1051-es és 1052-es német hadjáratokat András Béla herceg segítségével veri vissza. A háborúk lezárására 1058-ban került sor a IV. Henrikkal kötött békében. Testvérét, Bélát még 1048-ban hívta vissza Krakkóból. A dukátus (hercegség) létrehozásával az ország $\frac{1}{3}$ -ára kiterjedő terület kormányzását átengedte neki és trónörökösévé tette.

A két Vazul-fi közti viszony András fiának, Salamonnak a születése után romlik meg. Az előzetes megállapodás ellenére a király 1057-ben megkoronáztatja a négyéves gyermeket, s ez nyílt szakítást jelent testvérével. A nevezetes várkonyi „próbatétel”

ÁRPÁD-HÁZ II.



(kardot vagy koronát?) után a két testvér seregei a Tiszántúlon csapnak össze. András vereséget szenved, majd a döntő mosoni csatában a német hadak segítsége ellenére újabb kudarc éri és ő maga is halálos sebesülést szerez. Összetörten kerül öccse fogságába és néhány nap múlva Zircen meghal. A tihanyi altemplomban temették el.

A későbbi hagyomány mostohán bánt emlékével. Ez azzal magyarázható, hogy Béla utódai alatt a krónikások – érthetően – elítélő hangnemben értékelték, s egyoldalúan vonták meg uralkodásának mérlegét.

I. BÉLA

1015 és 1020 között született. 1061-ben lépett trónra. Ugyanebben az évben koronázták meg. 3 évig uralkodott.

Vazul fia.

Felesége Richeza lengyel hercegnő volt.

Gyermekei: Géza, László, Lampert, Ilona, Zsófia, Eufémia és egy ismeretlen nevű leány.

1063. szept. 11-én halt meg. Kb. 45 évet élt. A szekszárdi apátságban temették el (Szentséges Megváltóról elnevezett apátság).

Uralkodása alatt nádor: Radó.

A történeti források akkor említik először, amikor Szent Imre halála után, 1031-ben a krakkói fejedelmi udvarba menekült testvéreivel. Vazul „Bölénynek”, „Bajnoknak” nevezett, lovagi érényeket mutató fia a pomerániak s mások ellen vívott háborúkban nagy szolgálatokat tett II. Mjeskónak, s feleséget is Lengyelhonban választott.

1048-as hazatérése után Andrással hamarosan megromlott a

kapcsolata. Néhány fényes katonai sikert követően (a déli területek visszaszerzése Horvátországtól, illetve Bizánctól), Salamon megkoronázása után ismét Krakkóba kellett menekülnie. Sógora, II. Boleszlo segítségével azonban hamarosan visszatért és az 1060-as év véres belharcaiban legyőzte testvérét.

András halála után Fehérvárott királlyá koronázzák. Akárcsak korábban fivére, trónra kerülése után ő is kíméletlenül fellép az őt korábban támogató pogány tömegmozgalommal szemben, ugyanakkor Salamon híveinek megkegyelmez. A törzsi restauráció veszélyének elhárítása után hozzálát hatalma megerősítéséhez. Saját tapasztalataiból okulva nem állítja helyre a dukátust. Uralkodói nehézségei elsősorban a külpolitikai helyzet rosszabbodásából adódnak. Nem tudja rendezni viszonyát a német-római császársággal. IV. Henrik Salamont támogatja, s Béla hajlik a kompromisszumra. A császár azonban elutasítja javaslatait, s 1063-ban a mainzi birodalmi gyűlésen döntés születik Salamon fegyveres megsegítéséről.

Béla ekkor már akár a trónról is lemondana András fia javára, de ezzel sem tudja elkerülni a konfliktust. Kétségbeesett erőfeszítései a nyugati végek megerősítésére azonban hiábavalóak: a Salamon vezette sereg áttöri a határgyepűt s Moson ostromába kezd. A reménytelen helyzetbe került király dömösi kúriájába vonul vissza, ahol máig tisztázatlan körülmények között tragikus baleset éri: rászakad fából ácsolt trónusa. Félholtan is elhatározza az ellenállást, harcba indul a német intervencióval szemben, szeptember 11-én azonban meghal. Fiai – reménytelennek tartva a további ellenállást – lengyel földre menekülnek.

Béla országlásának értékelése ellentmondásos. Rövid uralkodása alatt kétségtelenül sokat tett a Magyar Királyság megerősítéséért és sok vonatkozásban az istváni vonalat követte (feudalizálás, önálló külpolitika), azonban nem adatott elég idő számára műve kiteljesítésére.

SALAMON

1053-ban született. 1063-ban lépett trónra.

Először 1057-ben, másodszer 1063-ban koronázták meg. 11 évig uralkodott.

I. András és Anasztázia orosz hercegnő fia.

Felesége Judit német hercegnő volt.

Nem született gyermeke.

1074-ben távolítja el Géza a trónról.

1087-ben halt meg. 34 évet élt. A polai székesegyházban temették el. (?)

Uralkodása alatt nádor: Acsa, Vidos, Ottó, Radván.

Kései gyermekként látta meg a napvilágot és rögtön születése után vizzály „okozója” lett. Apja, I. András, megszegve Bélának tett ígését, elhatározta, hogy őt teszi meg trónörökösül. 1057-ben ennek megfelelően megkoronáztatta, majd eljegyezte III. Henrik leányával, Judittal. A gyermek Salamonnak apja halála után anyjával együtt menekülnie kellett az országból és IV. Henrik udvarában lelt menedéket. Az akkor még csak tízéves gyermek a „nagypolitika” játékszere lett.

Béla tragikus halála után német sereg viszi Fehérvárra, ahol a főpapság és az urak másodszer is megkoronázzák. Uralma azonban ingatag alapokon nyugszik: IV. Henrik távozása után azonnal megkezdődnek a trónharcok I. Béla fiával, Gézával. A trónkövetelő II. Boleszlo lengyel fejedelem támogatását élvezi.

A betörő lengyel csapatok elől az ifjú király Mosonba menekül, majd 1064. január 20-án Győrött kibékül Gézával. Megállapodásuk értelmében helyreállítják a dukátust és néhány évig zavartalannak tűnik a kapcsolat közöttük. Géza a hercegséget

kormányozza és vezető szerepet játszik közös hadjárataikban a besenyők, a csehek és Bizánc ellen. 1071-ben Nándorfehérvár ostrománál ugyan kiújulnak ellentéteik, de a következő évben már ismét közös hadjáratot vezetnek a Balkánra.

A bizalmatlanság azonban nem oldódik: Géza öccsét, Lászlót Kijevbe küldi segítségért, Salamon német származású főembere, Vid ispán pedig a dukátusra áhítozva a herceg ellen szít hangulatot. 1073-tól már nyílt belháború dúl az országban. 1074 februárjában a kemeji révnél még Salamon diadalmaskodik, de a következő hónapban már a László cseh seregének támogatását élvező Géza győz Mogyoródnál, és a királynak menekülnie kell. IV. Henrik, aki a pápasággal vívott harca miatt kevés segítséget tud nyújtani, hiába lép közbe, Salamon kénytelen elismerni Géza királyságát. Géza halála után László kerül a trónra, Salamon azonban csak 1081-ben – akkor is vonakodva – ismeri el uralmát. 1083-ban végül az új királynak elfogy a türelme és a visegrádi vár alsó tornyába zárja az exkirályt. I. István szentté avatási szertartása ugyan kinyitja börtöne ajtaját, de még IV. Henrik és felesége részéről is udvarias elutasításban részesül.

A hontalanná vált Salamon 1085-ben a moldvai besenyőknél lel menedéket, és hányattatott élete 1087-ben ér véget Chariopolisz besenyő ostrománál. A korabeli hagyomány úgy vélte, hogy túlélte a csatát és kolduló barátként tengette életét, sőt még Fehérvárra is eljutott. Az a tény azonban, hogy felesége, Judit 1088-ban újra férjhez ment, a legendák körébe utalja ezt a feltevést.

Uralkodása – személyes képességeitől függetlenül – az éppen csak megszilárduló feudális rend ingatagságát bizonyítja; Szent László erélyére és elhivatottságára volt szükség a feudális állam végérvényes megerősítéséhez.

I. GÉZA

1048 előtt született (1039 körül?). 1074-ben lépett trónra.

1075 tavaszán koronázták meg(?). 3 évig uralkodott.

I. Béla és Richeza lengyel hercegnő fia.

Első felesége ismeretlen nevű (Zsófia?).

Második felesége Szünadéne.

Gyermekei: Kálmán, Álmos és 4 ismeretlen nevű.

1077. ápr. 25-én halt meg. Kb. 38 évet élt. A Boldogságos Szűzről elnevezett váci székesegyházban temették el.

Nádor uralkodása idején: Gyula.

Lengyelországban született, s első ízben 1048-ban tért haza apjával együtt. 1059-ben a „várkonyi eset” után ismét Krakkóba menekült, majd részt vett az apja és I. András között zajló harcokban. Béla halála után elfogadta Salamon királtságát, s 1074-ig a visszaállított dukátus élén állt. 1071-től azonban már véres küzdelmet folytatott a trónért, s a mogyoródi csata után elérte célját. A következő év tavaszán koronázták meg VII. Dukas Mihály koronájával.

Rövid uralkodása alatt sokat tesz az egyház megerősítéséért. Ő fejezi be a váci székesegyház építését, Mogyoródon emléktemplomot emeltet, apátságot alapít Garamszentbenedeken. Elképzelhető, hogy a Lászlónak tulajdonított III. törvénykönyv is az ő idejében született. Nevéhez fűződik a vásárnap áthelyezése szombatra.

A zilált gazdasági helyzeten nem tud úrrá lenni: ezt bizonyítja, hogy a kincstár megtöltése érdekében gyakran nyúl a pénzrontás (lucrum camerae) eszközéhez. A belső rend érdekében békés úton próbálja rendezni Salamonnal az újabb trónviszályt, 1076-ban még a lemondást is felajánlja, a dukátussal azonban



nem hajlandó beérni. Mély vallásossága is magyarázatul szolgál a korában szokatlan politikai toleranciájára. 1077-ben bekövetkezett hirtelen halála megszakítja a tárgyalásokat. A trónon testvére, László követte.

SZENT LÁSZLÓ

1040 körül született. 1077. ápr. 25-én lépett trónra.

Először 1077-ben, másodszor 1081-ben koronázták meg. 18 évig uralkodott.

I. Béla és Richeza lengyel hercegnő fia.

Első felesége ismeretlen nevű.

Második felesége Adelheid német hercegnő.

Gyermekei: Piroska. A hagyományok szerint még 2 leánya volt. 1095. júl. 29-én halt meg. Kb. 55 évet élt. Először a somogyvári Szent Egyed-kolostorban temették el. 1106-ban átvitték holttestét Váradra (ma: Nagyvárad) és az általa alapított székesegyházban helyezték végső nyugalomra.

Nádor uralkodása alatt: Gyula, Péter.

Apja lengyelországi száműzetése idején született. Életének első felében részt vett azokban a változatos politikai küzdelmekben, trónharcokban, amelyek az István utáni korszakot jellemezték. Jelentősebb szerepet testvére, Géza oldalán játszott a Salamon elleni belháborúban. Katonai képességei már ekkor megmutatkoztak. Géza királysága idején ő volt a dukátus ura, majd 1077 tavaszán követte bátyját a trónon.

Uralkodása alatt éli első virágkorát a kora feudális Magyar Királyság. A XI. századi gazdasági, társadalmi fejlődésre alapozva László igen sokat tesz az állam megerősítéséért. Erejét bi-

zonyítja, hogy megszünteti a dukátust és a királyi hatalmat kiterjeszti a Kárpát-medence peremvidékeire is. Koronázásának körülményei nem teljesen tisztázottak. Feltehetően már 1077-ben megkoronázzák a Géza-féle görög diadémmal, de a régi koronát csak 1081-ben szerzi vissza Salamontól, s ekkor megismétlik a szertartást.

Államszervezői erélyét törvényei bizonyítják legszemléletesebben. Már uralkodása legelején „vérrel írott” dekrétumokat ad ki a magántulajdon védelmére, majd szabályozza az igazságszolgáltatási intézmények működését, egy sor intézkedést hoz a hitélet fellendítésére és az egyházszervezet fejlesztésére. Sok vonatkozásban szembefordul VII. Gergely pápa irányzatával, pl. a papi nőtlenség kérdésében, s megakadályozza az apátságok római függésbe vonását is. Bőkezűen támogatja az egyházat. Ő alapítja a szentjobbi apátságot, a somogyvári Szent Egyed-kolostort, megszervezi a váradi és a zágrábi püspökséget, s az esperességek és káptalanok terjedése is neki köszönhető. Egyházpolitikája az ország szuverenitásának erősítését is szolgálja.

A belpolitikai stabilizációra támaszkodva igen aktív külpolitikát folytat. Uralkodása első évtizedeiben lekötik a Salamonnal folytatott csatározások s ez egyben a német expanzió elleni fellépést is jelenti, hisz a volt király IV. Henrik támogatását élvezi. Szövetségre lép a császár némethoni ellenségeivel, a szász herceggel és Sváb Rudolf ellenkirállyal is, érdemi katonai sikert azonban nem ér el. A tárgyalások egészen 1087-ig, Salamon haláláig tartanak, ezt követően azután megszűnik az ellenségeskedés László és IV. Henrik között. A magyar király semleges a pápaság és császárság küzdelmében, s a helyzetet kiválóan használja fel terjeszkedési terveihez.

Az expanzió iránya a Balkán. Már 1085-ben hadat visel a besenyők ellen, majd 1091-ben elfoglalja Szlavóniát, Horvátorszá-

got és Boszniát. A horvát területek élére Géza fiát, Álmost állítja. A pogány kunok betörései miatt Dalmácia hódoltatására már nem kerül sor. A hadjárat következtében László végleg szakít a pápával, hisz Horvátország eddig római hűbér volt. A fordulat kézenfekvő: a Magyar Királyság a korábbi ellenséggel, a német császárral lép szövetségre.

Külpolitikai aktivitása utolsó éveiben sem csökken; a 90-es években hadat visel az oroszok ellen, beavatkozik a lengyel trónharcokba, majd a cseh belviszályokba is. 1095 nyarán a cseh hadjárat idején megbetegszik és a határ közelében meghal.

László rendkívüli középkori kultusza két alapon nyugszik. Hiterősítő tevékenysége jól illeszkedett a kor szellemiségébe, 1192-ben pápai jóváhagyással III. Béla szentté avatja. Katonai érényeit különösen az Anjou-korban értékelték, hiszen a lovagvilág Árpád-kori előképét látta benne. Legfőbb történeti érdeme kétségtelenül a magyar királyság független, önálló állami létének biztosítása volt.

(KÖNYVES) KÁLMÁN

1070 körül született. 1095. július 29-én lépett trónra.

1096 tavaszán koronázták meg. 21 évig uralkodott.

I. Géza és egy ismeretlen nevű (Zsófia?) görög asszony fia.

Első felesége Felicia nápolyi születésű normann hercegnő.

Második felesége Eufémia orosz hercegnő.

Gyermekei: István, László, Zsófia (Borisz?).

1116. február 3-án halt meg. 46 évet élt. A székesfehérvári bazilikában temették el.

Nádor uralkodása alatt: Uróz János.

I. Géza első házasságából született 1070 körül, öt testvére közül csak öccsének, Álmosnak a neve ismert. A források szerint Szent László már gyermekkorától papnak szánta, egyházi nevelésben részesült. Ennek később nagy hasznát látta, a kortárs külföldi források a legműveltebb európai uralkodók közé sorolták.

Fiatal korában nem sok esélye lehetett a trónra, hisz az utódlási rendben ketten is előtte álltak (Lampert, Dávid). A hazai krónikák külsejét meglehetősen előnytelennek mutatták be: selypnek, kancsalnak, púposnak és sántának ábrázolták. Ebben bizonyára szerepet játszott az is, hogy II. István halála után a Kálmán által megvakított II. Béla utódai kerültek a trónra, s így az udvari történetírók kötelességüknek érezték elítélő értékelését. Ha ezek a jellemzések nem is hitelesek, testi hibái szerepet játszhattak László döntésében. Míg Kálmán az egyházi pályán haladt előre (pappá szentelték, majd püspök lett), addig testvére, Álmos világi nevelést kapott és 1091-ben már Horvátország élén állt. Szent Lászlónak nem volt fiúgyermek s a trónöröklésről nem rendelkezett előre. Erre csak 1095 tavaszán került sor, amikor Álmost jelölte utódjául. Kálmán nem nyugodott bele a döntésbe, és lengyel földre távozott. Kitört a trónharc. László váratlan halála után két pártra szakadt az ország; az előkelők egyik csoportja Álmost, a másik a Krakkóból visszahívott Kálmánt támogatta. Nem tisztázott, végül is hogyan dőlt el a küzdelem, de mivel külső segítséget egyik fél sem vett igénybe, nyilván a belső erőviszonyok döntöttek Kálmán javára.

Uralma elején még Álmossal kormányoz, sőt a visszaállított dukátus élén is testvérét találjuk. Az 1096-os esztendő nagy eseménye, a nem kevés bonyodalmat okozó első keresztes hadjárat magyarországi átvonulása után folytatja László expanzív balkáni politikáját, s 1106-ig, elődjéhez hasonlóan, ő sem ismeri el a gregoriánus jogokat. Horvátországi hatalma megszilárdítása

érdekében Velencével kell rivalizálnia. Ennek rendeli alá dinasztikus külpolitikáját is, a nápolyi normann-házból házasság, László lányát pedig Bizáncba adja férjhez.

A balkáni sikerek mellett halicsi, vlagyimiri hadjáratai rendre kudarcot vallanak. 1102-ben horvát királlyá koronázzák (Horvátország 1918-ig tartozik a magyar koronához), majd 1105-ben Zárát, Traut és Spalatot is hódoltatja.

Királysága első évtizedében belpolitikája szintén László vonalát követi. Törvénykönyvében már enyhül a lászlói szigor, ez mutatja a feudalizálódás előrehaladását. Rendezi Erdély státusát, ő állítja fel a vajdaságot, Horvátországban pedig a báni intézményt. 1111-ben megszervezi a tizenkettedik, nyitrai püspökséget. Egyházpolitikája 1106-ban meredek fordulatot vesz: lemond az investitúráról, elfogadja a papi nőtlenség elvét, de attól már elzárkózik, hogy a papok a pápának hűbéresküt tegyenek. Ettől kezdve külpolitikája egyértelműen pápabarát.

1106-tól felújulnak harcai Álmossal, aki nehezményezi Kálmán fiának, Istvánnak az előzetes megkoronázását. Német és lengyel segítséget keres, de Kálmán újra és újra leveri trónfoglalási kísérleteit. 1107-ben felszámolja a dukátust s Álmosnak vissza kell vonulnia a közélettől. Ekkor alapítja a dömösi apátságot, de hamarosan Passauba menekül és V. Henrik segítségét kéri Kálmán ellen. Ez a kísérlete sem vezet eredményre.

1110-ben Kálmán elveszti első feleségét és hamarosan ismét megházasodik; az új királyné Kijevből érkezik. A frigy azonban balul sikerül: Eufémia megcsalja. Kálmán hazaküldi az asszonyt, aki már apja udvarában szüli meg fiát, Boriszt. Kálmán nem ismeri el a gyermeket.

Élete utolsó éveiben, nyilván magánéletének kudarcai miatt is, egyre visszavonultabban él, mély vallásosságban keres vigaszt. A megpróbáltatások azonban haláláig kísérik. 1115-ben Álmos ismét összeesküvést szít ellene s Kálmán elveszíti türelmét.

Testvérét, annak fiát, Bélát és három főemberét megvakíttatja, s ezzel úgy véli, kizárt trónutódlásuk. Ekkor már súlyos beteg. Utolsó rendelkezéseként felszólítja az előkelőket fia trónra juttatására, majd 1116 februárjában meghal. Kálmán az Árpád-kor kiemelkedő uralkodója volt, de az uralkodása alatti állandó trónviszályok miatt az Álmos-ági királyok alatt érdemei háttérbe szorultak. Ebben persze Szent László kiemelkedő kultusza is szerepet játszott.

II. ISTVÁN

1101-ben született. 1116-ban lépett trónra.

Először 1105-ben, másodszor 1116. február 3-án koronázták meg. 15 évig uralkodott.

Kálmán és Felicia normann hercegnő fia.

Felesége egy ismeretlen nevű normann hercegnő.

Nem született gyermeke.

1131. március 1-jén halt meg. 30 évet élt. Váradon (ma Nagyvárad) temették el.

Uralkodása alatt nádor: ?

1101-ben született Kálmán első házasságából. Ikertestvére, László, gyermekkorában meghalt. Apja már 4 évesen megkoronáztatta, hogy biztosítsa trónutódlását Álmossal szemben. Neveltetéséről nem szólnak a források.

15 évesen követi Kálmánt a trónon. Bonyolult külpolitikai helyzetet örököl; uralkodása alatt váltakozó sikerrel folytatja apja politikáját a Balkánon. Közvetlenül második koronázása után a Dalmácia birtokáért folytatott rivalizálás újabb háborúhoz vezetett Velencével, és Csehországgal is hadban áll. A magyar se-

regek kétszer is vereséget szenvednek a csehektől, István is csak nehezen menekül meg Lőrinc esztergomi érsek segítségével. Még ugyanabban az évben Velence visszahódítja a dalmát területeket. 1117-ben a magyarok Záránál visszavágnak, a dózse is meghal a csatában. A siker azonban időleges: az 1119-es béke alapján István kénytelen lemondani Dalmáciáról. A krónikairók a Babenberg, Csehország és a Magyar Királyság közötti határvillongások kudarcát a magyar király hirtelenkedéseinek tulajdonítják. 1123-tól beavatkozik az orosz részfejedelemségek közötti harcokba. Jaroszláv vlagyimiri trónkövetelőt támogatja Andrej nagyfejedelemmel szemben, de a királyi udvar befolyásos főembereinek követelésére félbeszakítja hadjáratát. Felújítja a dalmát városokért folytatott háborút is, de – akárcsak Kálmán – ő sem tud tartós sikereket elérni.

A sorozatos külső kudarcok napvilágra hozzák az előkelők közötti ellentéteket, és a bárók egy csoportja a bizánci udvarban élő Álmos herceg oldalára áll. Miután János császár nem hajlandó kiutasítani a megvakított herceget, 1128-ban István elhamarkodott támadást indít Bizánc ellen. A következő évben a görög hadak a délvidéken Haram váránál súlyos vereséget mérnek István csapataira. Az 1130-as év újabb magyar hadjárata után békekötés zárja az ellenségeskedést. Ekkor a király már nagybeteg, így nem csoda, hogy vetélkedés indul a trónért.

Istvánnak nincs fiúgyermek. A jelölt nővérének fia, Saul, de két főúr, Bors és Iván is pályázik. István az utóbbiak mozgalmait leveri (a vezetőket kivégzik), majd váratlanul megbocsát Álmos fiának, Béla hercegnek, udvarába fogadja és összeházasítja a szerb fejedelem lányával. E lépéssel valószínűleg az áldatlan belviszály lezárása volt a célja. A béke helyreállt, 1131 márciusában bekövetkezett halála után azonban kijelölt utóda, Saul alulmaradt Bélával szemben.

II. (VAK) BÉLA

1108 és 1110 között született. 1131-ben lépett trónra.

1131. április 28-án koronázták meg. 10 évig uralkodott.

Álmos herceg és Predszláva kijevei hercegnő fia.

Felesége Ilona szerb hercegnő.

Gyermekei: Géza, László, István, Gertrúd, Zsófia, Álmos.

1141. február 13-án halt meg. Kb. 32 évet élt. A székesfehérvári bazilikában temették el.

Nádor uralkodása alatt: Lambert.

Álmos herceg fiaként Kálmán uralkodásának végén született. Öt-hat éves lehetett, amikor a király parancsára apjával együtt megvakították, hogy alkalmatlanná tegyék a trónra. II. István hatalomra jutása után sorsuk enyhült, a vak hercegek a dömösi apátságban éltek. Később Álmos Bizáncba menekült, a kis Bélát pedig a pécsváradi kolostorba vitték, az országban pedig holt hírért költötték. Még a király is csak uralkodása végén tudta meg, hogy él. 1129-ben István udvarába került, majd megházasítása után Tolnán telepedett le. A király halála után, 1131 tavaszán koronázták meg. Trónra jutását a királyi tanácsnak és feleségének, Ilonának köszönhette.

Országglása első éveit a belső viszályok jellemzik. Vissza kell vernie az orosz–lengyel csapatok támogatását élvező Borisz trónfoglalási kísérletét. Még 1131-ben, az aradi gyűlésen, feltehetően Ilona ösztönzésére, kíméletlenül leszámol azokkal az urakkal, akik részt vettek megvakításában. A krónikák szerint hatvannyolc előkelőt koncolnak fel, másokat jószágvesztésre ítélnek, száműznek. Az érintettek Borisz táborát erősítik s részt vesznek 1137-es újabb hadjáratában. A királyi seregek azonban Visegrádnál győzelmet aratnak felettük. Ez év húsvétján Béla

békét köt a lengyel fejedelemmel, így a támasz nélkül maradt Borisznak végleg le kell mondania a trónról.

Sok vonatkozásban eltér Kálmán és István politikájától. Egyháztámogató lépései inkább Lászlóhoz hasonlítják. Gazdag adományozásokat tesz (dunaföldvári apátság, aradi prépostság), gyakorolja az investitúrajogot, s ezzel elnyeri a hazai főpapság támogatását.

Uralma alatt az államszervezet is érezhetően fejlődik. A kancellária előzményének tekinthető, hogy udvarában a királyi kápolna már hivatásszerűen foglalkozik diplomák kiadásával. Ezek a lépései nagyban hozzájárulnak az anarchikus évtizedek után a belső viszonyok konszolidálásához.

Dinasztikus külpolitikája is ezt célozza. Kiházasításokkal erősíti meg kapcsolatait Cseh- és Lengyelországgal, a német császársággal. A Balkánon eredményesen terjeszkedik: 1136-ban megszerzi Közép-Dalmáciát és Boszniát, egy évre rá Rámát.

A forrásokból kitűnik, hogy sikeres uralkodása nem személyes képességeinek, hanem Ilonának és fő bizalmasainak köszönhető. Még harmonikus családi élete – hat gyermeke született – sem tudja vele feledtetni egyéni tragédiáját. Felesége halála után összeomlik. A krónikák szerint az alkoholban keres vigaszt. A mértéktelen borivás megrendíti egészségét és 1141-ben meghal. A trónon elsőszülött fia követte.

II. GÉZA

1130-ban született. 1141-ben lépett trónra.

1141. február 16-án koronázták meg. 21 évig uralkodott.

II. Béla és Ilona szerb hercegnő fia.

Felesége Fruzsina (Eufroszina) kijevi hercegnő.

Gyermekei: István, Béla, Árpád, Géza, Odola, Ilona, Erzsébet, Margit.

1162. május 31-én halt meg. 32 évet élt. A székesfehérvári bazilikában temették el.

Uralkodása alatt nádor: Fauzsál, Gerzson, Belus.

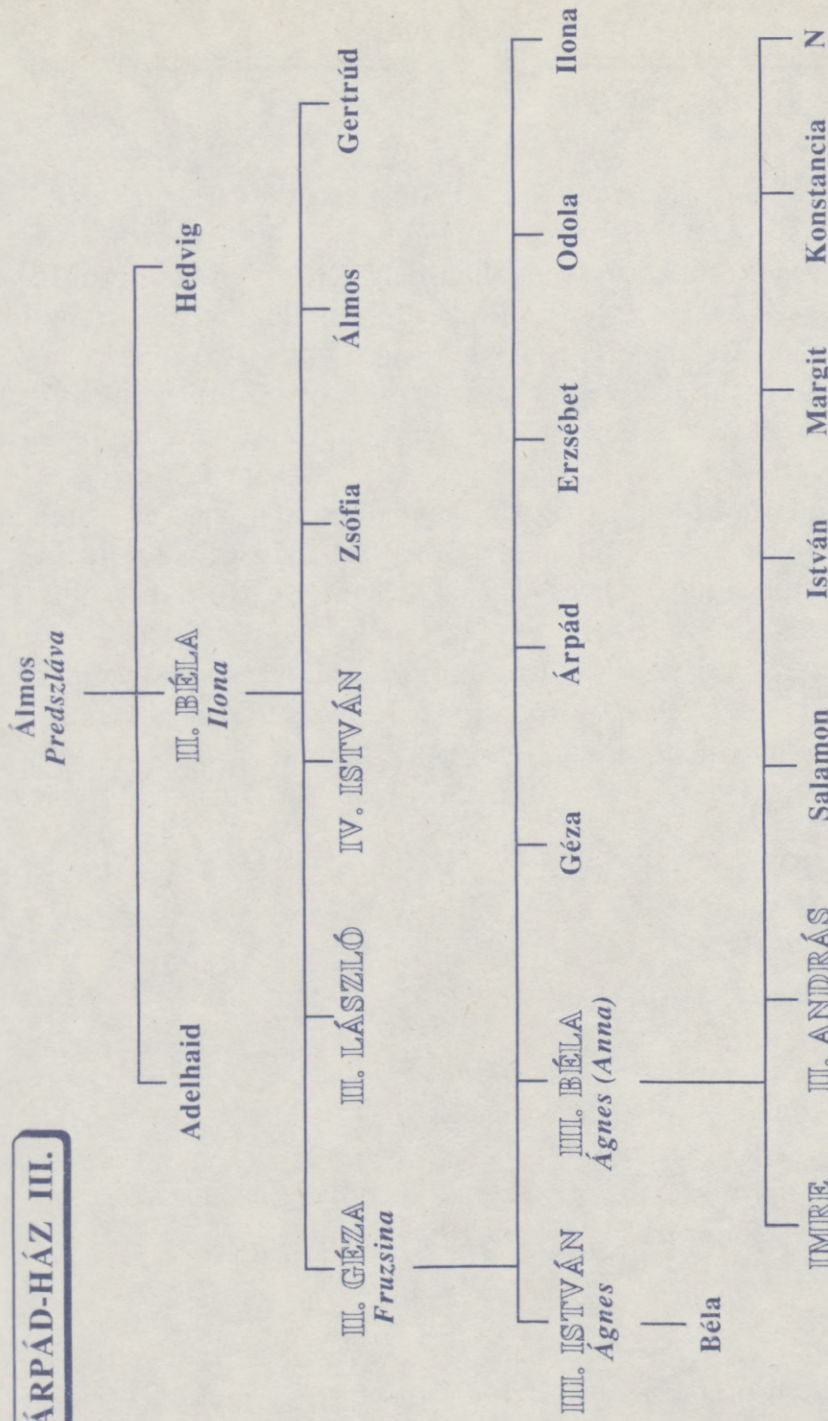
Évtizedek óta elsőként viszonylag nyugodt körülmények között került a trónra 11 éves korában.

Nagykorúságáig gyámja Belus herceg, I. Uros szerb fejedelem fia volt. Uralkodása alatt sokat fejlődik az ország. A vármegyék száma már 72-re nő, ez is mutatja, hogy ezekben az években sok korábban lakatlan terület népesedik be. A demográfiai változások egyik ösztönzője a belső migráció, de felerősödik a bevándorlás (mohamedánok, besenyők) és a tudatos betelepítés (flamand, szász, szláv hospesek) is. Ekkor jön létre Erdély délkeleti részén Szeben.

Egyház- és államszervező tevékenysége is jelentős. Ő honosítja meg a cisztercita és johannita rendet, s az ő udvarában találkozunk az aranypecsét (aranybulla) használatával. Országépítő munkáját – akárcsak elődei idején – a fel-fellobbanó trónharcok és a külső viszályok nehezítik.

Borisz leszerelésére trónrajutását követően békét köt az oroszokkal, de a törvénytelen fiú hamarosan új támogatóra lel III. Konrád német császárnál, aki hűbéresévé kívánja tenni a Magyar Királyságot. Másik pártfogója Jasomirgott Henrik osztrák örgróf, akinek segítségével Borisz 1146-ban még Pozsonyt is beveszi. A magyar ellencsapás a Lajta melletti Brucknál következik be: a csatában Belus herceg vezette seregek döntő győzelmet aratnak. A következő években keresztes hadaktól hangos az ország. Előbb III. Konrád, majd VII. Lajos francia király seregei vonulnak át magyar földön.

ÁRPÁD-HÁZ III.



1149-től Géza két irányban is háborúzik. Újra és újra beavatkozik – sikertelenül – az orosz fejedelmek közötti harcokba, a bizánci beavatkozási kísérletek ellen pedig hét éven keresztül hadakozik. Manuel császár a trónkérdést használja fel ürügyül. Előbb Boriszt, majd István herceget bátorítja Géza ellen. 1155-ös győzelmét követően a magyar király rá tudja kényszeríteni akaratát Bizáncre. Az 1156-os békében a görögök lemondanak terjeszkedési terveikről.

Ellenáll Barbarossa Frigyes fenyegetésének is: a császárral szemben III. Sándor pápa oldalára áll. A helyzet bonyolultságát mutatja, hogy Dalmácia ügye viszont Rómával állítja szembe.

Két évtizedes uralma alatt mind a belső gyarapodás, mind a külpolitikai helyzet stabilizálása azt mutatja: Gézában az Árpád-kor kiemelkedő uralkodóját tisztelhetjük.

III. ISTVÁN

1147-ben született. 1162-ben lépett trónra.

Ugyanebben az évben koronázták meg. Megszakításokkal 10 évig uralkodott.

II. Géza és Fruzsina kijevei hercegnő fia.

Felesége Ágnes osztrák hercegnő.

Gyermeke: Béla.

1172. március 4-én halt meg. 25 évet élt. Esztergomban temették el.

Nádor uralkodása alatt: Belus, Tamás, Ompud, Henrik.

Már 1152-től kijelölt utód volt. Apja számára ez azért jelentett fontos döntést, mert még ekkor sem volt egyértelmű öröklési rend és testvérei is igényt formálhattak a koronára. Tekintélyét

ugyan az is növelte, hogy VII. Lajosban keresztapját tisztelhetette, aligha vitás azonban, hogy nem ez döntött 1162-es trónra kerülésében. A trón azonban nem bizonyult szilárdnak.

A száműzött István herceg (Géza testvére) Mánuel császár támogatásával azonnal hadat vezet ellene. Bizánc urát most már a nyílt hódoltatás célja vezérli. A megrendült bázisú III. István Ausztriába menekül, a belső erők azonban váratlanul a másik testvért, Lászlót emelik királlyá. Az esztergomi érsek, Lukács ugyan kiátkozza II. Lászlót, mégsem ez vet váratlan véget rövid királyságának, hanem hirtelen halála. Ezután a kalocsai érsek 1163 januárjában IV. Istvánt koronázza meg, és most már a két István között dül a harc. Hamarosan új rivális is jelentkezik II. Géza másik fia, Béla személyében. A szinte áttekinthetetlen pártharcok Bizánc terveit egyengetik. 1165-ben a Magyarországot hűbérül ajánló IV. István váratlanul meghal, ettől kezdve Mánuel egyértelműen Bélát támogatja. A váltakozó sikerű hadjáratok évről évre követik egymást s csak az 1167-es béke tesz pontot a bizánci háború végére. Végül is az alávetési kísérleteket sikerül visszavernie a magyar királynak, de a területi integritás csorbát szenved a Délvidék egy részének elvesztésével.

Az állandó háborúskodás arra kényszerítette III. Istvánt, hogy az egyház javait is felhasználja a kincstár céljaira. Szembefordítja vele az esztergomi érseket az is, hogy ragaszkodik a püspöki investitúrához. Végül 1171-ben a királynak kell engednie. Elfogadja, hogy csak pápai engedéllyel helyez át püspököt, és az egyházi vagyon sérthetlenségét is garantálja.

1172 márciusában a kortársak szerint váratlanul hal meg, nem zárható ki az sem, hogy mérgezés áldozata lett. A trónon testvére, Béla követte.

II. LÁSZLÓ (ellenkirály)

1131-ben született. 1162. július 15-én lépett trónra.

Ugyanezen a napon koronázták meg. 6 hónapot uralkodott.

II. Béla és Ilona szerb hercegnő fia.

Első felesége ismeretlen (1159-ben már özvegy).

Második felesége ismeretlen nevű görög nő.

Gyermeke: Mária.

1163. január 14-én halt meg. 32 évet élt. A székesfehérvári bazilikában temették el.

Nádor uralkodása alatt: ?

II. Béla már 1137 körül Bosznia hercegévé nevezte ki. 1159-ben követte öccsét, Istvánt a bizánci udvarba. II. Géza halála után részt vett a trónharcokban, bár Mánuel első számú jelöltje István volt. 1162-ben a magyar urak – talán a bizánci függéstől tartva – mégis őt választották királlyá. Rövid uralkodásának egyetlen jelentős eseménye, hogy öccse számára újra megszervezte a dukátust. Elképzelhető, hogy megmérgezték.

IV. ISTVÁN (ellenkirály)

1133-ban született. 1163-ban lépett trónra.

1163. január 27-én koronázták meg. 14 hónapig (más források szerint 5 hónapig) uralkodott.

II. Béla és Ilona szerb hercegnő fia.

Felesége Komnenosz Mária görög hercegnő.

Gyermekei: Izsák(?).

1165. április 11-én halt meg. 32 évet élt. Először Zimonyban, majd a székesfehérvári bazilikában temették el.

Nádor uralkodása alatt: Tamás.

Akárcsak Lászlónak, neki is csak néhány hónap uralkodás adatott meg. Már 1154-ben Bizáncba menekült és többször görög hadakat vezetett szülőhazája ellen. Ez persze mással is megesett, de nem lehet véletlen, hogy már kortársai is megbélyegzően nyilatkoztak róla. Felettébb népszerűtlen volt magyar földön. Ezt bizonyítja, hogy amikor híveivel Zimony várában rekedt, saját emberei mérgezték meg a szabad elvonulás reményében.

III. BÉLA

1147 utáni években született. 1172-ben lépett trónra.

1173 elején koronázták meg. 24 évig uralkodott.

II. Géza és Fruzsina kijevi hercegnő fia.

Első házassága (csak jegyes) Mária görög hercegnő.

Második házassága: Ágnes chatilloni hercegnő.

Harmadik házassága: Capet Margit francia hercegnő.

Gyermekei: Imre, András, Salamon, István, Margit, Konstancia és egy ismeretlen nevű leány.

1196. április 13-án halt meg. Kb. 48 évet élt. A székesfehérvári bazilikában temették el.

Nádor uralkodása alatt: Dénes, Móghy, Farkas, Tamás.

II. Géza és Fruzsina orosz hercegnő második fiaként látta meg a napvilágot az 1147 utáni években. III. István öccseként 1163-ban került Bizáncba, ahol a császár eljegyezte leányával, Máriával, és ígéretet tett, hogy reá hagyja trónját. Személyével csak ettől kezdve foglalkoznak a források, gyermekeveiről szinte semmit sem tudunk. Mánuel udvarában görög nevelést kapott, a kortárs krónikások Alexiosként emlegetik.

Az 1164-es év már ismét itthon találta, részt vett Bizánc III. István elleni hadjáratában. A következő évben hivatalosan is trónutóddá nyilvánították. A bizánci főemberek persze nem lelkesedtek a „barbár” földről érkezett idegenért. 1167-től távol tartotta magát a magyar belharcoktól, de hiába: Mánuelnek két év múlva fia született, s 1171-ben a kis Eleket társcsászárrá koronázták. A bizánci trónöröklés megghiúsulása után érdeklődése Magyarország felé fordult és III. István halála után azonnal hazatért. A görög fegyvereknek is nagy részük volt abban, hogy 1173 elején királlyá koronázzák.

Az ország lakosságának többsége vele szemben öccsét szette volna a trónon látni; Géza jól ismerte a hazai viszonyokat és idegen érdekek képviselőjének is nehéz lett volna beállítani. Különösen ellenezte uralmát az esztergomi érsek, aki a keleti egyház befolyásának növekedésétől tartott. Koronázását is elutasította, végül a pápa közbenjárására a kalocsai érsek teszi Béla fejére a koronát. Géza ezután Ausztriából próbálkozik a király ellen. Többévi viszály után Béla a cseh fejedelem segítségével elfoghatja öccsét és bebörtönzi, főemberét, Vata ispánt megvakíttatja, még saját édesanyja is rács mögé került. A kemény fellépés eléri hatását: uralkodása végéig belső erők nem veszélyeztetik hatalmát.

Külpolitikájában a tradicionális vonalat követi, de az ország gazdasági ereje s a királyi jövedelmek növekedése lehetővé teszi számára a terjeszkedést. Ehhez hozzájárul az is, hogy a kor nagyhatalmai belső gondjaik miatt nem akadályozzák igazán a magyar expanziót. Mánuel halála után, 1180-ban elfoglalja és visszacsatolja Dalmáciát és a Szerémséget, sőt Szófiáig tör előre és bizánci területeket hódoltat. Ennek ellenére a diplomáciai kapcsolatok nem gyengülnek Bizánccal. Erre mutat az is, hogy lányát II. Izsák császárhoz adja férjül. 1188-ban Halicsba vezet hadjáratot, s rövid időre a trónt is megszerzi András fia számára. A 90-es

évek elején Velencével háborúzik Zára birtokáért – sikeresen. Halála előtti utolsó terve Bulgária hódoltatása volt.

Legnagyobb érdemét a magyar államiság fejlesztésében láthatjuk. Béla idején az ország két hagyományos központja Esztergom, illetve Fehérvár volt. Előbbi az ország gazdasági, egyházi és adminisztrációs ügyeit igazgatja, utóbbi a törvénykezés székhelye és a királyi szertartások is itt zajlanak. Béla mindkettőt fejleszti; főleg építkezései jelentősek.

Uralkodása alatt sokat halad előre az írásbeliség. 1181-ben elrendeli: minden elé kerülő ügyet írásban rögzítsenek. Ezekben az években hozatja létre az esztergomi érsektől független királyi hivatalt, a kancelláriát, melyben klerikusok dolgoznak, akik csak a királynak felelősek. Ekkortájt indul meg a világi papok tudatos külföldi képzése. A hazatérők természetesen a királyi bürokráciát erősítik. Béla kancelláriájában dolgozott Anonymus, itt foglalták írásba a Halotti Beszédet is.

Országlása idején a gazdasági fejlettség még nem tette lehetővé az adózás reformját: a király jövedelmei jórészt a természetbeni juttatásokon alapultak. A Magyar Királyság erejét többek között az is magyarázza, hogy utódaitól eltérően Béla még elvetette a birtokadományozási jog túlzott gyakorlását. Ő volt az utolsó Árpád-kori király, aki még az istváni módszerekkel kormányozta államát, a XIII. századi viszonyok új elveket és új stílust követeltek. A trónon fia, Imre követte.

IMRE

1174-ben született. 1196. április 23-án lépett trónra.

1182 körül koronázták meg. 8 évig uralkodott.

III. Béla és Ágnes chatilloni hercegnő fia.

Felesége: Konstancia aragóniai hercegnő.

Gyermeke: László.

1204 szeptemberében halt meg. 30 évet élt. Az egri székesegyházban temették el.

Nádor uralkodása alatt: Ézsau, Móghy, Mike, Benedek.

Apja az utódlás biztosítására már 1182 körül megkoronáztatta. Nevelését a Bolognában tanult perugiai Bernátra bízta s fiatal éveiben érdeklődést mutatott a teológia iránt. Tényleges részt a hatalomból csak 1194 után kapott, amikor Béla rábízta Dalmácia és Horvátország kormányzását s ezzel némiképp újjáéledt a dukátus rendszere.

1196 tavaszán bonyodalmak nélkül foglalja el a trónt, de András csakhamar bejelenti igényét a hatalomra. Imre átadja öccsének Horvát-Dalmátországot, de őt ez nem elégíti ki. Nyíltan a korona megszerzésére tör. Összeesküvésében nagy szerepet játszik Boleszló váci püspök, akit Imre 1199-ben eltávolít hivatalából, s így elhárítja a trónját fenyegető veszélyt.

A századfordulót követően folytatja apja hódításait, s rendre beavatkozik a szerb és bolgár belviszályokba. Ez idő tájt házasságot köt: Aragóniából hoz feleséget. Az újra és újra ellene szegülő Andrással szemben egy érve van: kisleánya, László, akit közvetlenül halála előtt megkoronáztat.

Rövid uralkodás után, fiatalon hal meg. Végrendeletében fia kiskorúságának idejére Andrást bízta meg a kormányzással.

III. LÁSZLÓ

1199-ben született. 1204 szeptemberében lépett trónra.

1204. augusztus 26-án koronázták meg. 8 hónapig uralkodott. Imre és Konstancia aragóniai hercegnő fia.

1205. május 7-én halt meg. 6 évet élt. Vagy Székesfehérvárott, vagy Budán temették el.

Nádor uralkodása alatt: Miklós.

Alig 5 évesen koronázták meg s apja halála után még ugyanebben az évben került trónra. III. Ince pápa nagybátyjával szemben őt támogatta, a főpapokat is erre szólította fel. András azonban, élve kormányzói hatalmával, szinte királyként uralkodik. Az özvegy királyné a gyermek királlyal és a koronázási ékszerekkel Ausztriába menekül VI. Lipót osztrák herceghez. András már a Bécs elleni hadjáratot fontolgatja, amikor László, rövid uralkodás után, meghal. Tragédiájával elhárul az akadály András trónra jutása elől.

II. ANDRÁS

1175-ben született. 1205 májusában lépett trónra.

1205. május 29-én koronázták meg. 30 évig uralkodott.

III. Béla és Ágnes chatilloni hercegnő fia.

Első felesége Gertrúd meráni hercegnő.

Második felesége Jolánta auxerői grófnő.

Harmadik felesége Beatrix estei örgrófnő.

Gyermekei: Béla, Kálmán, András, Erzsébet | Mária, Jolánta, István.

1235-ben halt meg. 60 évet élt. Az egresi cisztercita kolostorban temették el.

Nádor uralkodása alatt: Mike, Hédervári István, Kőjöni Bánk, Soproni Miklós, Borczy Nagy Gyula, Szepesújvári Fülöp, Hédervári Vialka Dénes, Teodor, Mojs.

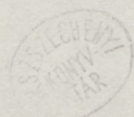
„Jeruzsálemi” királyunk bátyja, Imre uralkodása idején többször fellázadt, de mindannyiszor sikertelenül. A türelmét vesztő Imre végül Keve várába záratta és csak halála előtt bocsátotta szabadon, sőt fia, László gyámjául is őt nevezte meg. Kormányzósága idején uralkodóként rendelkezett az országban, a gyermek király halála után pedig elfoglalta a trónt. Ő az első magyar király tudomásunk szerint, akitől koronázási esküt követeltek.

Vele együtt koronázták meg feleségét, Gertrúdot, akivel házassága már 1203 előtt létrejött. A „meráni királynénak” a források tanúsága szerint nagy befolyása volt férjére, környezetének tagjai fontos tiszteket töltöttek be az udvarban. Gertrúd testvére, Bertold például már 1207-ben kalocsai érsek volt, majd dalmát-horvát bán és erdélyi vajda lett. Hamarosan két másik fivére is Magyarországra került. A királyné erőteljesen ösztönözte a németek betelepítését is. Ekkor hívták be a német lovagrendet, amely Brassó környékén kapott jelentős területeket.

András már uralkodása első éveitől láthatóan szakít elődei kormányzási elveivel. Ez legjobban abból látszik, hogy szinte féktelen birtokadományozásba kezd, hisz „az uralkodó számára az adományozás legjobb mértéke a mértéktelenség”. Ez a tendencia természetesen a királyi jövedelempolitika megváltozását feltételezi. A korabeli gazdasági fejlettség mellett azonban kétes, hogy mennyire lehet eredményes a királyi jogokon, illetve keken alapuló kincstári stratégia.

A felelőtlenséggel határos adományozási kedv jól érzékelteti a király egyéniségét. Személyiségjegyeit sokkal jobban ismerjük a XI–XII. század uralkodóinál. A kortárs krónikások szerint Andrástól távol állt a befelé forduló, mély vallásosság, de a bölcs megfontoltság is. Lovagi erényeket csillogtató, a lakomákban kedvét lelő, vérbő uralkodónak képzelhetjük el, aki a hadjáratokban érezte igazán elemében magát.

A királyi politika fenti hibái és a XII. század második felétől



egyre erősödő társadalmi folyamatok az 1210-es évek elejére mély válságot idéznek elő. A magukat kisemmizettnek tekintő, egymás között szervezkedő bárók 1210-ben lázadást szítanak, majd 1213-ban a németellenes hangulat András halicsi hadjárata idején Gertrúd-ellenes összeesküvéshez vezet. Az események középpontjában természetesen nem Bánk bán házassági konfliktusa állt (Melinda életkora miatt nem lehetett túl csábító a királyné öccse számára), hanem a hatalomból való részesedés igénye. A Péter, Bánk és Simon vezette akció végül is eredményes: 1213 szeptemberében a pilisi erdőben meggyilkolják a királynét. A hazatérő András korlátozott megtorlása a királyi hatalom gyengülését mutatja.

A megözvegyült király 1215-ben újrَاهázasodik, ezúttal Bizáncból hozat feleséget. Ez összefüggésben van a konstantinápolyi trón megszerzésére irányuló terveivel, akárcsak 1217-es szentföldi hadjárata. (Igaz, a keresztes hadban való részvétele nem annyira katonai, inkább „turista”-akció volt.)

Uralkodása második felében, az 1210-es évek végétől egyre erősebb anarchia dúl az országban. A háborúk szétzilálják a pénzügyeket, a megye-eladományozások megrendítik a központi hatalom gazdasági bázisát, s szervezett erőként jelentkeznek azok a társadalmi csoportok (szerviensek, várjobbágyok) is, amelyek néhány évtized múlva a köznemességet alkotják majd. 1222-ben a király a felgyülemlett problémák törvényi rendezésére kényszerül: kiadja nevezetes Aranybulláját. 10 évvel később a zalai szerviensek mozgalma már a nemesi vármegye kialakulásának kezdetét jelenti.

Az Aranybulla-mozgalom kezelésénél aktívabb szerepet játszik a király az erdélyi szászok ügyében. 1224-ben kiadott oklevelében kialakítja azt a közigazgatási keretet, amely évszázadokig biztosítja a dél-erdélyi németiség nyugodt fejlődését. Korábbi politikáját korrigálja a következő évben a túlzottan önállóuló német lovagrend kiverésével.

Országlásának záró évtizedét a fiával, Bélával kibontakozó el-
lentét jellemzi. Eltérő elképzelésük a legalapvetőbb politikai
kérdésekben – különösen a birtokadományozások megítélésében
– állandósuló viszályt okoz közöttük. Béla fellépésének erdélyi
hercegsége ad súlyt.

Nem alakult idillikusan viszonya a pápával és a hazai papsággal
sem. Az egyház előbb eléri az Aranybulla rá nézve sérelmes pont-
jainak törlését, majd 1232-ben az esztergomi érsek interdiktum alá
helyezi a királyt. Végül András meghátrál és még ugyanebben az
évben pecsétjével hitelesíti a beregi egyezményt. Utolsó éveiben
családi tragédiák is sújtják. Egymás után veszíti el gyermekeit,
majd 1233-ban másodszor is megözvegyül. Harmadik házassága
rövid életű: 1235 őszén meghal. Beatrix már német földön szüli
meg gyermekét, Istvánt, akitől III. András származott.

A trónon fia, Béla követte, aki nemcsak egyéniségében, de kor-
mányzati elveiben is szöges ellentéte volt a „lovagkirálynak”.

IV. BÉLA

1206-ban született. 1235-ben lépett trónra.

*Először 1214-ben, másodszor 1235 októberében koronázták meg.
35 évig uralkodott.*

II. András és Gertrúd meráni hercegnő fia.

Felesége Laskaris Mária görög hercegnő.

*Gyermekei: István, Béla, Margit, Kinga, Margit, Katalin, Anna,
Erzsébet, Konstancia, Ilona.*

*1270. május 3-án halt meg. 64 évet élt. Esztergomban, a Francis-
kánusok Templomában temették el.*

*Nádor uralkodása alatt: Homonnai Drugeth Vilmos, Sümeghy
László, Arnold, II. Hédervári Vialka Dénes, Konrád Roland,
Tamás, Henrik, Hédervári Póth Lőrinc, Gut-Keled István.*

Már 1214-ben megkoronázták mint ifjabb királyt, 1218-tól pedig külön udvartartása volt és részben a felségjogokat is gyakorolta. A gyermek herceg sokáig csak András ellenzékének „zászlaja” volt, de 1223-ban, amikor élesen szembeszegült apjával felesége, Mária ügyében (András el akarta érni, hogy bontsa fel házasságát), már bizonyára részben önállóan cselekedett. Konfliktusaik később állandósultak, s jól tükrözték az előkelők különböző csoportjai közötti ellentéteket. Béla erdélyi hercegségére támaszkodva 1228-tól erőteljesen fellépett az eladományozott birtokok visszaszerzéséért, ebben látta a III. Béla korabeli erős királyi hatalom biztosítékát. Tévedéséért később nagy árat kellett fizetnie.

Apja halála után rivális nélkül foglalta el a trónt, s koronázott királyként érkezettnek látta az időt elképzeléseinek megvalósítására.

Leszámol apja híveivel, Dénes és Gyula volt nádorokkal, birtokaikat elkobozza. Az „új irányvonal” az előkelők többségét élesen szembefordítja a királyi hatalommal. Általános ellenkezést vált ki a kunok befogadása is. A Kötöny vezette nomádok a tatár veszély elől menekülnek magyar földre. Fegyveres erejük kétségtelenül növelhette volna az ország védelmi erejét, életmódjuk azonban felháborodást keltett az immár két évszázada feudalizált magyarságban. Béla lépései a tatár (mongol) invázió küszöbén anarchikus viszonyokat eredményeznek, így aztán nem csoda, hogy a bekövetkező, pusztító erejű támadás (1241 tavaszán) „leteríti” az országot. A kunellenes hangulat és Kötöny meggyilkolása csak tetézi a bajokat: Batu kán hadai akadálytalanul hatolnak be a Kárpát-medencébe és a sorsdöntő muhi csatában döntő vereséget mérnek a király seregére. IV. Béla menekülni kényszerül s megalázó hányattatásai után csak a következő évben tér vissza az elpusztított hazába.

A tragédia egész eddigi politikája felülvizsgálatára kényszeríti

a királyt. Talentumát mutatja, hogy képes a hibák felismerésére s egy új irányvonal kidolgozására is. A „második honalapítás” néhány évtized alatt újrateremti Magyarországot.

Szakít a visszavételi stratégiával, sőt 1242-től ő maga is adományoz birtokokat. Várépítési programba kezd s a tatárjárás tapasztalataiból kiindulva tudatos városfejlesztési politikát folytat. Kiváltságlevelei nagyban hozzájárulnak Buda, Esztergom, Fehérvár fejlődéséhez. A kunok újbóli betelepítése is a honvédelmet szolgálja. Uralkodásának második szakasza a külpolitika irányváltozását is jelenti. A pápához írt levelében 1250-ben körvonalazza a levont tanulságokat: az európai udvarok cserbenhagyták a Magyar Királyságot. Ebből adódik következtetésként a közép-kelet-európai kapcsolatok erősítése. Béla dinasztikus politikája e cél jegyében formálódik. Lányait Lengyelországba, illetve az orosz fejedelemségekbe házасítja, fia kun leányt vesz feleségül. Vallásosságát mutatja, hogy a tatárjárás után született lányát, Margitot, Istennek ajánlja.

Az 1250-es évek már a feudális magyar állam megerősödését támasztják alá. Újra szerepet kap az expanzió, Béla bekapcsolódik a cseh belharcokba, Velencével rivalizál Zára birtokáért, s az 1260-as tatár betörést már könnyedén verik vissza a magyar seregek. Visszatér azonban az apa-fiú viszály is. A már 1246-ban megkoronázott István egyre erőteljesebben lép fel Bélával szemben. A főurak – ahogy ez el is várható tőlük –, hol az egyik, hol a másik felet támogatják, az igazi kárvallott pedig a politikai hatalomból kiszorított egységesedő köznemesség. Hogy Béla érzékelt az erőviszonyok kezdődő eltolódását, bizonyítja: a bárók ellensúlyozására 1267-ben már a megyék küldötteit is meghívja a fehérvári törvénykezési napokra. 1270-ben bekövetkezett halálakor már csak egy fia él, István. Ő követte a trónon.

V. ISTVÁN

1239-ben született. 1270. május 3-án lépett trónra.

1245. augusztus 20-án koronázták meg. 2 évig uralkodott.

IV. Béla és Laskaris Mária görög hercegnő fia.

Felesége Erzsébet, Kötöny kun király rokona.

Gyermekei: Katalin, Mária, Anna, Erzsébet, László, András és még egy ismeretlen nevű leány.

1272. augusztus 6-án halt meg. 33 évet élt. A Nyúlszigeten (ma Margit-sziget) temették el a domokosok apácakolostorában.

Nádor uralkodása alatt: Mojs.

A tatárjárás után kétéves gyermekként szüleivel együtt élte át a menekülés viszontagságait. IV. Béla 1245-ben Szlavónia, 1254-ben Stájerország hercegévé tette. Tizenkilenc éves korában személyesen vette át tartományi igazgatását, de az Ottokár vezette Csehországgal szemben vereséget szenvedett és az 1260-as morvamezei csatát követően Magyarország kénytelen volt lemondani az osztrák területekről. A következő évtized István számára az apja elleni harcok jegyében telt el. Részsikerei ellenére csak Béla halála után került hatalomra.

Rövid uralkodása alatt kettős veszéllyel kell szembenéznie. Egyrészt a közép-európai hegemoniára törő Csehországgal, másrészt a IV. Béla uralkodásának végén megerősödött bárói csoportokkal kell megküzdenie. Az 1271-es pozsonyi békében biztosítja Magyarország határait, de a honi elégedetleneken nem tud úrrá lenni. 1272-ben váratlanul megbetegszik, s fiatalon, harminchárom éves korában meghal.

IV. (KUN) LÁSZLÓ

1262-ben született. 1272-ben lépett trónra.

1272 szeptemberének elején koronázták meg. 18 évig uralkodott.

V. István és Erzsébet kun hercegnő fia.

Felesége Izabella francia hercegnő.

Gyermeke nem született.

1290. július 10-én halt meg. 28 évet élt. Először Csanádon temették el, végleges nyughelye Váradon (ma: Nagyvárad) van.

Nádor uralkodása alatt: Roland macsói bán, Oklics Dénes, Soproni Miklós, Sümeghi Máté, Csák Péter, Aba Finta, Köszegei Iván, Aba Makján, Aba Amadé.

V. István és Erzsébet hercegnő gyermekeként született, s édesanyja származása sokban meghatározta uralkodását. Már 10 éves korában trónra került. Erzsébet csak nagy nehézségek árán koronáztatta meg, s sokáig ő maga kormányozta az országot Joakhim bán segítségével. Kun László korát elsősorban a bárói csoportok közötti kíméletlen harc jellemezte, a központi hatalom – a királyi birtokok térvészése miatt – csak kudarcra ítélt kísérleteket tehetett e tendenciák ellensúlyozására.

Uralkodása első éveiben elképesztő epizódok váltogatják egymást. Az özvegy királynét a főurak hol száműzik az udvarból, hol kegyesen visszafogadják, a királyt buzogánnyal „nevelik”, ha úgy találja kedvük, bebörtönzik. Az eredmény kézenfekvő: pártharcok prédája az ország. A király elleni lázadásoknak nincs fenyegető tétjük; az ellenszegülő kudarc esetén sem kockáztat sokat. Jellemző történet Csák Péter esete, aki 1275-ben a veszprémi székesegyházban 68 papot vágat le bántatlanul – csak országos méltóságát veszíti el. Az anarchia eredményeként egyre inkább tartományi részhatalmak halmazává válik az ország.

A „kun” király külpolitikáját a korabeli közép-európai erőviszonyok határozzák meg. László újra és újra beavatkozik a felemelkedő Habsburg-hatalom és a fénykorát élő Csehország viszályaiba. 1267-től Rudolf szövetségesévé szegődik; ezt szolgálja öccsének, Andrásnak a jegyessége is a császár leányával, Klementinával. A tényleges kormányzást 1277-ben veszi át. A következő évben seregei döntő szerepet játszanak a Lech-mezei ütközetben, ahol Ottokár hadai vereséget szenvednek.

A főúri pártütéseken országlása második felében sem tud igazán úrrá lenni. Igyekszik kedvelt kunjaira támaszkodni, de ez csak külháborúiban eredményes. A Kőszegiek, Héderváryak, Csákok kiskirályságai szinte formálissá teszik a központi hatalmat, s még a pápát is sikerrel fordítják László ellen. A bárók András herceget is felhasználják ellene.

1289-ben ugyan úgy tűnik, hogy sikerrel száll szembe a szét húzó erőkkel, de a fővenyi gyűlés „békülékeny” hangulata után hamarosan ismét polgárháború színtere az ország. A tanácstalan uralkodó tétlenül szemléli a Magyar Királyságot fenyegető csődöt. Egyéni tragédiáját csak fokozza, hogy szeretett „vérei”, a kunok gyilkolják meg máig tisztázatlan körülmények között 1290 nyarán. Utódot nem hagyott maga után, így halálakor újabb véres trónharcok elébe nézett az ország.

III. ANDRÁS

1250 körül született. 1290-ben lépett trónra.

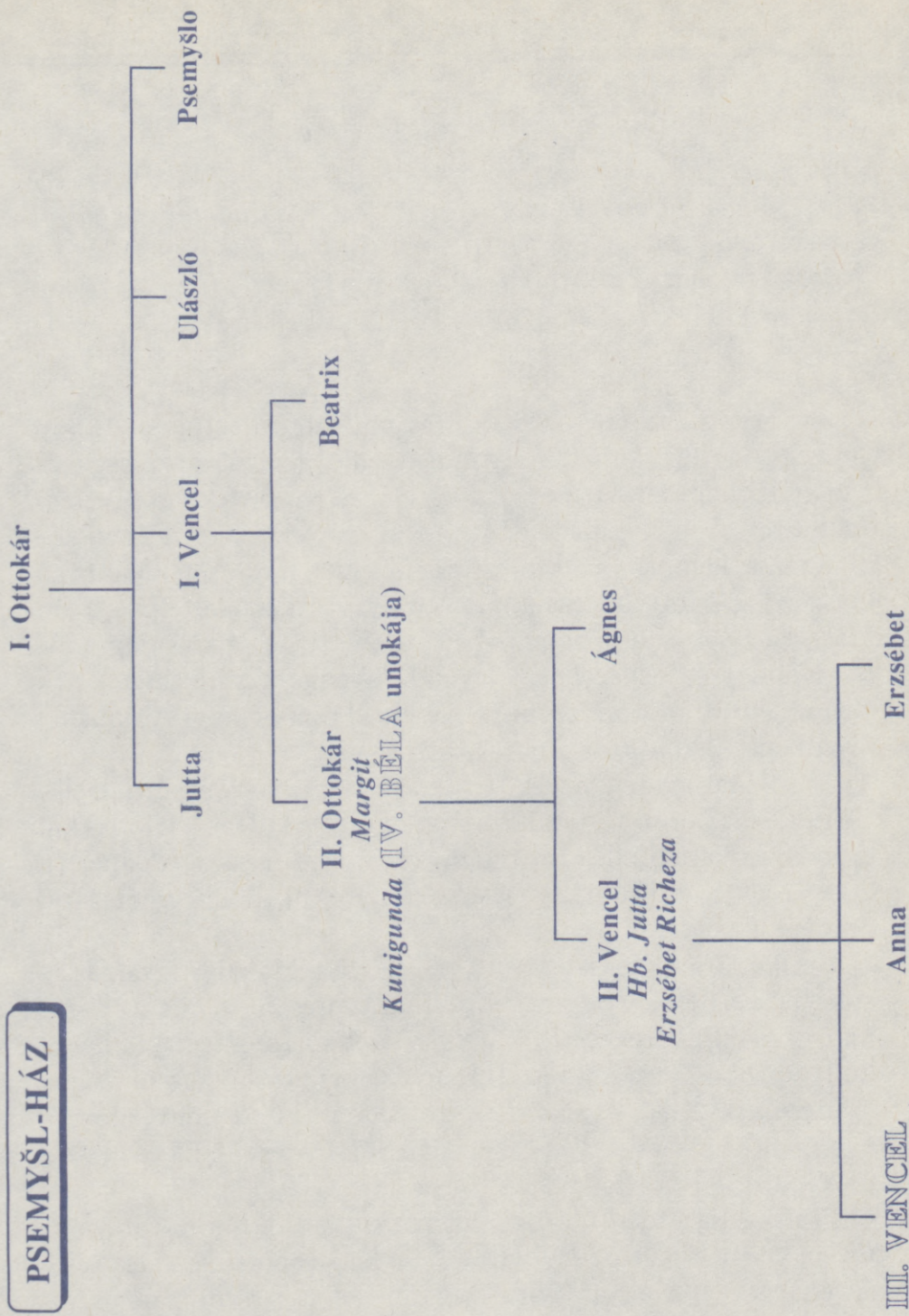
1290. július 28-án koronázták meg. 11 évig uralkodott.

István herceg és Tomasina Katalin fia.

Első felesége Fenena kujáviai hercegnő.

Második felesége Habsburg Ágnes osztrák hercegnő.

PSEMYŠL-HÁZ



Gyermekei: Erzsébet | –

1301. január 14-én halt meg. Kb. 51 évet élt. Budán temették el, Szent János evangélista franciskánus templomában.

Nádor uralkodása alatt: Miklós somogyi és soproni comes, János, Apór, Aba Amadé, Csák Máté.

Nagyapja valószínűleg II. András volt, de mivel apja, István herceg a „jeruzsálemi” király utolsó, balul sikerült házasságából született, nem kizárt, hogy az ő s Dénes nádor lehetett. István száműzetésben élte le életét s András második, Velencében kötött házasságából származott. Az ifjú herceg is itt nevelkedett és a dúsgazdag Morasini családban királyi sarjként kezelték. Kun László halála után főleg annak köszönhető Magyarországra hívását, hogy az oligarchák a jövő gyenge kezű királyt látták benne a trónra törő Habsburg Alberttel és a nápolyi Anjoukkal szemben. 1290 júliusában koronázták meg.

Trónjának gyors megszilárdításában nagy szerepet játszik, hogy a belső erők felsorakoznak mögötte az idegen jelöltekkel szemben. Nem mellékes az egyház támogatása sem. A papság a „pogány” László után a kereszténység védelmezőjét látja benne.

Uralkodása elején sikerrel veri vissza a Habsburg támadásokat, de a belső válságon – minden erőfeszítése ellenére – nem tud felülkerekedni. A bárókat a köznemességre támaszkodva próbálja visszaszorítani, de az egymást követő országos gyűléseken (1290–91, 1298) hozott határozatok nem valósulnak meg. Házasságai is sikertelenek, nem születik fiúgyermeke.

Uralkodása végén újra jelentkeznek a külföldi királyjelöltek, sőt a gyermek Károly Róbertet támogató nápolyi seregek 1301 elején már a Magyar Királyság területén nyomulnak előre.



A király azonban nem éri meg az összecsapást, ez év januárjában váratlanul meghal. A közvetlen utókor mérgezést gyanított, ez azonban nem sokat változtat azon, hogy az „utolsó aranyágacska” elhunytával fiúágon, majd lánya halála után leányágon is kihalt államalapító dinasztiánk, az Árpád-ház.

Az interregnum kora

Az Árpád-ház kihalása gyökeresen új helyzetet teremtett a Magyar Királyság történetében s egyben a trónöröklés rendjében is. Ráadásul az előbb-utóbb minden országban bekövetkező szituáció egybeesett a feudális anarchia elmélyülésével, a tartományi részhatalmak térnyerésével. III. András halála után törvényszerűen előállt az Európa-szerte sokszor lejátszódó interregnum időszak: az államalapító dinasztiával leányágon rokon uralkodóházak kíméletlen harcot indítottak a magyar trónért, s ez a küzdelem nagymértékben befolyásolta a hazai erőviszonyokat is. A vetélkedés a nápolyi Anjouk, a cseh király és a bajor hercegség között folyt. 1301-től 1308-ig három királyt is megkoronázott az ország.

(III.) VENCEL

1289-ben született. 1301-ben lépett trónra.

1301. augusztus 27-én koronázták meg. 4 évig uralkodott.

II. Vencel cseh király és Habsburg Jutta hercegnő fia. (IV. Béla lányának, Annának a szépunokája.)

Jegyese Erzsébet magyar hercegnő.

Felesége Viola hesseni hercegnő.

Gyermeke nem született.

1306. augusztus 4-én halt meg. 17 évet élt. Prágában temették el.

Nádor uralkodása alatt: Amadé.

III. András halálát követően a főurak jórésze II. (Premysl) Vencelt óhajtotta királyául, de a cseh uralkodó fiát, a 12 éves Vencelt ajánlotta maga helyett. A gyermeket fényes kísérettel előbb Bu-

dára, majd Fehérvárra vitték, ahol a kalocsai érsek fejére tette a koronát. (Érdekesség, hogy a korabeli magyar oklevelek László néven említik.) Nem uralkodott ténylegesen, amit az is bizonyít, hogy Anjou Károly seregei még székvárosát is ostromolták. 1304-ben apja a magyar koronával együtt hazavitte Prágába. A következő évben II. Vencel meghalt, így elnyerte a cseh trónt is. Ugyanebben az évben Ottó javára lemondott a magyar koronáról. A cseh leírások szerint fő kedvtelése a mértéktelen ivászat volt. Ez okozta vesztét: 1306-ban egy ivócimborája három tördőfessel megölte. III. Vencellel kihalt a Premysl-ház.

OTTÓ

1261. február 11-én született. 1305. október 9-én lépett trónra.

1305. december 5-én koronázták meg. 2 évig uralkodott.

Henrik bajor herceg és Árpádházi Erzsébet fia. (IV. Béla unokája.)

Első felesége Habsburg Katalin osztrák hercegnő.

Második felesége Ágnes sziléziai (glogau-i) hercegnő.

Gyermeke nem született. (?)

A koronáról 1308-ban vétetett le.

1312. szeptember 9-én halt meg. 51 évet élt. Temetkezési helye ismeretlen.

Nádor uralkodása alatt: Amadé.

A bajor herceg már 1301-től követelte a magyar trónt. Amikor III. Vencel 1305-ben lemondott javára a magyar koronáról, egyúttal át is adta neki brünni találkozásukkor a királyi ékszereket. Ottó ezután Alsó-Ausztrián keresztül Sopronba utazott, ahol már várták magyarországi hívei, a Kőszegiek. Fehérvárra vitték, ahol a veszprémi és a csanádi püspök koronázta meg. (Az

érsekek I. Károlyt támogatták.) A szertartás után Budára ment seregeivel, de a köznemesség és a bárók többsége nem fogadta el uralkodónak. Hogy bázist szerezzen magának, előbb a Tiszántúlra, majd Erdélybe vonult, ahol 1307 tavaszán László vajda váratlanul fogságba vetette, s csak a korona elvétele után engedte szabadon. Károly serege ekkorra már elfoglalta Budát, így Ottó nem tehetett mást: elhagyta az országot. A magyar királyi címet élete végéig viselte, de a magyar trónra Anjou-házi uralkodó került.

A vegyesházi királyok

I. KÁROLY (RÓBERT)

1288-ban született. 1308-ban lépett trónra.

Először 1301-ben, másodszor 1309-ben, harmadszor 1310. augusztus 27-én koronázták meg. 34 évig uralkodott.

Martell Károly és Habsburg Klemencia fia (V. István dédunokája).

Első felesége Mária beutheni és tescheni hercegnő.

Második felesége Beatrix római hercegnő (Luxemburgi).

Harmadik felesége Łokietek Erzsébet lengyel hercegnő.

Gyermekei: – | – | Károly, László, Lajos, András, István.

1342. július 16-án halt meg. 54 évet élt. Székesfehérvárott temették el, Szent István templomában.

Nádor uralkodása alatt: Hasznosi Nagy Dominik, Homonnai Drugeth, Fülöp, János, Vilmos.

Első vegyesházi királyunk a nápolyi Anjou-házból származott. Trónigénye azon alapult, hogy leányágon rokonságban állt az Árpád-házzal, V. István dédunokájaként. Már 1300-ban, III. András uralmának meggyengülésekor Dalmáciába ment az egyik bárói csoport hívására. A király halálhírére Esztergomba sietett, ahol Gergely választott érsek megkoronázta. Ez azonban nem jelentette tényleges trónra lépését, hiszen Vencel személyében erős riválisra talált. A koronát a cseh trónörökös tartotta magánál, így az Anjou-párt megkísérelte azt visszaszerezni, és Vencelt kiűzni az országból. Katonai sikereket nem értek el (1302-ben nem tudták bevenni Budát), de Károly esélyeit növelte VIII. Bonifác pápa támogatása. 1304-ben a pozsonyi gyűlésen hívei elhatározták, hogy hadjárattal ragadják el a csehektől a koronát,

erre azonban már nem került sor, mivel Vencel 1305-ben Ottó bajor hercegnek adta át a koronázási ékszereket a trónigénnel együtt. Károly közben elfoglalta Esztergomot és Budát, hatalmát az ország egyre nagyobb részére terjesztette ki, majd 1307-ben hívei újra királlyá „kiáltották”. Fő támogatója a pápai követ, Gentilis bíboros volt, akinek még Csák Mátét is sikerült rábírnia Károly elfogadására. Ekkor történt meg második megkoronázása.

A szentkoronát 1310-ben tették a fejére, ezt tekinthetjük uralkodása tényleges kezdetének.

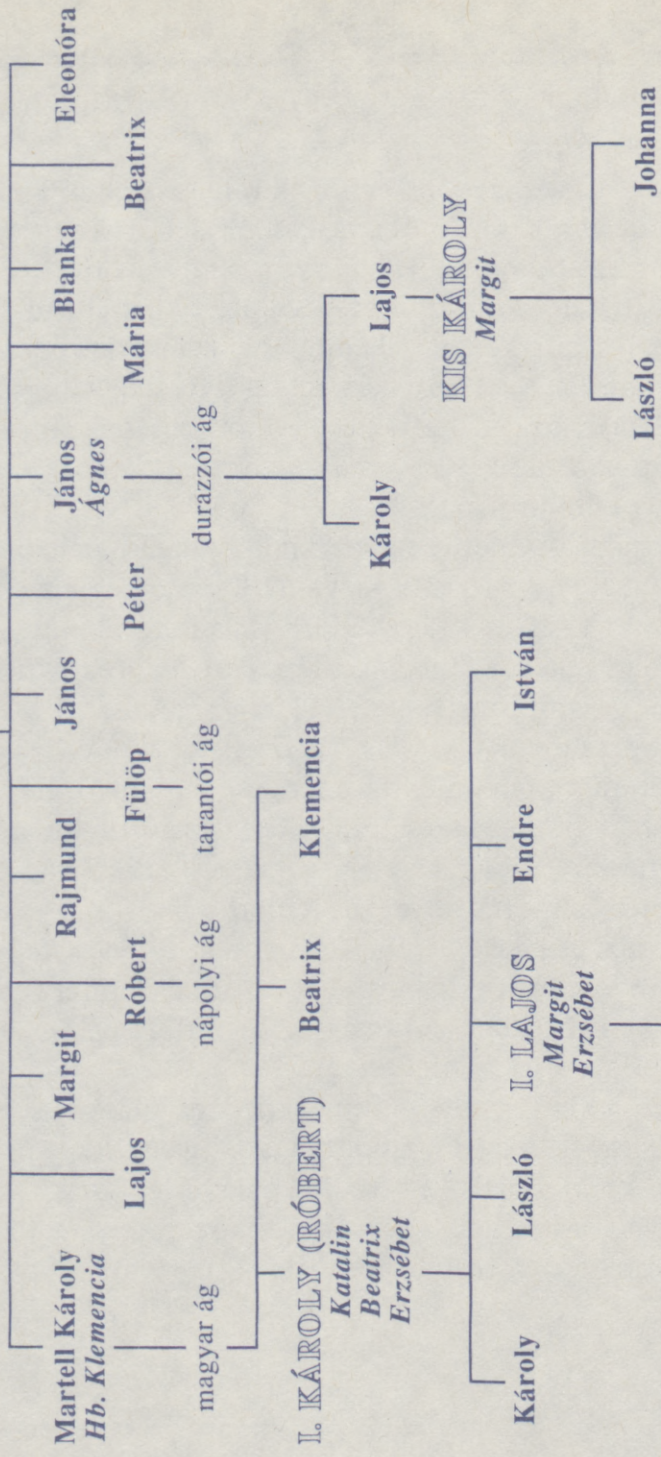
Károly első feladatának az oligarchikus tartományi hatalmak visszaszorítását tekinti. Az 1310-es években egymást követik hadjáratai a széthúzó erők ellen. 1312-ben a rozgonyi csatában legyőzi a Csák Mátét támogató Aba Amadét, majd úrrá lesz a Kopasz-féle lázadáson, s Erdélyben is rendet teremt. Igazi megnyugvást azonban csak Csák Máté 1321-ben bekövetkezett halála hoz a belharcokban. Utóregzései még 9 év múlva is jelentkeznek: Zách Felicián merénylete, majd a véres megtorlás figyelmeztető jel a király ellen fenekedő uraknak.

Az 1320-as évek második felétől bontakozik ki Károly reformtevékenysége. A IV. Béla uralkodása óta végbement gazdasági fejlődésre alapozva fokozatosan átszervezi az állam gazdaságpolitikáját, a királyi jövedelmek rendszerét, megreformálja a hadszervezetet, és újításokat vezet be a bíraskodásban. Ezek a lépései azt mutatják: Károly számára a korabeli Nyugat-Európa a minta, az intézkedések néhol túl is lépnek a realizálhatóság határain.

Jövedelempolitikájában a királyi jogon járó regalék (bánya-, pénzverési monopólium, harmincadvám stb.) mellett megjelenik az első állandó adó, a kamara haszna pótlására szolgáló kapuadó. Károly firenzei mintára értékálló aranyforintot veret, ezt ezüst váltópénzek egészítik ki. Új pénzügyi szervezetet teremt, bővíti a jövedelmeket kezelő kamarákat. Pártolja a kereskedelem fejlődését és az urbanizációt.

ANJOU-HÁZ

II. Károly
Mária (V. ISTVÁN lánya)



Korszerű hadsereget szervez. A királyi csapatok a magánföldesúri bandériumokon kívül a várkatonaságból és egyre nagyobb számban zsoldosokból állnak.

A királyi hatalom megerősítését célozza a nagybirtokosi családok kicserélése. Ekkor emelkednek fel a következő évszázadok nevezetes famíliái, s a Garaiak, Lackfiak, Báthoryak egyelőre hűek az uralkodóhoz. Az egységesedő köznemességre és a városi polgárságra is számíthat – ezen a társadalmi bázison alapul nagyvonalú külpolitikája.

Külkereskedelmi motivációkon kívül családi hatalmának kiterjesztése céljából is közeledik a Cseh Királysághoz és Lengyelországhoz. Az 1335-ös visegrádi királytalálkozó után négy évvel a lengyelek fiát, Lajost elfogadják a lengyel trón örökösének. Másik gyermekének, Andrásnak a nápolyi királyságot szánja. 1333-ban e célból eljegyezteti a nápolyi hercegnővel, Johannával.

Károly korára nem jellemző a katonai expanzió. Egyetlen jelentősebb hadjáratát Havasalföld ellen vezeti, de kudarcot vall.

A reformerkirály magánélete nem szűkölködik a tragédiákban. Két feleségét és több gyermekét temeti el.

A XIV. század első felében kibontakozó városfejlődés, az európai színvonalúvá váló építészet sokat köszönhet Károlynak. Ő helyezi át 1321 után az udvart Visegrádra; palotáját később több királyunk is továbbfejlesztette.

Uralkodása alatt az anarchikus évtizedek után nagy utat tesz meg az ország. A szilárd központi akarat, a gazdaság megszilárdulása és a korafeudális szintet meghaladó fejlődése, a társadalom változásai az Anjou-kort a középkori magyar állam egyik fénykorává teszik. A trónon fia, Nagy Lajos követte.

I. (NAGY) LAJOS

1326. március 5-én született. 1342. július 15-én lépett trónra.

1342. július 21-én koronázták meg. 40 évig uralkodott.

I. Károly és Łokietek Erzsébet lengyel hercegnő fia.

Első felesége: Margit (Luxemburgi) morva örgrófnő.

Második felesége: Erzsébet bosnyák hercegnő.

Gyermekei: Mária, Hedvig, Katalin.

1382. szeptember 11-én halt meg. 56 évet élt. Székesfehérvárott, a Katalin-kápolnában temették el.

Uralkodása alatt nádor: Hédervári Kont Miklós, Opuliai fejedelem László, Garai Miklós.

I. Károly harmadik fia politikai szereplését 1338-ban kezdte, amikor eljegyezte a morva örgróf leányát, Margitot. Egy évvel később Krakkóban elismerték jogát a lengyel trónra. Apja halála után 5 nappal királlyá koronázták.

Nagy Lajos uralkodását a hódító hadjáratok szinte szakadatlan sora jellemzi. I. Károly dinasztikus külpolitikáját folytatja, de fegyverrel. 1344-ben az erdélyi belviszályok rendezése után Havasalföldre vezet sereget, és hűbéresküre kényszeríti a vajdát, Alexandru čel Bunt. A következő évben Kázmér oldalán beavatkozik a cseh–lengyel konfliktusba és közreműködik a békekötésben. Legfőbb gondja azonban a „nápolyi ügy”. Miután anyja diplomáciai eszközökkel nem tudja elérni András trónrajutását, sőt 1347 szeptemberében az ellenpárt hívei meggyilkoltatják a herceget, Lajos a háború mellett dönt. A magyar seregek azonban hiába foglalják el Nápolyt, a nagy távolság, valamint a pápa és Velence ellenlépései megghiúsítják a tartós sikert. Öccse fiát – és biztosítékként két durazzói herceget – ugyan Visegrádra

viteti, de a letett hűbéreskü ellenére a dél-itáliai királyságban egy évre rá már ismét Johanna hívei vannak uralmon. Az újabb hadjárat 1350-ben hasonló részeredményeket hoz, így többévi tárgyalás után végül le kell mondania terveiről.

Szinte minden évben háborúba keveredik. 1351–52-ben Kázmérral harcol a litvánok ellen (egy ízben életveszélyes fejseb árán tud csak menekülni). Újra és újra megmérkőzik Dalmácia birtokáért hol Szerbiával, hol Velencével, s 1358-ban siker koronázza erőfeszítéseit. Kikényszeríti Bulgária és Moldva hűbéresküjét is. A magyar királyok közül elsőként ütközik meg a törökkel, e csata emlékére alapítja a máriazelli egyházat.

Külpolitikájában már a kezdetektől a lengyel vonal játssza a főszerepet. 1370-ben – az előzetes megegyezés értelmében – Kázmér halála után elfoglalja a lengyel trónt, létrejön a perszónalunió.

A dinamikus kültevékenység mellett kevesebb időt szentel a hazai ügyeknek, pedig a század közepére komoly társadalmi feszültségek terhelik a belső helyzetet. A Károly által fölemelt „újbarók” függetlenedni kezdenek a királyi hatalomtól, az egységesülő köznemesség a familiárisi függés lazítására törve Lajostól vár segítséget az oligarchák ellen. A király a törvényi rendezés eszközehez nyúl: 1351-ben felújítja az Aranybullát. A dekrétum kimondja a nemesi birtok sérthetetlenségét (ösiség), a földesúri kilenced kötelező behajtását, és megfogalmazza az „egy és ugyanazon nemesség” elvét. Ezzel megakadályozza az ellentétek elmérgesedését és elősegíti a rendi fejlődést.

Akárcsak apja, ő is sokat tesz a kultúráért, az egyház támogatása mellett iskolák sorát alapítja, köztük a pécsi egyetemet.

Élete utolsó éveiben – nem lévén fia – a lengyel és magyar trón utódlásának kérdése foglalkoztatja. 40 évi uralkodás után halt meg. Lengyelországban Hedvig, itthon Mária örökölte koronáját.

Nagy Lajos uralkodása logikus folytatása a „károlyi megalapozás” évtizedeinek. Királysága a lovagkort jelenti, a Magyar



Királyság európai nagyhatalom. Ugyanakkor már jelentkeznek azok a belső gondok is, amelyek e fénykor után ismét anarchiába taszítják az országot.

MÁRIA

1370-ben született. 1382-ben lépett trónra.

Ugyanebben az évben koronázták meg. 13 évig uralkodott (5 évig egyedül).

I. Lajos és Erzsébet bosnyák hercegnő lánya.

Első férje Lajos orleans-i herceg (csak papíron – nem tényleges házasság).

Második férje Luxemburgi Zsigmond.

Gyermeke nem született.

1395. május 17-én halt meg. 25 évet élt. Váradon (ma: Nagyvárad) temették el.

Uralkodása alatt nádor: Gara Miklós, Szécsi Miklós

Atya visegrádi palotájában töltötte gyermekkorát, nevelői Deméndi László és Küküllei János esperes voltak. Nem lévén fiútestvére, korán a politika középpontjába került. Kilencéves korában eljegyezték a német császár fiával, Zsigmonddal. Ugyanebben az évben a lengyel urak elismerték a leányági örökösödést, az Anjou-ház durazzói ágából származó Kis Károly pedig ígéretet tett arra, hogy nem háborgatja utódlását Magyarországon.

Lajos halála után 12 éves korában koronázták királlyá Székesfehérvárott. Ő az első nő a magyar trónon. A valóságban Erzsébet anyakirályné és Gara Miklós nádor kormányozzák az országot. Az „asszonyuralom” alatt mozgásba lendül az anarchia dramaturgiája: a bárói csoportok egyre nyíltabban lépnek fel a királyi

hatalom ellen. Főleg a délvidéken (Dalmáciában, Boszniában és Horvátországban) parázs a hangulat. A lengyelek országos gyűlése is megszigorítja az Anjou-leányág öröklésének feltételeit. 1384-ben Mária lemond húga javára a lengyel trónról. Erzsébet, látva Zsigmond népszerűtlenségét, új férjjelölt után néz. 1385 májusában a magyar királynő megbízás útján Lajos orleans-i herceg felesége lesz. A frigy azonban „végre nem hajtott” és Zsigmondnak végül sikerül kiharcolnia a házasságot Máriával.

1385–86 fordulóján Kis Károly megjelenik Budán. Zsigmond német földön keres híveket ellene. Ezalatt Mária átadja a koronát a durazzói hercegnek, de Károly alig három hónapig uralkodik, 1386 februárjában merényletet követnek el ellene és hamarosan meghal. A korona visszakerül Máriához. Ezután a királynő anyjával a délvidékre megy, lecsendesíteni a pártütőket. A horvátok Goránál elfogják, és Gomnec, majd Novigrád várába zárják őket. A Horvátiak Mária szeme láttára kivégzik az anyakirálynét, és csak hosszas alkudozás után – megesketve, hogy nem áll bosszút – 1387 júniusában engedik szabadon. Élete utolsó éveiben Zsigmonddal együtt kormányoz. 1395-ben lovas baleset okozza halálát.

II. (KIS) KÁROLY

1350 körül született. 1385-ben lépett trónra.

1385. december 31-én koronázták meg. 2 hónapig uralkodott.

Durazzói Lajos herceg és San-Severino Margit fia.

Felesége Durazzói Margit hercegnő.

Gyermekei: Johanna, László.

1386. február 24-én halt meg. Kb. 36 évet élt. Visegrádon, a Szent András bencés apátságban temették el.

Nádor uralkodása alatt: ?

Anyja tragikus halála után Lajos udvarába került, majd a „lovagkirály” Dalmácia és Horvátország hercegévé tette. 1371–76 között tótországi bán volt. Johanna örökösének szemelte ki, de miután a pápa és a nápolyi királynő között ellentét alakult ki, VI. Orbán neki ítélte Szicília trónját. Nagy Lajos is őt támogatta s ráruházta ottani jogait. 1381-ben a pápától királyi jogokat nyert; a következő évben meggyilkoltatta Johannát. Ezután ellentéte támadt Rómával, 1385-ben kiközösítették.

Ekkor már a magyar trónra tört s korábbi fogadkozása ellenére Horváti Pál meghívására magyar földre utazott. Kihasználva a magyar belviszályokat, megszerezte a koronát és 1385 decembereben királlyá koronáztatta magát. Az anyakirályné, Erzsébet azonban nem nyugodott bele királyságába és 1386 februárjában merényletet szervezett ellene. A gyilkossági kísérlet után ugyan életben maradt, de az összeesküvők második próbálkozása már sikerrel zárult: a félholt királyt megfojtották. Csak halála után négy évvel temették el egyházi szertartással.

ZSIGMOND

1368. február 14-én született. 1387 márciusában lépett trónra. Ugyanebben az évben koronázták meg. 50 évig uralkodott.

Luxemburgi IV. Károly és Pomerániai Erzsébet lengyel hercegnő fia.

Első felesége Mária magyar királynő.

Második felesége Cillei Borbála.

Gyermekei: – | Erzsébet.

1437. december 9-én halt meg. 69 évet élt. Váradon (ma: Nagyvárad) temették el.

Uralkodása alatt nádor: Szécsi Miklós, Jolsvai Lesták, Pelsöczi Bebek Dettrik, Marczaltői Miklós, Pelsöczi Bebek Dominik, Palocsai Máté, Garai Miklós.

A Luxemburg-ház magyar trónigénye két tényezőn alapult. 1360-ban Nagy Lajos a nagyszombati találkozón megállapodott IV. Károllyal abban, hogy István herceg lányát eljegyzi a császár öccsének fia, Jodok örgróf. Ezt a szálát erősítette meg a magyar király, amikor 1378-ban egyik lányát Zsigmondnak ígérte. A tízéves fiú ettől kezdve a magyar udvarban nevelkedett. A házasságkötésre végül 1385-ben került sor, de Zsigmondnak a szó szoros értelmében fegyverrel kellett „meghódítani” feleségét. A zilált belviszonyok közepette fokozatosan jutott hatalomra. 1387 elején országos főkapitány lett, majd márciusban a budai országgyűlésen királlyá választották. Még ugyanebben az évben Fehérvárott megkoronázták.

Uralkodásának első szakaszát az egyre mélyülő feudális anarchia jellemzi. Zsigmond már trónra lépésekor ígéretet tesz arra, hogy a bárókkal együtt kormányoz és támogatóinak birtokokat adományoz. A király a hatalmát korlátozó ligákkal szemben maga is ligát szervez: saját embereit igyekszik a magas tisztségekbe juttatni (Stibor erdélyi vajda, Cillei Hermann gróf stb.). A bárók válaszul 1401-ben elfogják, és Visegrádra viszik a királyt. A fogásból Garai Miklós szabadítja ki. A Cilleivel kötött szövetséget erősíti az is, hogy Zsigmond feleségül veszi a gróf lányát, Borbálát. Még ekkor sem szilárd a trónja. Amikor 1401-et követően a cseh korona megszerzéséért harcol, itthon az ellenpárt Nápolyi Lászlót kívánja hatalomra juttatni. A hazatérő Zsigmond ezúttal sikeresen fojtja el a mozgalmat, és amnesztiát ad a résztvevőknek.

A XV. század első évtizedei már uralmának erősödését hozzák. Fokozatosan kiszorítja a bárókat az érdemi döntésekből, a királyi tanácsban egyre inkább köznemesi és polgári sorból felemelt tanácsadóira támaszkodik. A köznemesi rendet bevonja az országos politikába, a harmincas évektől rendszeressé válnak a rendi országgyűlések. 1405-től megindul a városok renddé szerveződése is. Külpolitikájában trónrajutása után a török előretörésé-

LUXEMBURGI-HÁZ

IV. Károly
Erzsébet

IV. Vencel

ZSIGMOND
Mária
Cillei Borbála

Erzsébet
Hb. ALBERT

Erzsébet

János

Margit

nek megakadályozása áll a középpontban. Kisebb ütközetek után 1396-ban nemzetközi összefogással – francia, német, angol, cseh lovagi seregekkel – kísérli meg a török kiűzését a Balkánról, de a nikápolyi csatában súlyos vereséget szenved. A mohamedán inváziótól Timur Lenk menti meg Magyarországot, aki az 1402-es ankarai csatában legyőzi Bajazid szultánt. A török birodalomnak évtizedek kellene a regenerálódáshoz, hadai csak az 1430-as években fenyegetik majd a déli határt.

1401 után Zsigmond külpolitikai érdeklődésének iránya Nyugatra vált. A Luxemburg-ház térnyerését szolgálja német-római királlyá választása 1410-ben (4 évvel később koronázták meg). 1415-től beavatkozik a husziták és bátyja, IV. Vencel cseh király konfliktusába, majd 1420-tól már mint cseh király folytat évtizedes harcot Husz János követőivel. A háború csak az 1434-es lipanyi csata után zárul le, Zsigmond sikerével. 1433-ban Rómában német-római császárrá koronázzák.

Második házasságából csak egy leánya születik. A trónutódlás problémáját Erzsébet házasságával akarja megoldani: eljegyzi Habsburg Albert osztrák főherceggel, akit koronája örökösének szán.

Élete utolsó éveiben idejét a Cseh és Magyar Királyság közt osztja meg, a halál is útközben éri: 1437-ben Znaimban hal meg.

Fél évszázados uralkodásának mérlege ellentmondásos. Sokat tesz ugyan az ország gyarapodásáért, de nem elsősorban a magyar király nézőpontja motiválja tetteit. Emiatt halálát követően az utódoknak részben felkészületlenül kell szembenézniük a megújuló török fenyegetéssel.



ALBERT

1397. augusztus 16-án született. 1437. december 18-án lépett trónra. 1438. január 1-jén koronázták meg. 2 évig uralkodott. IV. (Habsburg) Albrecht fia.

Felesége Luxemburgi Erzsébet hercegnő.

Gyermekei: Anna, Erzsébet, László (utószülött).

1439. október 27-én halt meg. 42 évet élt. Fehérvárott temették el. Nádor uralkodása alatt: Hédervári Lőrinc.

IV. (Habsburg) Albrecht fia házassága révén formált igényt a magyar koronára. Apja halála után hétéves korában rászállt az osztrák hercegség, melyet gyámjai kormányoztak helyette. 1422-ben vette feleségül Luxemburgi Erzsébetet. 1423-ban Zsigmond rábízta Morvaországot, részt vett a husziták elleni háborúban. 1435-ben hadat vezetett a török ellen, és megtisztította Magyarországot déli részét a betolakodóktól. Apósa őt ajánlotta utódjául, és az országos rendek 1437 decemberében meg is tették királyukká. Azzal a feltétellel koronázták meg, hogy a császári címet megválasztása esetén nem fogadja el. (Később ennek érvényesítésétől elálltak a magyar rendek.) 1438. május 31-én Aachenben II. Albert néven császárrá koronázzák. Ugyanebben az évben a cseh trónt is megszerzi Kázmér lengyel herceggel szemben.

1439-ben Brankovics György szerb fejedelemmel szövetségben törökellenes hadjáratot indít, de Murad szultán serege meghátrál előle. A magyar táborban pusztító vérhasjárványnak esik áldozatul. Bécs felé tartva Neszmélyen halt meg. Egyetlen fia, László, apja elhunyt után született meg.

I. ULÁSZLÓ

1424-ben született. 1440-ben lépett trónra.

1440 júniusának végén koronázták meg. 4 évig uralkodott.

Jagelló Ulászló lengyel király és Hedvig magyar hercegnő fia.

Nem házasodott meg.

Nem született gyermeke.

1444. november 10-én halt meg. 20 évet élt. Ismeretlen helyen nyugszik.

Nádor uralkodása alatt: Hédervári Lőrinc.

A lengyel Jagelló-házból származott, anyai ágon az Anjoukkal rokon. A lengyel trónt 1434-ben örökölte. Albert halála után a magyar rendek egy része Garai Lászlóval és az esztergomi érsekkel az élen Erzsébet és születendő gyermeke királyságát szorgalmazta, a másik párt Ulászlót támogatta. Az alkudozások eredménytelenül zárultak, és közben Erzsébet ellopta a koronát és megkoronáztatta az utószülött Lászlót. A Hunyadi János vezette csoport ekkor behívatta Ulászlót. A lengyel uralkodó által tartott 1440 júniusi országgyűlésen érvénytelenítették a csecsemő koronázását, s Ulászló fejére tették a koronát. (Kényszerűségből egy „István koporsójáról levett” fejéket.) Az özvegy királyné III. Frigyeshez menekült. Kitört a belháború.

A másfél évig húzódó háború lényegében a Hunyadi-párt sikereivel zárul. Erzsébet halálát követően az új király békét köt a császárral, László gyámjával.

Ulászló országlását a török veszély növekedése és a honvédő harc határozza meg. Hunyadi már a trónharcok idején sikeres hadmozdulatokat vezet, amelyet a dicsőséges hosszú hadjárattal tetéz 1443–44-ben. A szegedi béke – melyben a szultán megígéri

Szerbia, Moldva és Havasalföld átadását – után Velence, a pápa és más keresztény államok biztatására Ulászló folytatja a háborút, és 1444 szeptemberében seregei megindulnak a török ellen. Egészen a Fekete-tengerig hatolnak, ahol a várnai csatában Hunyadi kiváló haditerve ellenére a magyarok vereséget szenvednek. A kudarcban Ulászló hibái is szerepet játszanak. A király életével fizet meggondolatlanságáért: elesik a harcmezőn. A trónon a gyermek V. László követte.

V. (UTÓSZÜLÖTT) LÁSZLÓ

1440. február 22-én született. 1444. november 10-én lépett trónra.

1440. május 15-én koronázták meg. 13 évig uralkodott.

Habsburg Albert és Luxemburgi Erzsébet fia.

Nem házasodott meg. Nem született gyermeke.

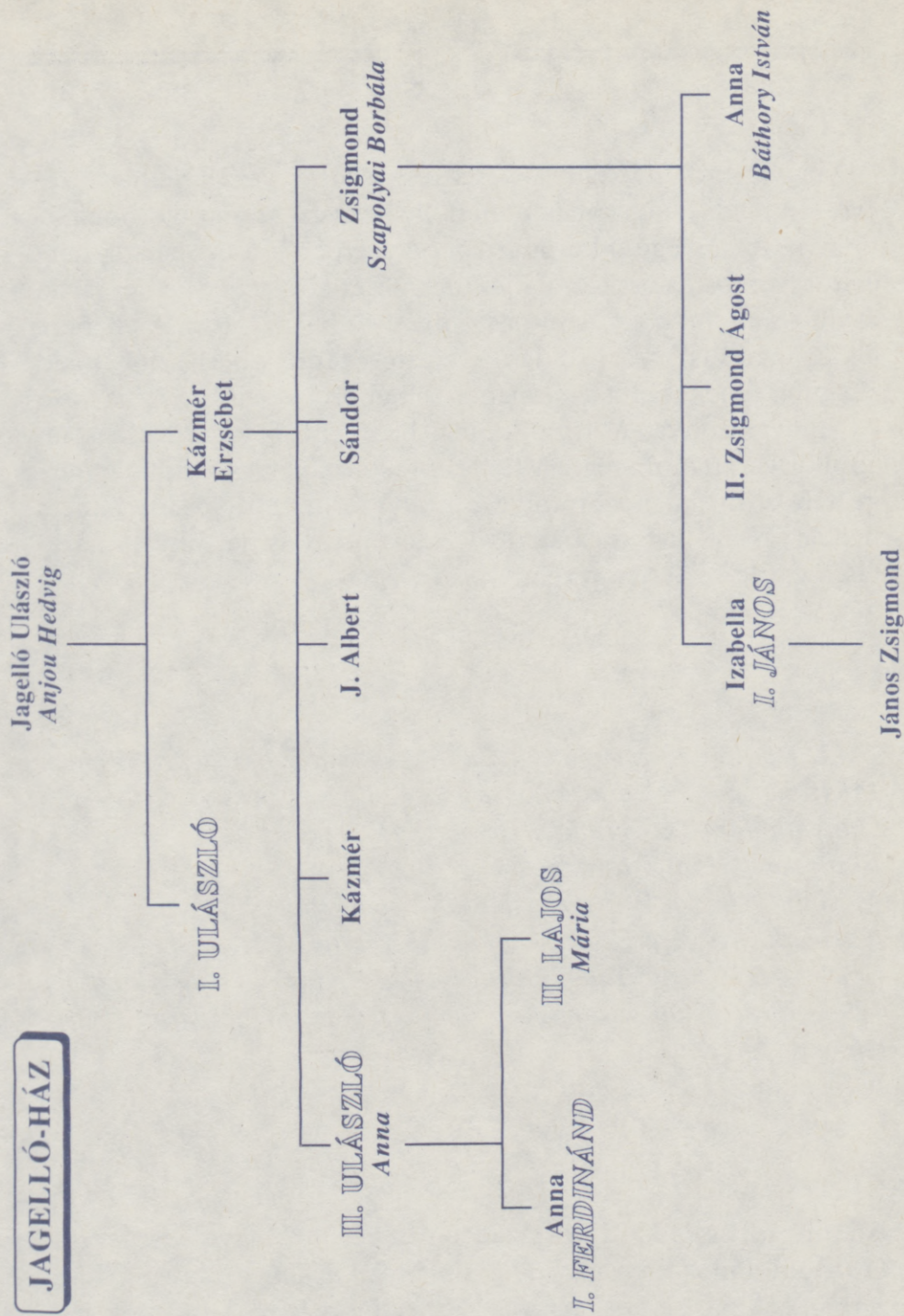
1457. november 23-án halt meg. 17 évet élt. Prágában, a Szent Vitus székesegyházban temették el.

Nádor uralkodása alatt: Garai László, Udalrik.

Második Habsburg-házi királyunk apja halála után született. Anyja hiába koronáztatta meg 1440 nyarán, a trónt végül is Ulászló foglalta el. A szabad királyválasztás joga háttérbe szorította az örökösödés elvét. A várnai csata után nagy vitát követően a rendek királlyá választották. III. Frigyes azonban 1452-ig nem adta ki sem a magyaroknak, sem a cseheknek.

Cillei Ulrik és a cseh katolikus párt vezére, Rozmberk Ulrik Bécsújhely megostromolásával érik el szabadon bocsátását. Ettől kezdve Cillei befolyása alá kerül, aki elidegeníti őt a Hunyadiaktól. 1453 októberében cseh királlyá koronázzák, ideje nagy részét Prágában tölti.

JAGELLÓ-HÁZ



Magyar uralkodóként keveset tesz a török veszély elhárításáért. Hunyadi János halála után Cilleit nevezi ki országos főkapitánnyá. A fenyegető külpolitikai helyzetben a főúri pártok harcaitól hangos az ország. Cillei megölését követően Temesváron esküt tesz arra, hogy nem bosszulja meg halálát. Ennek ellenére 1457. március 16-án Budán lefejezteti Hunyadi Lászlót, majd Prágába „menekül” az általános felháborodás elől.

Menyasszonya, Margit francia hercegnő fogadására készül, amikor váratlanul meghal. Egyes feltételezések szerint megmérgezték, a megalapozottabb változat szerint bubópestis okozta halálát. Nem hagyott hátra gyermeket, így ismét királyválasztásra gyülekezhetnek a rendek.

I. MÁTYÁS

1443. február 23-án született. 1458. január 24-én lépett trónra.

1464. március 29-én koronázták meg. 32 évig uralkodott.

Hunyadi János és Szilágyi Erzsébet fia.

Első felesége Cillei Erzsébet.

Második felesége Podjebrad Katalin cseh hercegnő.

Harmadik felesége Beatrix nápolyi hercegnő.

Gyermekei: Corvin János (törvénytelen – egy bécsi polgárlánytól)

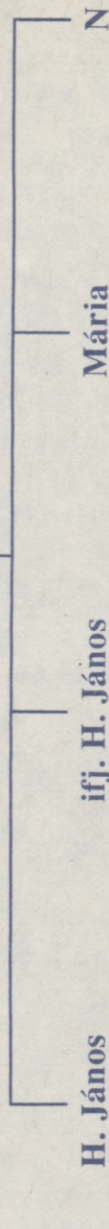
1490. április 6-án halt meg. 47 évet élt. Székesfehérvárott temették el.

Nádor uralkodása alatt: Guthi Ország Mihály, Nagylőcsei Orbán, Szapolyai Imre.

A Hunyadi család a XV. század elején került Magyarországra (l. Hunyadi János életrajzát *A kormányzóság intézménye* c. fejezetben). Apja ifjúkori barátja, Vitéz János váradi püspök írá-

HUNYADI-HÁZ

Oláh Vajk (Bud)
Morsiniai Erzsébet



H. János
Szilágyi Erzsébet

ifj. H. János

Mária

H. László

III. MÁTYÁS
Cillei Erzsébet
Katalin
Beatrix

Corvin János
Frangepán Beatrix

Corvin Kristóf

Erzsébet

nyitotta Mátyás nevelését, idegen nyelveket Ulászló gyóntató papjától tanult. Hunyadi János kormányzósága idején, 1451-ben eljegyezték vele Brankovics György szerb fejedelem unokáját, Cillei Erzsébetet. 1453-ban bátyjával együtt megkapta a beszercei örökös grófi címet, rá egy évre lovaggá ütötték. 1455-ben megházasodott (a tényleges egybekelés elmaradt), majd V. László kamarása lett. Apja halála után részt vett László mellett a hatalmi harcokban; 1457-ben Budára csalták; őt is fejszágvesztésre ítélték, de nem hajtották végre a döntést, és a király magával hurcolta Prágába.

V. László halála után Podjebrad György kezébe került, aki királyjelöltként bánt vele. Ő volt a legesélyesebb a trónra, hiszen anyja és Vitéz János mellett a Szentszék is támogatta. A cseh trónra törő Podjebrad eljegyezte lányával, Katalinnal (első felesége még 1455-ben meghalt). Az ellenpárt jelöltje Garai László volt. A Hunyadi-liga végül 1458 januárjában szerződést kötött vele, amelyben Garai ígéretet tett Mátyás támogatására. Ez után került sor a rákosi királyválasztó gyűlésre, ahol a köznemesség és a főrendek nagy része uralkodóvá tette a nándorfehérvári győző fiát. Küldöttséget menesztettek III. Frigyeshez a koronáért és Podjebradhoz Mátyásért. Csak az utóbbi volt sikeres: az ifjú király hamarosan hazatért.

Uralkodása első éveiben még nem szilárd a trónja. Szilágyi Mihály (akit 1458-ban kormányzóvá választottak), Újlaki, Garai többször is összeesküvést szőnek ellene, és 1459-ben III. Frigyeset támogatják vele szemben. Csak nagy nehézségek árán, II. Pius pápa segítségével oldja meg Mátyás a válságot. 1460-ban megegyezik Podjebraddal a lányával, Katalinnal kötendő házasságról, majd 1462-ben békét köt a császárral. Megállapodásuk értelmében hazakerül a korona, Frigyes „fiává” fogadja Mátyást, aki ígéretet tesz arra, hogy örökös hiánya esetén a trón Frigyesé lesz halála után. 1464-ben koronázzák meg.

A belső helyzet megszilárdítása után aktív külpolitikába kezd. Hadat vezet Havasalföldre, 1463-ban a török ellen háborúzik, de Jajca bevétele után nem támad tovább. A következő évben meghódítja Boszniát. A pápa oldalán beavatkozik a cseh belviszályba Podjebrad ellen. A cseh király nem marad adós: támogatja Mátyás ellenfeleit az 1467-es erdélyi lázadáskor. Mátyás úrrá lesz a felkelésen, moldvai hadjárata azonban kurdarcba fullad.

Ezekben az években már kibontakozik nagyszabású államreformja, amely a Magyar Királyság nagyhatalommá tételét célozza. Ekkor még a köznemességre és a városokra támaszkodva központosít; továbbfejleszti a rendi monarchiát. A hivatalszervezet modernizálásakor háttérbe szorítja a királyi tanácsot, a legfontosabb államügyeket a nagy kancellária intézi. Szakképzett bürokráciát alkalmaz. A gazdaság vezetése a kincstartóság feladata, melynek élén Janus Pannonius, majd Ernuszt János áll. Átalakul az ország bírósági szervezete is, Mátyás a legfőbb szerepet a „személyes jelenlét bíróságának” szánja. Fejleszti a hadszervezetet, létrehozza az uralkodótól függő, állandó zsoldos hadsereget. Reformsorozata anyagi hátterét az adórendszer átreformálása teremti meg. A realitásokat tudomásul véve a jobbágyi adókon nyugszik a költségvetés (füstpénz, rendkívüli hadiadó, stb.). Hatalma csúcspontján jövedelmei megközelítik az évi 1 millió forintot.

1471-től uralkodási gyakorlata abszolutista tendenciájú fordulatot vesz. Ritkán hívja össze az országgyűlést, rendeletekkel kormányoz, igyekszik kiszorítani a rendeket az országos politikából. Az abszolutizmus feltételei azonban nem adóttak: 1485-től ismét a köznemességre támaszkodik, függetleníti a nemesi vármegyét a bárók befolyásától.

Központosító politikája 1471-ben korábbi támaszait is ellene fordítja. Vitéz János és Janus Pannonius összeesküvése Mátyás külkapcsolatait is helyteleníti. Az uralkodó nagyvonalú külpoli-

itikája 1468-tól formálódik. A törökkel kötött béke után érdeklődése nyugati irányba fordul. Távlati koncepciója egy olyan erős közép-európai birodalom megteremtése, amely sikerrel viheti végbe a török kiszorítását. Ehhez a cseh trónon és a császári cím megszerzésén keresztül vezethet az út.

Változatos diplomáciai és katonai manőverek után 1469 májusában a csehországi rendek Olmützben királlyá választják, majd Brünnben megkoronázzák. Ez azonban nem jelent tényleges hatalmat számára. Podjebrad György halála után minden erőfeszítése ellenére Ulászló lengyel herceget választják cseh királlyá (1471).

III. Frigyessel szinte évente változik viszonya, hol háborúznak, hol szövetségben állnak. Még az is felmerül, hogy elveszi feleségül a császár leányát. A cseh királyságért folytatott harc állandósul, és csak 1474-ben csitul el egy időre. A fegyverszünet a status quót rögzíti: mindenki a hatalmában álló területeket tarthatja meg. 1477-ben felújulnak a hadműveletek. Mátyás III. Frigyest, majd Ulászlót kényszeríti békekötésre. Utóbbival megállapodik, hogy ketten birtokolják Csehországot, de Mátyás halála után Ulászló pénzzel megválthatja riválisa ország részét. A császár persze nem tartja be a békét. A permanens háború végigkíséri a 80-as éveket is. 1485-ben Mátyás beveszi Bécset, ide helyezi át udvarát, és felveszi az Ausztria hercege címet. A császári trónt célzó terve azonban nem sikerül. 1486-ban a frankfurti gyűlés Habsburg Miksa főherceget választja római királlyá.

Aktív nyugati politikája mellett Mátyás a déli végeken korlátozott hadviseléssel biztosítja a határokat. 1479-ben Báthori István és Kinizsi Pál hadai győznek a török felett Kenyérmezőnél, 1480-ban sikereket aratnak Szerbiában és Boszniában. A hadműveleteket 1483-ban békekötés zárja le.

Harmadik feleségétől, Beatrixtól sem születik gyermeke, így egyre fontosabbá válik számára törvénytelen fia, Corvin János

utódlásának biztosítása. Ebben nagy szerepet szán Miksának. 1490-ben Linzben megállapodást kötnek arról, hogy Corvin János elveszi Miksa lányát, Margitot, a császár pedig támogatja Mátyás fiának trónigényét.

1490 februárjában még nagy pompával üli meg névnapját, de április 6-án agyszélhűdés következtében meghal. A kortársak mérgezést gyanítottak, de ez a vád alaptalannak bizonyult.

I. Mátyás uralkodása a középkori magyar állam fénykorát jelentette. Államszervező tevékenysége, külpolitikai sikerei mellett az ország nagyot lépett előre a Nyugat-Európához való felzárkózásban. A reformer király sokat tett a kultúra fejlesztéséért is, ez az időszak az „udvari reneszánsz” periódusa volt. A budai és vészevári palota továbbépítése, a könyvkiadás pártolása, a Korvina-könyvtár, számtalan iskola alapítása, megannyi bizonyíték mecénási tevékenységére. Az erősödés azonban nem támaszkodott igazán stabil gazdasági és társadalmi alapokra. Ezt bizonyítja, hogy Mátyás királysága az elkövetkező évtizedekben látványos anarchiába zuhant.

II. ULÁSZLÓ

1456. március 1-jén született. 1490-ben lépett trónra.

1490. július 12-én koronázták meg. 26 évig uralkodott.

Űagelló Kázmér lengyel király és Erzsébet magyar hercegnő fia.

Első felesége Beatrix nápolyi hercegnő (Mátyás özvegye).

Második felesége Candalei Anna francia hercegnő.

Gyermekei: Anna, Lajos.

1516. március 13-án halt meg. 60 évet élt. Székesfehérvárott temették el.

Nádor uralkodása alatt: Deákfalvi Szapolyai István, Wingrádi Geréb Péter, Perényi Imre.

Jagelló Kázmér lengyel király fiát Podjebrad György halála után cseh királlyá választották, majd hosszú éveken keresztül harcolt Mátyással a tényleges csehországi hatalomért. 1490 áprilisa után mint Albert magyar király unokája lépett fel trónkövetelőként Magyarországon. Riválisai Corvin János, Miksa császár és Albert lengyel herceg voltak. Őt támogatta Mátyás özvegye, Beatrix, a Szapolyai-párt és a főurak többsége is. A köznemesség által pártolt Corvin János átadta neki a szentkoronát és Fehérvárott királlyá koronázták.

Uralkodása elején meg kellett küzdenie az ellenlábasokkal. Előbb Albert tör be, de hamarosan sziléziai birtokokért cserébe lemond igényeiről. Később Miksa háborgatja – ő a Mátyással kötött 1463-as szerződésre hivatkozik – és meg is koronáztatja magát. Báthori és Kinizsi Ulászló nevében megkötik vele a pozsonyi békét, amelyben elismerést nyer Miksának illetve örökösének trónigénye. Az 1492-es országgyűlés azonban nem ismeri el a megállapodást. Ulászló csak de jure uralkodik, valójában a Szapolyaiak, majd Bakócz Tamás kormányozzák az országot, a török elleni harcban pedig – feloszlataásáig – a Kinizsi vezette „fekete sereg” jeleskedik. Az erélytelen király nem képes mederben tartani a folyamatokat, a gyakori, meddő vitákba fúló országgyűléseken egyre-másra születnek a kiváltságos rendek szűk érdekeit szolgáló törvények. Néhány év alatt megroggyan a „mátyási építmény”, illúzióvá válik a fejlődés centrumához való felzárkózás.

A belső helyzet elmérgesedéséhez a köznemesi és bárói párt áldatlan csatározásain kívül az államháztartás összeomlása is hozzájárul. Mindenki (persze a politikai élet szereplői közül) a saját hasznára, érdekére gondol – szinte nyereségnek tűnik a befolyásolható király a trónon. Az 1505-ös rákosi országgyűlésen demonstrálódik a rendek előretörése: határozatban rögzítik, hogy ha Ulászló utód nélkül halna meg, többé nem választanak

idegent királlyá. Egy évre rá Ulászló válaszul megegyezik Miksával, leányát, Annát eljegyzi Ferdinánddal, a császár unokájával. Hamarosan azonban megszületik fia, Lajos, így megoldódik az utódlás problémája.

Az egyre vézsjóslóbb török fenyegetés ugyan ellenlépésre készíti Ulászlót, de az újabb és újabb békekötéseken túl nem sok történik. 1512-ben a harcias Szelim szultán trónra kerülése már előrevetíti az ország jövő sorsát.

Az 1514-es véres parasztháború tovább gyengíti az ország védelmi erejét, s a hírhedt megtorló törvények végképp megfosztják a jobbágyságot a felemelkedés reményétől. Megteremtődnek a második jobbágyság jogi feltételei, a köznemesi és bárói rend pedig tovább erősödik.

Ulászló 1515-ben még szorosabbra fűzi kapcsolatait a Habsburgokkal. Szerződésük újrafogalmazza a korábbi megállapodást, és házassággal szilárdítják meg a kontaktust. Lajost eljegyzi Ferdinánd testvérével, Máriával, és kikötik, ha házasságuk gyermektelen lesz, a Habsburgok öröklik a magyar trónt. II. Ulászló huszonhat évi „áldásos” uralkodás után, teljes anarchiába züllesztve az országot, 1516-ban halt meg.

II. LAJOS

1506. július 1-jén született. 1516-ban lépett trónra.

1508. június 4-én koronázták meg. 10 évig uralkodott.

II. Ulászló és Candalei Anna francia hercegnő fia.

Felesége Mária Habsburg hercegnő.

Gyermeke nem született.

1526. augusztus 29-én halt meg. 20 évet élt. Székesfehérvárott temették el.

Nádor uralkodása alatt: Báthori István, Werbőczy István.

II. Ulászló koraszülött fiát már 1508-ban magyar, majd 1509-ben cseh királlyá koronázták; 1515-ben eljegyezték Habsburg Máriával.

Apja halála előtt Bakócz Tamás esztergomi érseket, Bornemiza János budai várnagyot és György brandenburg-ansbachi örgrófot nevezte ki gyámjainul. 1516-ban került a trónra. Uralkodásának első éveiben folytatódik az „ulászlói kurzus”; esztelen fényűzés, az ország javainak elzalogosítása, a kincstartók hűtlen kezelése, a Fuggerek és a Thurzó-testvérek sikkasztásai, hamis pénzverés jellemzik a hanyatlást. A tehetetlen király nem tudja megakadályozni a bárói és köznemesi párt rivalizálását; végveszélybe sodródik az ország. 1521-ben ugyan nagykorúsítják Lajost, a következő évben házasságot köt Máriával – az azonban nem változtatja meg az események menetét. I. Szulejmán támadásainak küszöbén a Magyar Királyság külpolitikailag is elszigetelődik, hiszen az egyoldalú Habsburg-orientáció kizárja az 1526-ban a cognaci ligába tömörült nagyhatalmak támogatását. 1521-ben elesik Nándorfehérvár, Zimony, Szabács: megnyílik az út a török előtt az ország belseje felé. Az 1525-ös rákosi gyűlésen sem sikerül áthidalni a belső ellentéteket, és mivel Lajos elutasítja Szulejmán kérését, hogy engedélyezzen szabad átvonulást a török seregeknek Bécs irányába, elkerülhetetlen a szultán támadása. 1526-ban Szulejmán átkel a Száván. Júliusban II. Lajos kétségbeesett lépéseket tesz a védelemre, augusztusban általános felkelést hirdet. A felhívás azonban mérsékelt sikerrel jár: a Tomori Pál vezette magyar hadak 1526. augusztus 29-én vereséget szenvednek a mohácsi síkon. A csata mindössze másfél óráig tart, ezalatt 15 ezer ember esik áldozatul, köztük a magyar főrendek színe-java. II. Lajos menekülés közben leli halálát. A török – miután végigpusztította az ország központi részét –, visszavonul. Adott a lehetőség a felkészülésre, a széthúzó erők azonban ehelyett a válság elmélyítésén „munkálkodnak”.

A kettős királyság kora

A mohácsi csatát követően még nem omlott össze a magyar államiság, de a már évtizedek óta érlelődő válság tetőpontjához érkezett. A rendek képtelenek voltak megoldást találni a Habsburg-hatalom és a török birodalom kettős szorításában. 1526 őszen realizálódott a végzetes megosztottság: előbb Szapolyai Jánost, a köznemesi párt vezérét, majd Habsburg Ferdinándot, az ellentábor jelöltjét is megválasztják királynak. A két király külhoni támogatókra is számíthat. I. Jánost a francia király, majd a szultán pártolja, I. Ferdinánd mögött a császári fivér, V. Károly áll.

1527-től már nyílt háború dúl az országban, kettészakad az állam. Az évtizedes harcot ugyan időlegesen lezárja az 1538-as váradi béke, de már a következő évben megszegik a megállapodást.

Miután I. Jánosnak közvetlenül halála előtt fia születik, végrendekezése feleségének, Izabellának és a csecsemő János Zsigmondnak juttatná a trónt. Ferdinánd talán érvényesíthetné a váradi alkun alapuló trónigényét, az 1541-es török invázió azonban, Buda bevétele után, hosszú időre három részre tagolja a magyar államot.

A török hódoltsági terület mellett a Habsburgok csak az ország északi és nyugati részét birtokolják (Magyar Királyság), és megkezdődik az önálló Erdély kialakulása (l. *Az erdélyi fejedelemség születése* c. fejezetet).

I. (SZAPOLYAI) JÁNOS

1487-ben született. 1526. november 5-én lépett trónra.

1526. november 11-én koronázták meg. Megszakítással 14 évig uralkodott.

Szapolyai János szepesi gróf és Hedvig tescheni hercegnő fia.

Felesége Izabella lengyel hercegnő.

Gyermeke: János Zsigmond.

1540. július 22-én halt meg. 53 évet élt. A székesfehérvári Bazilikában temették el.

Nádor uralkodása alatt: Báthori István, Bánffy János.

Szapolyai János szepesi gróf fia már ifjú korában aktív részese volt a politikai életnek. Az 1505-ös rákosi gyűlésen a „nemzeti párt” kimondatlanul is az ő javára hozta híres végzését. Többször ajánlatot tett Ulászlónak, feleségül akarta venni a király lányát, Annát, de ismételt elutasításra talált. Karrierjét azonban a gyenge királyi hatalom nem tudta megakadályozni. 1511-től erdélyi vajda volt. 1513-ban háromszor is férjül kínálkozott Ulászló udvarában, de ugyanúgy járt, mint korábban. A törökkel folytatott portyázó harcok után 1514-ben az ő vezetésével verték le a parasztfelkelést. 1516-ban a köznemesi párt II. Lajos gyámjául követelte, de az udvar megakadályozta a tervet. Az utolsó Jagelló király alatt nádori címre tört, de Báthorival szemben csak 1525-ben sikerült célját elérnie. A következő évben a bárók megbuktatták. A mohácsi csatában önhibáján kívül nem vett részt, de öccse, György, elesett a tragikus összecsapás során.

Szulejmán kivonulása után Tokajba ment, ahol a felső-magyarországi, erdélyi és tiszántúli rendek megegyeztek királlyá emelésében. Novemberben megválasztották, majd megkoronázták.

Az ellenkirállyal, I. Ferdinánddal 1527 szeptemberében tör ki 1538-ig tartó háborúskodása. 1528-ban követe útján szövetségre lép Szulejmánnal. 1529-ben a mohácsi síkon kézcsókra járul a török szultán elé, s az idegen seregek készítenek Ferdinándot Buda feladására. A török segítség dacára sem tudja az egész országot

birtokba venni, csak a keleti részeket uralja. Az 1538-as megegyezésben a két uralkodó elismeri egymás királyságát, a békébe belefoglalják azt is, hogy János halála után Ferdinándra száll az ország. A megegyezést a szultán háta mögött kötik, de a Habsburg-rivális gondoskodik róla, hogy megtudják a Portán. A következő évben János feleségül veszi Izabella lengyel hercegnőt, aki hamarosan fiút szül neki. Utolsó nemzeti királyunk János Zsigmondra hagyja trónját, de a kijelölt utód csak választott uralkodó lesz, tényleges hatalma Erdélyre korlátozódik. I. János 1540 nyarán halt meg.

II. JÁNOS (ZSIGMOND)

1540. július 7-én született. 1540. július 22-én lépett trónra. Nem koronázták magyar királlyá. Bizonytalan jogállással 31 évig uralkodott.

I. (Szapolyai) János és Izabella lengyel hercegnő fia.

Nem kötött házasságot.

Nem született gyermeke.

1571. március 14-én halt meg. 31 évet élt. Gyulafehérvárott temették el.

Rövid életrajzát I. a következő fejezetben.

Az Erdélyi Fejedelemség születése és rövid jellemzése

(latinul Transsylvania, románul Ardeal, németül Siebenbürgen)

A kora feudális időktől 1541-ig Erdély a Magyar Királyságon belüli földrajzi-történeti táj a Kárpát-medence délkeleti részén. Élén a király által kinevezett vajda áll. Ez is mutatja, hogy már ekkor kimutatható közigazgatási különállása. Erdélyben a rendi fejlődés is sajátosan alakul. Az 1437 után állandósuló rendiség a „három nemzet” (magyar nemesség, székely előkelők, szász patríciusok) unióján alapul.

Az ország három részre szakadása után három évtized kell ahhoz, hogy a magát a Magyar Királyság folytatójaként definiáló Erdélyi Fejedelemség államjogilag kialakuljon. A folyamat fő formálói Fráter György és I. János fia, János Zsigmond voltak. A változatos politikai eseménytörténet sokszor viharos mozzanatai végül is az adott geopolitikai helyzet reális tudomásulvételébe torkolltak: a Miksa és János Zsigmond által kötött speyeri szerződéshez. A megegyezés értelmében János Zsigmond lemond a királyi címről, viszont megtartja Erdélyt és biztosítja a szabad fejedelmválasztás jogát.

Az Erdélyi Fejedelemség területileg a földrajzi Erdélyből, a Partiumból és átmenetileg (Bethlen Gábor és I. Rákóczi György alatt) az ún. hét vármegyéből állt. Báthori Istvánt és Kristófot a korabeli források még vajdának nevezik, a fejedelmi cím Báthori Zsigmondtól állandósul és 1687-ig áll fenn.

A fejedelmet formailag az erdélyi rendi gyűlésből kialakult, de a magyar országgyűlés jogkörét folytató erdélyi országgyűlés választotta, s a jelöltnek személyében erdélyi birtokosnak kellett lennie. A török szultán azonban erősen korlátozta a szuvereni-

tást: megkövetelte az előzetes értesítést, a fejedelmet ünnepélyes szultáni oklevél (athname) erősítette meg a trónján, s Isztambulból küldték Gyulafehérvárra az uralkodói jelvényeket (felszerelt ló, zászló, kard, címeres tollas süveg, kaftán, fejedelmi pálca) is. Közjogilag ugyanakkor a fejedelem a magyar király jogkörét örökölte.

Erdély Habsburg-kormányzata alatt (1687–1848) az uralkodó külön viselte a fejedelmi (1765-től a nagyfejedelmi) címet, ez azonban formális volt, elsősorban Erdélynek Magyarországtól való különállását hangsúlyozta. A magyar nemzeti ébredést követően, majd a reformkorban a progresszív erők egyik fő követelése volt Magyarország és Erdély uniója, amely az 1848-as átalakulás eredményeként rövid időre meg is valósult. A szabadságharc leverése után a kiegyezésig ismét külön kormányozták és csak 1867-ben egyesítették újra Magyarországgal. Az 1918. decemberi gyulafehérvári gyűlés határozata a Román Királysághoz csatolta, a döntést 1920-ban a trianoni békeszerződés véglegesítette.

Az Erdélyi Fejedelemség uralkodói

János Zsigmond (1560–1571)

Báthori István (1571–1576) vajda

Báthori Kristóf (1576–1581) vajda

Báthori István (1581–1586) fejedelem

Ghyczy János (1585–1588) gubernátor

Báthori Zsigmond (1581–1588) vajda

Báthori Zsigmond (1588–1598) fejedelem

Báthori András (1599) fejedelem

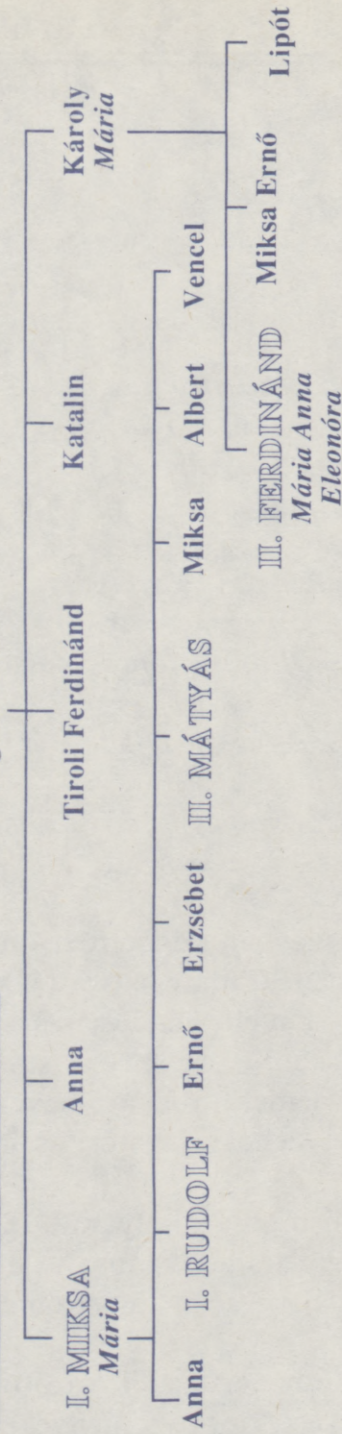
Vitéz Mihály (1599–1600) királyi megbízott

Báthori Zsigmond (1600–1602) fejedelem (ismét)

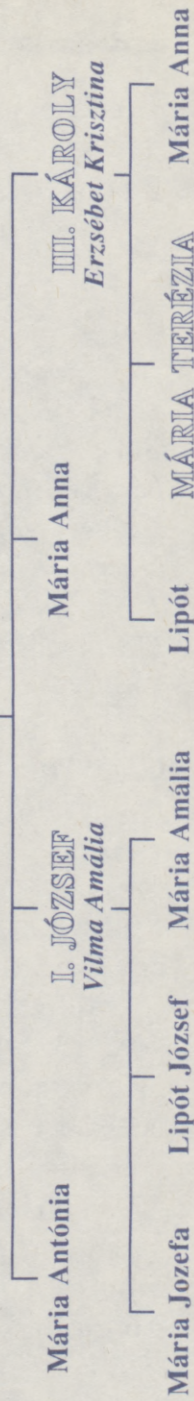
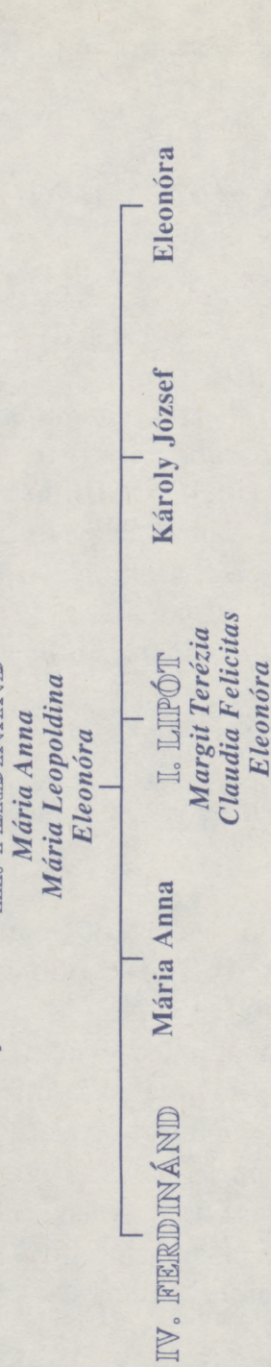
- Basta György (1602–1604) királyi gubernátor
 Székely Mózes (1603) választott fejedelem
 Bocskai István (1605–1606) fejedelem
 Rákóczi Zsigmond (1607–1608) fejedelem
 Báthori Gábor (1608–1613) fejedelem
 Bethlen Gábor (1613–1629) fejedelem
 Brandenburgi Katalin (1629–1630)
 Bethlen István (1630) gubernátor
 Bethlen István (1630) fejedelem
 I. Rákóczi György (1630–1648) fejedelem
 II. Rákóczi György (1648–1657) fejedelem
 I. Rákóczi Ferenc (1652–1676) választott fejedelem
 Rédei Ferenc, Serédi Gáspár, Barcsai Ákos (1652–1657)
 gubernátorok
 Rédei Ferenc (1657–1658) választott fejedelem
 II. Rákóczi György (1658–1659) fejedelem (ismét)
 Barcsai Ákos (1658–1660) acceptatus (elfogadva) – fejedelem
 II. Rákóczi György (1659–1660) fejedelem (ismét)
 Kemény János (1660–1662) fejedelem
 I. Apafi Mihály (1661–1690) fejedelem
 Thököly Imre (1690) – elfogadottsága vitatott
 II. Apafi Mihály (1690–1696) fejedelem
 Bánffy György (1691–1703) gubernátor
 II. Rákóczi Ferenc (1704–1711) fejedelem

HABSBURG-HÁZ (osztrák ág)

I. FERDINÁND
Jagelló Anna



János Károly III. FERDINÁND
*Mária Anna
Mária Leopoldina
Eleonóra*



Habsburg-házi uralkodók

I. FERDINÁND

1503. március 10-én született. 1526-ban lépett trónra.

1526. december 1-jén koronázták meg. 38 évig uralkodott.

Szép Fülöp burgundi herceg és Johanna kasztíliai és aragóniai hercegnő fia. (Habsburg Miksa császár unokája.)

Felesége Jagelló Anna lengyel hercegnő.

Gyermekei: Miksa, Anna, Ferdinánd, Katalin, Károly.

1564. július 25-én halt meg. 61 évet élt. Prágában temették el.

Uralkodása alatt nádor: Báthori István, Bánffy János, Nádasdi Tamás.

Királyi helytartó: Thurzó Alexius, Várday Pál, Ujlaki Ferenc, Oláh Miklós.

Nádori helytartó: Révai Ferenc, Nádasdi Tamás, Mérei Mihály.

Miksa császár unokajaként Spanyolországban született és ott is nevelkedett. Az ibériaiak jobban kedvelték, mint bátyját, a későbbi V. Károlyt. 1517-től Németalföldön élt, majd császári fivére 1521-ben átengedte neki a Habsburg örökbirtokokat és megbízta, hogy távollétében intézze a német birodalmi ügyeket is. Ebben az évben vette feleségül a Jagellókkal kötött családi szerződés alapján Anna hercegnőt.

A mohácsi vész után a cseh rendek elismerték királyukul. 1526 őszén a magyarországi főrendek egy része is uralkodóvá választotta. A köznemesi ellenpárt viszont Szapolyai Jánost emelte trónra.

A kettős királyság idején szakadatlan háború zajlik közöttük, melyet csak 1538-ban zár le a váradi béke. (A főbb eseményeket l.

I. János életrajzánál.) A megegyezés realizálását I. János halálát követően a török fellépése meghiúsítja. Tényleges hatalma továbbra is csak az ország északi és nyugati részére terjed ki, ebből alakul ki az 1541 utáni Magyar Királyság. A törökkel csak 1547-ben köt békét, majd tárgyalni kezd Fráter Györggyel Erdély átadásáról. A barát megöletése után terve meghiúsul és fennhatósága továbbra is csak a korábbi területre korlátozódik.

Vele kezdődik el a Habsburg-ház 1918-ig folytonos uralkodása. Ő teremti meg azt az igazgatási formát, amely évszázadokig kerete lesz az ország politikai életének. Pozsonyban ugyan működik a nádor vezette királyi tanács, de a legfontosabb ügyek – főleg a hadsereget és a külpolitikát érintő kérdések – Bécsben dőlnek el.

Idejét a német, a cseh és a magyar kormányzás között kell megosztania. A birodalomban V. Károly érdekeit képviseli. Részt vesz a német vallásháborúban, fő alakítója az 1555. évi augsburgi vallásbékének.

1558-ban bátyja lemondása után elfoglalja a császári trónt is. Egyházpolitikai kérdésekben a tolerancia képviselője, a tridenti zsinaton például a papi házasság mellett érvel. Trónutódlása biztosítására 1563-ban magyar királlyá koronáztatta fiát, Miksát. 1564-ben meghalt.

Tárgyilagos értékelése alapján még a sokszor elfogult utókor sem tagadhatja, hogy személyiségjegyei szinte megelőlegezték a jellegzetes Habsburg uralkodói vonásokat. Munkaszeretete kínos precizitással párosult, inkább a szürke alaposág volt rá jellemző, mint a könnyed, csillogó stílus. Vallási türelme, gyors felfogása, diplomáciai érzéke azonban utódai fölé helyezi: kiemelkedő alakja volt a Habsburg-háznak.



I. MIKSA

1527. július 31-én született. 1564. július 26-án lépett trónra. 1563. szeptember 8-án koronázták meg. 12 évig uralkodott.

I. Ferdinánd és Jagelló Anna lengyel hercegnő fia.

Felesége Mária spanyol hercegnő.

Gyermekei: Anna, Rudolf, Ernő, Erzsébet, Mátyás, Miksa, Albert, Vencel.

1576. október 12-én halt meg. 49 évet élt. Prágában temették el. Nádor uralkodása alatt: Nádasdi Tamás.

Királyi helytartó: Oláh Miklós, Bornemisza Pál, Verancsics Antal, Radéczy István.

Nádori helytartó: Mérei Mihály, Czobor Imre.

Nagybátyja, V. Károly spanyol udvarában nevelkedett, katolikus műveltséget kapott. Ennek ellenére sokáig a protestantizmushoz húzott, és csak 1560 után kötelezte el magát – belátva a Habsburg érdekek elsődlegességét – a katolicizmus mellett. 1549–51 között Spanyolország alkirálya, 1552-től Magyarország helytartója volt. Apja halála után, 1564-ben lépett a magyar trónra.

Uralkodása első éveiben János Zsigmonddal hadakozik, aki az 1562-es békét megszegve elfoglalta Nagybányát és Szatmárt. I. János fiát a Porta is támogatja. A magyarországi bázis megteremtésének igénye 1566-ban arra ösztönzi Miksát, hogy orvoslja a felgyülemlett rendi sérelmeket. 28 törvénycikkben garantálja a nemesi jogokat, így sikerül megnyernie Magyarországot a török elleni harc támogatására.

A hadmozdulatok azonban Szulejmán sikereit hozzák: a törökök beveszik Palotát, Gyulát és Zrínyi Miklós sem tudja tartani Szigetvárt. Közben az újabb, 1567-es országgyűlésen a magyar



rendek ismételten fellépnek az osztrák túlkapások ellen. A háború végül az 1568-as drinápolyi békével zárul, melyben Miksa évi 30 000 arany kártérítés fizetésére kötelezi magát, területi vonatkozásban pedig a status quót rögzítik.

A következő évben Habsburg-ellenes összeesküvést hiúsít meg, majd tárgyalásokba kezd János Zsigmonddal. Az 1570-ben kötött szerződést később Báthori István is elismeri.

1572-ben a rendek királlyá választják fiát, Rudolfot. Másik fiát a megüresedett lengyel trónra szánja, de Ernő főherceg helyett Henrik francia herceg nyeri el Polónia koronáját. 1574-ben azonban távozik Lengyelországból, s harc indul meg Miksa és Báthori István között. A rivalizálás az utóbbi sikerével zárul. Miksa nem nyugszik bele a kudarcba, de hadjáratát 1576-ban bekövetkezett halála megakadályozza. Rudolf örökölte országait.

I. RUDOLF

1552. július 18-án született. 1576. október 12-én lépett trónra. 1572. szeptember 8-án koronázták meg. 32 évig uralkodott. 1608-ban mondatják le a trónról.

I. Miksa és Mária spanyol hercegnő fia.

Felesége nem volt.

Gyermeke nem született.

1612. január 20-án halt meg. 60 évet élt. Prágában temették el. Nádor uralkodása alatt: Nádasdi Tamás.

Királyi helytartó: Radéczy István, Draskovich György, Fejérkeőy István, Kutassy János, Pethe Márton, Forgách Ferenc.

Nádori helytartó: Czobor Imre, Istvánffy Miklós.

Ifjúsága II. Fülöp madridi udvarában telt: katolikus nevelést kapott. Már trónra lépése előtt megkoronázták a Cseh és Magyar Királyságban és a német birodalomban is.

Nem dicsekedhetett uralkodói erényekkel. Ideje nagy részét Prágában, a Hradzsínban töltötte, kedvtelése az asztrológia és az alkímia volt. Udvarában megfordultak a kor kiemelkedő tudósai, így Kepler és Tycho de Brahe is.

A császári és királyi adminisztráció gépezete persze nélküle is működik – Magyarországon a rendek rovására. Az állandó török veszély mellett a bécsi udvarnak számolnia kell a magyar ellenállással. Az 1578-at követő évek országgyűlései a sérelmekről hangosak: a nádori szék betöltetlensége, a német zsoldosok garázdálkodása, a bécsi kamara illetéktelen lépései háborítják fel az országot.

A század végén az erdélyi kérdés kerül a középpontba. Báthori Zsigmond fejedelem 1595-ben szerződést köt Rudolfal, mely szerint elismeri a magyar király főségét és ha nem születik fia, átadja Erdélyt. Miután házasságából nem remél utódot, 1596-ban valóra is váltja ígéretét. A törökkel vívott 15 éves háború alatt azonban Báthori Zsigmond többször is visszatér Erdély élére. Rudolf nem képes érvényesíteni akaratát. A helyzetet súlyosbítják erőszakos rekatolizáló lépései. A kassai templom 1603-as bezáratása csak olaj a tűzre: az 1604. évi országgyűlés eredménytelen vitái után a magyarországi rendek Bocskai István mögé sorakoznak fel. A felkelés sikerei az „unott” uralkodót nem ejtik kétségbe. A feszült helyzetben a főhercegek tanácsa titokban Mátyás főherceget választja a Habsburg-ház fejéül. A háborús éveket az 1606-ban kötött bécsi, illetve zsitvatoroki béke zárja le.

Rudolf 1607 elején tudomást szerez az „udvari puccsról”, de Mátyás időben maga mellé állítja a magyar és osztrák arisztokrácia többségét s az 1608-as pozsonyi országgyűlésen szövetséget

köt velük. 1608 áprilisában sereggel vonul Csehországba és szerződést kényszerít ki Rudolftól, aki előbb Ausztriát és a Magyar Királyságot engedi át Mátyásnak, majd a cseh trón öröklési jogát is neki ígéri.

Rudolf a trónról való eltávolítása után még négy évet élt.

II. MÁTYÁS

1557. február 24-én született. 1608. július 25-én lépett trónra.

1608. november 16-án koronázták meg. 11 évig uralkodott.

I. Miksa és Mária spanyol hercegnő fia.

Felesége nem volt.

Gyermeke nem született.

1619. március 20-án halt meg. 62 évet élt. Bécsben temették el.

Nádor uralkodása alatt: Illésházy István, Thurzó György, Forgách Zsigmond.

Miksa harmadik fiaként született, nevelését a kor híres diplomataja, Busbecq irányította. Húszéves korában a dél-németalföldi katolikus párt hívására Németalföldre ment, ahol 1578–1581 között kormányzó volt. Sikertelensége miatt Ernő főherceg váltotta fel, s ő Alsó-Ausztria helytartója lett. Tevékenyen részt vett a Bocskai felkelést követő bécsi béke létrehozásában. 1606-ban Rudolf alkalmatlanságának orvoslására a főhercegek a család fejévé választották. 1608-ban kikényszerítette Rudolf lemondását és elfoglalta a magyar trónt.

Uralkodása előtt szavatolnia kell a rendi jogokat, csak a „koronázás előtti cikkelyek” elfogadása után koronázzák meg. Ezt követően szabályozzák az országgyűlés jogkörét és működési el-

vét, a nádorválasztást. Biztosítja a vallásszabadságot. A rendek ugyanakkor korlátozzák kiváltságolási jogait. A kompromisszumot követően a rendek nagy része visszatér a katolikus hitre. A római egyház reformját Pázmány Péter irányítja, aki főkanclárként a politikai életben is vezető szerepet játszik.

1609-ben az osztrák evangélikusok is elérik a vallásszabadságot.

II. Mátyás ellentétei Rudolffal nem szűnnek meg. 1610-ben kénytelen elismerni bátyja jogát a császári címre. A cseh trónra pedig 1611-ben Lipót főherceg lép. Mátyás ezalatt Erdélyt akarja megszerezni Báthori Gábortól, vállalkozása azonban eredménytelen. A későbbiekben Báthorit támogatja Bethlen Gábor ellen. 1615-ben kénytelen elismerni az erdélyi fejedelmválasztási jogot és Bethlen uralkodását.

Gyermeke nem lévén, 1617-ben Ferdinánd főherceget jelöli ki utódjául, akit 1618 májusában a pozsonyi országgyűlésen a magyar rendek szigorú feltételek mellett királlyá választanak.

II. Mátyás utolsó éveit az elmérgesedett cseh viszályok keserítik. Az egész birodalomra kiterjedő forrongás közepette halt meg 1619 márciusában. A trónon II. Ferdinánd követte.

II. FERDINÁND

1578. július 9-én született. 1619. március 20-án lépett trónra.

1618. május 16-án koronázták meg. 18 évig uralkodott.

Habsburg Károly főherceg és Mária bajor hercegnő fia.

Első felesége Mária Anna bajor hercegnő.

Második felesége Eleonóra mantuai hercegnő.

Gyermekei: János Károly, Ferdinánd, Mária Anna, Cecília Renáta.

1637. február 15-én halt meg. 59 évet élt. Grazban temették el.

Nádor uralkodása alatt: Forgách Zsigmond.

Nádor és királyi helytartó: Thurzó Sztanyiszláv, Esterházy Miklós.

I. Ferdinánd unokája volt, a jezsuiták nevelték szigorú katolikus szellemben Miksa bajor herceggel együtt. Az ingolstadti ifjú évek mindkettőjüket türelmetlenné tették a protestantizmussal szemben. Amikor Ferdinánd az alpesi tartományokban uralomra jutott, azonnal erőszakos rekatolizálásba kezdett.

Mivel II. Mátyásnak nem volt gyermeke, rá várt a birodalom vezetése. A Habsburg-ház hívei keresztülvitték, hogy előzetesen cseh és magyar királlyá koronázzák (1617–18).

A valláspolitikája miatt bizalmatlan magyar rendek csak a koronázási hitlevélre tett eskü után fogadták el uralkodását. 1619-ben lépett trónra.

Országglása időben egybeesik a harmincéves háború változatos küzdelmeivel. A Habsburg-ellenes szövetségben harcoló Bethlen Gábor erdélyi fejedelmet 1620-ban Besztercén a rendek nagy része királlyá választja, de nem koronázzák meg. Ez az elképzelés az 1622. évi nikolsburgi béke után lekerül a napirendről.

Még ez előtt kerül sor a cseh nép számára tragikus 1620. évi fehérhegyi csatára, mely után Ferdinánd megszünteti a cseh közjogi különállást és a rendi alkotmányt. Gyorsan kibontakozik a protestánsok elleni kegyetlen üldözés is. 1619-től ő tölti be a császári trónt.

Magyarországon abszolutizálásának útját állják a rendek és főleg Bethlen erdélyi fejedelemsége, bár Pázmány Péter vezetésével megerősödik a „katolikus reform”. Annál keményebben lép fel a német birodalomban, ahol a katolikus liga segítségével, majd Wallenstein vezette saját seregeivel sorra győzelmeket arat, s

1629-ben kiadja a Restitutionis-edictumot – végveszéllyel fenyegetve a protestáns fejedelmeket.

A korlátlan abszolutizmustól való félelem még gyermekkori társát, a bajor herceget is ellene fordítja. A harmincas éveket – főleg a svéd és francia beavatkozás miatt – már a súlyos vereségek jellemzik. Az 1635-ös prágai békében korábbi sikerei veszendőbe mennek.

Ezalatt magyar földön I. Rákóczi György veszi át Bethlen Gábor szerepét: az Erdélyi Fejedelemség eredményesen akadályozza meg az ellenreformáció és a nyílt abszolutizmus térnyerését.

Pázmány Péter II. Ferdinánd uralkodása alatt alapította 1635-ben a nagyszombati egyetemet.

II. Ferdinánd tizennyolc év uralkodás után halt meg. A trónon fia követte.

III. FERDINÁND

1608. július 13-án született. 1637. február 15-én lépett trónra. 1637. december 8-án koronázták meg. 20 évig uralkodott.

II. Ferdinánd és Mária Anna bajor hercegnő fia.

Első felesége Mária Anna spanyol hercegnő.

Második felesége Mária Leopoldina tiroli főhercegnő.

Harmadik felesége Eleonóra mantuai hercegnő.

Gyermekei: Ferdinánd, Mária Anna, Lipót, Károly József, Eleonóra.

1657. április 2-án halt meg. 49 évet élt. Bécsben temették el.

Nádor és királyi helytartó uralkodása alatt: Esterházy Miklós, Draskovich János, Pálffy Pál.

Nádor: Wesselényi Ferenc.

Apja első házasságából származott s már 1627-ben magyar királlyá koronázták (két évvel korábban a cseh koronát helyezték a fejére). 1634-ben Wallenstein halála után ő lett a császári csapatok főparancsnoka, s még ebben az évben győzelmet aratott a svédek ellen Dél-Németországban. 1636-ban római király lett, majd apja halála után megszerezte a császári trónt is.

A külügyekben II. Ferdinánd politikáját követi: harcol a franciák, a svédek és a protestáns fejedelmek ellen – egészen az 1648-as westfáliai békéig.

A Habsburg-birodalom a negyvenes évek küzdelmeiben kudarokat szenved: az ellenséges hadak többször magát Bécset fenyegetik. I. Rákóczi György seregét is csak a szultáni tiltás állítja meg, így is sikerül azonban az 1645-ös linzi békében biztosítani a vallásszabadságot és fejedelemsége önállóságát. A háború lezárásakor hozott rendelkezések egyértelműen hátrányosak III. Ferdinánd számára. Vallási tekintetben megerősítik a „cuius regio, eius religio” (akié a hatalom, azé a vallás) elvét, a császári hatalom szinte névlegessé válik, a nyugat-európai vezető szerep a franciáké lesz. A Habsburgok számára adott a következtetés (mégis évtizedek kellenek tudomásul vételéhez): birodalmuk súlypontja Közép-Európára helyeződik át.

III. Ferdinánd határozatlan, kevés gyakorlati érzékkel bíró uralkodó. A tudomány, a zene, a művészetek jobban érdeklik a politikánál. Ő maga is szerzett templomi zeneműveket.

Változatos családi élete eredményes volt: három házasságából öt gyermeke született. Mária Anna spanyol hercegnőtől származó fiát, Ferdinándot már 1646–47-ben cseh és magyar királlyá koronáztatta. Az ifjú király azonban 21 éves korában, még apja uralkodása idején meghalt. Így III. Ferdinánd 1657-ben bekövetkezett halála után I. Lipót lépett a trónra.

IV. FERDINÁND

1633. szeptember 8-án született. Nem lépett trónra.

1647. június 6-án koronázták meg. Ténylegesen nem uralkodott.

III. Ferdinánd és Mária Anna spanyol hercegnő fia.

Nem házasodott meg.

Nem született gyermeke.

1654. július 9-én halt meg. 21 évet élt. Bécsben temették el.

Életrajzát l. fent.

I. LIPÓT

1640. június 9-én született. 1657. április 20-án lépett trónra. 1657. július 27-én koronázták meg. 48 évig uralkodott.

III. Ferdinánd és Mária Anna spanyol hercegnő fia.

Első felesége Margit Terézia spanyol hercegnő.

Második felesége Claudia Felicitas tiroli főhercegnő.

Harmadik felesége Pfalz-neuburgi Eleonóra Magdolna.

Gyermekei: Mária Antónia, József, Mária Anna, Károly.

1705. május 5-én halt meg. 65 évet élt. Bécsben temették el.

Nádor uralkodása alatt: Wesselényi Ferenc, üresedés: 1667–81, Esterházy Pál.

Királyi helytartó: Nádasdy Ferenc, Szelepcsényi György.

Apja másodszülött gyermekeként látta meg a napvilágot. Eleinte papnak szánták, az erős jezsuita befolyás egész életén keresztül érződött. Csak bátyja, IV. Ferdinánd halálával került elérhető közelségbe számára a trónöröklés. 1657-ben lépett a magyar

trónra, a következő évben pedig – XIV. Lajos ellenkezése dacára – császárrá koronázták.

Magyarországon elődje politikáját folytatja, csak jóval eredményesebben. A vallásszabadságot szabályozó szerződéseket (1606, 1645) már uralkodása kezdetétől nem tartja be.

A bécsi udvar önérdékű és ráadásul ingadozó politikai manőverei nagyban hozzájárulnak II. Rákóczi György bukásához és az Erdélyi Fejedelemség hanyatlásához. Az erdélyi zavargásokba való beavatkozás pedig török háborút szült. Zrínyi sikerei és Montecuccoli szentgotthárdi győzelme ellenére az 1664 augusztusában kötött szégyenletes vasvári béke a Magyar Királyság számára vereséggel ér fel.

Az alkotmányellenes kormányzás, a nádor és a rendek háttérbe szorítása, az országgyűlés mellőzése, a magyarellenes tanácsosok – Kollonich, Lobkovitz – tevékenysége váltják ki a Wesselényi-féle főúri összeesküvést, melyben az arisztokrácia korábban királyhű tagjai is részt vesznek. A mozgalom leleplezése (1671) alkalmat nyújt Lipótnak a véres megtorlásra, majd az alkotmány felfüggesztésére. Tért nyer az intoleráns valláspolitikára, a nyílt abszolutizálás. 1673-ban törvénytelenül eltörli a nádori tisztséget, helyette főkormányzót állít a Magyar Királyság élére. 1674-ben megrendezik a korabeli protestáns világot megdöbbentő lelkészpert. A bécsi udvar törvénytelen adókat vet ki, birtokelkobzással járó felségsértési perek követik egymást, de nem jár jobban a köznemesség és a jobbágyság sem. A durva abszolutizálás szinte életre hívja a szükségképpen a törökre támaszkodó Thököly-felkelést: 1678-tól ismét hadszíntér az ország.

A kurucmozgalom sikereinek hatására az abszolutizmus meghátrálásra kényszerül: az 1681-es soproni országgyűlésen helyreáll a rendi alkotmány és a vallásszabadság, s a nádori tisztet is felújítják. 1682–83-tól kiszélesedik a háború. A török birodalom

mélyülő válságára is orvosságnak tűnik a hadjárat. A Bécset ostromló Kara Musztafa nagyvezír elől Lipót Linzen át Passauba menekül. A császári fővárost csak 1683. szeptember 12-én mentik fel a Szent Liga seregei. Ettől kezdve megfordul a háború menete. 1684-től egymást követik a Habsburg sikerek, ezek közül kiemelkedik Buda visszavétele 1686-ban. Savoyai Jenő herceg diadalainak eredményeképpen az 1697-es zentai csata után, a Temesköz kivételével, felszabadul a török alól az ország. Az 1699. évi karlócai béke lezárja a hódoltság korát.

Lipót már „menet közben” benyújtja a magyar rendeknek a számlát. Az 1687-es pozsonyi országgyűlésen a fő- és köznemesiség kénytelen lemondani a „ius resistendi”-ről (ellenállási jog) és a szabad királyválasztás jogáról. Törvénybe iktatják a Habsburg-ház német és spanyol férfiágának elsőszülöttségi elv szerinti örökösödését.

Erdély is osztrák fennhatóság alá kerül az Apaffy Mihállyal kötött egyezés alapján. A viszonyt az 1690-ben kiadott Diploma Leopoldinum szabályozza.

A török feletti sikerek árnyékában ismét mozgásba lendül az abszolút hatalom gépezete is. Kollonich Lipót esztergomi érsek tervei szerint bizottságot hoznak létre a Magyar Királyság újjászervezésére. A gyakorlatban az osztrák örökös tartományok mintájára akarják igazgatni az országot. Bár a birodalom nem magyar területei kétségtelenül anyagi áldozatot hoztak a török kiűzéséért, az önkényes birtokrendezés, a fegyverváltság fizetésének kötelme és főleg a törvényellenesen kivetett adók az abszolutizmus újrakiadásának megannyi jelét jelentik. A katolikus svábok betelepítésének szervezése és a birodalmi arisztokrácia magyar tisztségekbe helyezése pedig nehezen értékelhető magyarbarát intézkedésnek. A protestánsok minden korábbi mértéket felülmúló üldözése – gondoljunk csak Caraffa tevékenységére – már senkit sem lep meg.



A Habsburg-intézkedések természetes következménye az 1697-es hegyaljai parasztfelkelés. A XVIII. század kezdetétől dúló spanyol örökösödési háború kiváló nemzetközi helyzetet teremt a lipóti abszolutizmus által összekovácsolt hazai erőknek a Rákóczi-szabadságharc kirobbantásához.

Lipót mint császár már a XVII. században két nagy háborút vívott XIV. Lajos Franciaországa ellen. A spanyol trón megüresedése remek alkalmat teremt az újabb konfliktusra. A napkirály unokájának, Anjou Fülöpnek szánja Hispánia koronáját, a császár pedig fiának, Károlynak kedvezne. A háború első évei francia sikereket hoznak, de Lipót még megéri Savoyai Jenő és Marlborough herceg hochstädti sikerét.

48 évi uralkodás után 1705-ben halt meg. Külső problémákat és a magyar szabadságharc terhelő súlyát hagyta utódára, József főhercegre.

Lipót meghatározó egyénisége volt a Habsburg-dinasztiának. Ellentmondásos tulajdonságok ötvöződtek benne. Bigott katolicizmusa és türelmetlensége családszeretettel, tudománypártolása a spanyol etikett szigorú betartásával párosult. Önállótlanága, befolyásolhatósága mindenképpen nagy szerepet játszott nem kevés ballépésében és kudarcában.

I. JÓZSEF

1678. július 26-án született. 1705. május 5-én lépett trónra.

1687. december 9-én koronázták meg. 6 évig uralkodott.

I. Lipót és Pfalz-neuburgi Eleonóra Magdolna fia.

Felesége Braunschweig-lüneburgi Vilma Amália.

Gyermekei: Mária Jozefa, Lipót József, Mária Amália.

1711. április 17-én halt meg. 33 évet élt. Bécsben temették el.

Nádor uralkodása alatt: Esterházy Pál.

Már gyermekkorában erős tehetséget mutatott. Nevelése jezsuita hatástól mentes volt – Salm herceg és Rummel, világi pap irányították fejlődését. 1687-ben előzetesen magyar királlyá koronázták, majd 1690-ben római király lett. 1699-ben kötött házasságából született leányainak később a Pragmatica Sanctio biztosította az öröklési jogot. A spanyol örökösödési háború kitörése után lelkesen csatlakozott a Savoyai Jenő vezette franciaellenes párthoz és 1702-ben már hadvezérként működött Landau ostrománál. Apja halála után, 1705-ben került trónra.

Nagyra törő tervei között szerepel a Német Birodalom újrászabályozása és egy széles körű katonai és közigazgatási reform. Uralkodása azonban szakadatlan háborúskodással telik, s így kevés valósul meg elképzeléseiből.

1706-ban megfosztja méltóságuktól az ellenséghez pártoló bajor és kölni választófejedelmeket, Bajorországot azonban nem sikerül államához csatolnia. 1706-tól ellentéte támad IX. Kelemen franciabarát pápával s ezúttal érvényesíteni tudja császári jogait. Az egyre gyakoribb Habsburg sikerek eredményeként 1707-ben XIV. Lajos kénytelen lemondani Felső-Itáliáról és elismerni III. Károly nápolyi királyságát, aki Belgiumot is megszerzi. A svéd beavatkozás elhárítása után újabb franciaellenes sikerek következnek; a háború később az 1713-as, a Habsburg-ház számára kedvező utrechti békével zárul.

Magyar királyként a Rákóczi-szabadságharc forgatagában kerül trónra. 1705-től lépéseket tesz a békekötésre, de sem a katonai helyzet, sem a bécsi politika nem indokolja a magyar fél engedékenységet. A megegyezés helyett Rákóczit magyarországi és erdélyi fejedelemmé választják. Váltakozó sikerű harcok után a magyar országgyűlés 1707-ben kimondja József és egyben a Habsburg-ház detronizálását. A döntést elsősorban a külpolitikai elszigetelődés feloldására hozzák; a magyar remények azonban nem igazolódnak. A belső ellentétek, a jobbágykérdés ren-

dezetlensége, a diplomáciai sikertelenség és nem utolsósorban a kuruc seregek ellenállásképtelensége a reguláris osztrák ezredekkel szemben, válságba taszítják a nemzeti felkelést. Az utolsó évek kétségbeesett erőfeszítései után gr. Pálffy János és gr. Károlyi Sándor között megegyezés születik. A szatmári béke értelmében I. József ígéretet tesz a közkegyelemre, a vallásszabadság biztosítására. Garantálja a rendi alkotmány helyreállítását és a magyar sérelmek orvoslását. A kompromisszum persze azt is jelenti, hogy a nemzeti függetlenség nem valósul meg és Erdély problémája sem oldódik meg.

József a békeszerződést már nem érte meg: 1711 áprilisában meghalt.

Korához képest felvilágosodott, humánus uralkodó volt, aki elődeitől eltérően a vallás kérdéseiben is türelmet tanúsított. E tulajdonságai azonban rövid uralkodása miatt – és a szabadságharc körülményei között – nem igazán érvényesülhettek. A trónon öccse követte.

III. KÁROLY

1685. október 1-jén született. 1711. április 17-én lépett trónra. 1711 őszén koronázták meg. 29 évig uralkodott.

I. Lipót és Pfalz-neuburgi Eleonóra Magdolna fia.

Felesége: Braunschweig-wolfenbütteli Erzsébet hercegnő.

Gyermekei: Lipót, Mária Terézia, Mária Anna.

1740. október 20-án halt meg. 55 évet élt. Bécsben temették el.

Nádor uralkodása alatt: Esterházy Pál, Pálffy Miklós.

Királyi helytartó: Lotharingiai Ferenc.

Születése óta a spanyol trónra szánták, így, miután II. Károly, az utolsó spanyol Habsburg meghalt, apja 1703-ban Bécsben spanyol királlyá kiáltotta ki. Ez év szeptemberétől Anjou Fülöp ellenlábasaként részt vett az örökösödési háborúban. 1706-ban az angol szövetséges sereg Madridban királlyá emelte. Tényleges hatalmat azonban nem tudott szerezni, „eretnekek kegyelméből való király” volt – ahogy a spanyolok nevezték. Ebben a helyzetben érte fivére, I. József halála, s hirtelen reászállt a Habsburg-ház minden koronája.

Egyelőre Hispániában marad – Bécsben helyette anyja kormányoz –, majd feleségét Barcelonában hagyva 1711 szeptemberében átveszi az uralkodást. 1714-ben megegyezésre kényszerül. A rastadti békében lemond a spanyol trónról, cserébe viszont megkapja az örökségből Belgiumot, Nápolyt, Milánót és Szardíniát. Fő törekvése ezentúl a közép-európai Habsburg-hatalom megszilárdítása, melyet nehezít egyetlen fiának halála.

Csehország, Erdély, Horvátország és az osztrák tartományok után 1723-ban a magyar országgyűlés is becikkelyezi a Pragmatica Sanctiót. A törvény értelmében az örökösödést kiterjesztik a Habsburg-ház nőágra is. Kimondja a rendelkezés azt is, hogy a Habsburg országokat Magyarországgal együtt „föloszthatatlanul és elválaszthatatlanul” kell birtokolni. Az uralkodó cserébe megerősíti a nemesi szabadságot és az adómentességet.

Ugyanezen az országgyűlésen realizálódnak III. Károly közigazgatási és törvénykezési reformjai. A közigazgatást és a bíraskodást felső szinten elválasztják. A legfelső igazságszolgáltatási fórum a nádor vezette hétszemélyes tábla, ez alatt a királyi tábla áll. A rendszert kerületi táblák egészítik ki (Nagyszombat, Kőszeg, Eperjes, Nagyvárad és Zágráb). A bíróságok szakszerűen és folyamatosan működnek. A vezető kormány-

hatóság az újonnan felállított helytartótanács lesz Pozsony székhellyel, a nádorral az élen. A tanács tagjait – 4 főpapot, 10 főurat és 8 köznemest – a király nevezi ki. Újjászervezik a kancelláriát is.

Egyházpolitikája a hagyományokat követi, de 1731-ben kiadott rendelete, a Carolina resolutio törvényes keretek közé szorítja a protestánsellenes fellépést. A nyilvános vallásgyakorlat csak a katolikusok számára korlátozás nélküli, a protestánsoknak, ha hivatalt akarnak viselni, dekretális esküt kell tenni – többek között Máriára és a szentekre. Hadszervezeti reformja létrehozza az állandó, reguláris hadsereget.

Uralkodása alatt indul meg évszázados pusztulás után Magyarország újjáépülése és népességének regenerálódása. A spontán bevándorlás és a tudatos betelepítés fokozatosan átformálják az ország nemzetiségi viszonyait. A folyamat eredményeként a század második felében a magyarság részaránya 50% alá esik.

Külpolitikájában nagy szerepet játszik a török teljes kiszorításának célja. 1716-ban Velencével szövetségben megtámadja az oszmán birodalmat és Savoyai Jenő ismét sikeres hadvezérnek bizonyul. A háborút lezáró 1718-as pozseraváci békében a török kénytelen lemondani a Temesközről (nem csatolják a Magyar Királysághoz) és – időlegesen, 1739-ig – Észak-Szerbiáról, valamint Havasalföld nyugati részéről. A harmincas évek háborúi már kudarcokat hoznak a Habsburgok számára. A birodalom elveszíti Nápolyt és az 1720-ban Szardíniáért cserébe kapott Sziciliát. III. Károly utolsó török hadjárata is sikertelenül zárul.

Nyugati diplomáciájának fő törekvése Mária Terézia trónutódlásának elismertetése. Látszatra eredményesen munkálkodik, de a halála utáni események bizonyítják a nagyhatalmak ígéreteinek törékenységét. 1740-ben halt meg.

Uralkodása alatt nagy változásokon ment át a birodalom és a

Magyar Királyság is. A modernizálódás azonban nem annyira képességeinek, inkább kiváló képzettségű tanácsadóinak köszönhető. Karakterjegyei nem egyedülállóak a családban. Makacssággal párosuló határozatlanság, türelmetlen gőg és a spanyol ceremóniarend imádata jellemezte. Érdemei közé sorolható a kultúra támogatására.

MÁRIA TERÉZIA

1713. május 13-án született. 1740. október 20-án lépett trónra.

1741. június 25-én koronázták meg. 40 évig uralkodott.

III. Károly és Braunschweig-wolfenbütteli Erzsébet hercegnő leánya.

Férje: Lotharingiai Ferenc.

Gyermekei: József, Mária Krisztina, Mária Amália, Lipót, Mária Karolina, Ferdinánd, Mária Antoinette, Miksa és nyolc gyermek, akik kisgyerek korukban meghaltak.

1780. november 29-én halt meg. 67 évet élt. Bécsben temették el.

Nádor uralkodása alatt: Pálffy János, Batthyány Lajos.

Királyi helytartó: Lotharingiai Ferenc, Wettin Albert Kázmér szász herceg.

Bátyja halála után benne látták Bécsben a birodalom eljövendő úrnőjét. Ennek megfelelően mindenre kiterjedő, szigorúan katolikus szellemű nevelést kapott. Apja elhunytát követően a Pragmatica Sanctio rendelkezései elméletileg biztosították számára a trónutódlást – a gyakorlat azonban mást mutatott.

III. Károly halálakor a legtöbb európai hatalom s a német fejedelemségek is megkérdőjelezték uralkodását. Háború indul az „osztrák örökségért”. II. Frigyes Poroszországa lerohanja Szi-

léziát, Franciaország és Spanyolország a Habsburg-birtokok felosztását tervezi. A bajor választófejedelem a császári trónra tör. III. Károly pedig koronáján kívül csak üres kincstárát hagyta leányára. A szorult helyzetben egy újabb magyar szabadságharc megpecsételné a birodalom sorsát. A XVIII. század közepe azonban már nem Rákóczi kora – a rendek az 1741-es pozsonyi országgyűlésen „életüket és vérüket” ajánlják a királynőnek, s persze cserébe alaptörvénné emeltetik a nemesi föld adómentességét. A magához térő Habsburg-hatalomnak sikerül kompromisszummal lezárnia a háborút – Szilézia elvesztése elfogadható ár a békéért. A szétzilált államügyek rendezése után a viszályokra is sor kerülhet...

A beköszönő békeévek alatt végrehajtják a hadsereg létszám-emelését és a közigazgatás reformját, az örökös tartományokban felemelik az adóterheket – Magyarországon a rendek csak a hadiadó növelésébe nyugszanak bele.

A nemesi adómentesség ellensúlyozására vezetik be 1754-ben (legalábbis a közös terhekből való részesedéssel magyarázzák) a magyar gazdaság fejlődését lefékező kettős vámrendszert. A diplomáciai elszigeteltség oldódása után Mária Terézia elérkezettnek látja az időt a poroszok elleni revansra. Franciaországgal, Szászországgal és az orosz cárral szövetségbe lép Poroszországgal. A „hétéves háborúban” (1756–63) azonban a kezdeti katonai sikerek s a mértéktelen anyagi áldozatok ellenére sem érik el Szilézia visszaszerzését. Mária Terézia uralkodásának utolsó szakaszában – Lengyelország első felosztását kivéve – már tartózkodik a fegyveres konfliktusoktól.

A királynőt konzervativizmusa megakadályozza abban, hogy magáévá tegye fia, József radikális reformterveit. Csak a humanitárius kérdésekben enged. Miután a jobbágykérdés rendezését a magyar rendi országgyűlés elutasítja, Mária Terézia rendeleti úton szabályoz: 1767-ben kiadja az Úrbéri Pátenst. Szívügye az

oktatás. 1773-ban felosztatja a jezsuita rendet, a nagyszombati egyetemet áthelyezteté Budára, 1777-ben pedig kiadja az iskolarendszer gyökeres reformját célzó Ratio Educationist.

Utolsó éveit külpolitikai sikerek kísérik. 1772-ben megszerzi Galíciát Lengyelországtól (ekkor tér vissza Magyarországhoz a Zsigmond által 1412-ben elzálogosított 16 szepesi város is), 1775-ben Bukovinát a török Portától. Magyarbarát lépésnek számít a Temesi Bánság és Fiume visszacsatolása a szentkoronához.

Már 1736-ban házasságra lépett, férje Lotharingiai Ferenc volt (később császár). Frigyükből 16 gyermek született. A rosszindulatú pletykákkal ellentétben Mária Terézia példás családanya volt, aki személyesen irányította a gyermekek nevelését. Uralkodói jellemzéséhez hozzátartozik, hogy a tradíciókhoz való görcsös ragaszkodása és a modern eszmék elutasítása hátráltatta a birodalom halaszthatatlan átformálását. A trónon József követte. Tőle veszi kezdetét a Habsburg–Lotharingiai-ház.

II. JÓZSEF

1741. március 13-án született. 1780. november 29-én lépett trónra. Nem koronáztatta meg magát. 10 évig uralkodott.

Lotharingiai Ferenc és Mária Terézia fia.

Első felesége Pármai Mária Izabella hercegnő.

Második felesége Mária Jozefa bajor hercegnő.

Gyermeke: egy leány, aki csecsemőkorában meghalt.

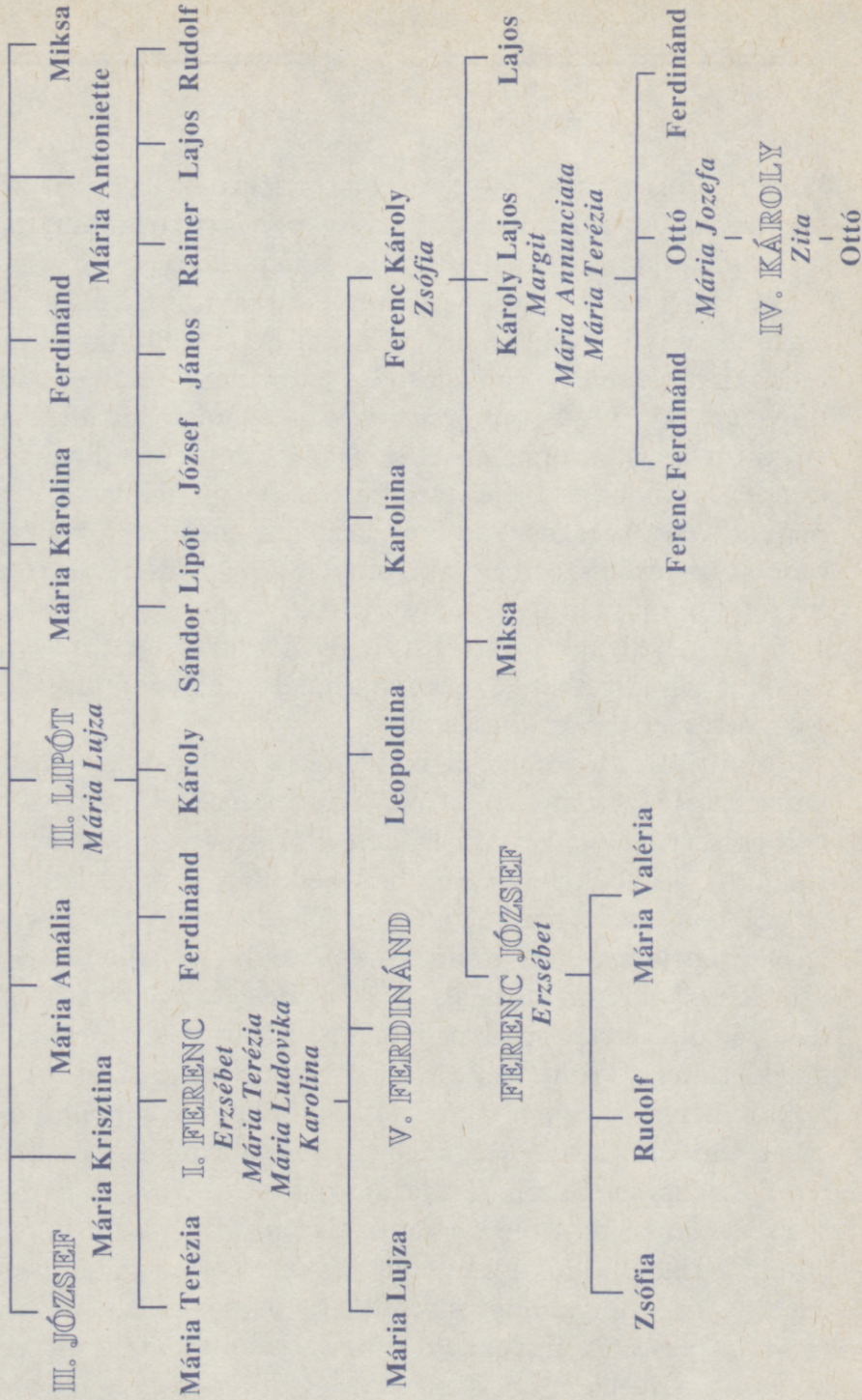
1790. február 20-án halt meg. 49 évet élt. Bécsben temették el.

Nádor uralkodása alatt: üresedés.

Már csecsemőkorában megkezdődött politikai karrierje, ha a híres 1741-es országgyűlési jelenet – mely szerint Mária Terézia a

HABSBURG-HÁZ (lotharingiai ág)

MÁRIA TERÉZIA
Lotharingiai Ferenc



kis Józseffel a karján hatotta meg a rendeket – a legendák körébe utalható is. A valóságban csak az országnagyoknak mutatta be a féléves kisiút 10 nappal a nevezetes nap után.

Nevelését a kor ismert bécsi tudósai irányították, elsősorban a jogtudomány keltette fel érdeklődését. Már ifjúkorában megismerkedett a francia felvilágosodás eszméivel, a humanista írók műveivel. 18 éves korától részt vett az államtanács ülésein, akkortájt írta első munkáját. *Álmodozások* című tanulmánya már minden későbbi eszméjét tartalmazta. Megfogalmazta benne a népe üdvéért szorgoskodó „jó” uralkodó ideálját, a kiváltságos rendek háttérbe szorításának igényét, a hasznos célokért alkalmazott abszolútizmus létjogosultságát.

Közéleti pályája 1764-től ívelt fel. Ekkor választották római királynak. A következő évben, apja halála után, társuralkodó lett, s egyben német-római császár.

Politikai kérdésekben éles ellentétekbe került anyjával, aki nem nézte jó szemmel „radikális” reformterveit. Csak név szerint volt császár, valójában Mária Terézia kormányozta az egész birodalmat. József beleszólása a had- és külügyekre korlátozódott.

Ezekben az években sokat utazott. Falkenstein gróf néven bejárta Franciaországot, Itáliát és a németlakta területeket. 1769 után két alkalommal is találkozott II. Friggyessel, aki sokáig példaképe volt. Ezek az utak nagyban hozzájárultak szemléleti gazdagodásához. Trónra lépése előtt családi élete sem volt gondtól mentes. Anyjához fűződő feszült viszonya mellett házasságai sem sikerültek. Magánéletének problémáit is csak az államügyek iránti fanatikus odaadás oldhatta.

1780-ban került trónra, s uralkodásának tíz éve fordulatot jelentett a Habsburgok történetében. Nem koronáztatja meg magát magyar királlyá, hogy a rendi alkotmányra tett eskü ne szűkítse mozgásterét. Egyébként is az összmonarchikus elv vezérli kormányzatát. Nem hív össze országgyűlést és az egyes biroda-

lomrészek történeti tradícióit figyelmen kívül hagyva rendeleti úton igazgatja a birodalmat.

Egyházpolitikája gyökeres fordulatot jelent elődeihez képest. 1781-ben felújítja a Placetum regiumot, s a pápával való szembe fordulást jelzi türelmi rendelete is. 1782-ben VI. Pius ugyan „fordított Canossát” jár, de hiába. Az uralkodó feloszlatja a nem hasznos célú szerzetesrendeket, beindítja az állami papnevelést, beleszól még az egyház szertartásrendjébe is.

A kormányzati intézkedések késedelmes végrehajtása ösztönzi közigazgatási reformját. (Magyarországon csak 1785-ben mér döntő csapást a vármegyékre – 10 kerületre osztja az országot.) 1784-ben Bécsbe viteti a szentkoronát, és ebben az évben születik „hírhedt” nyelvrendelete is, amely a latin s egyben a nemzeti nyelvek rovására a németet teszi általánossá. Az esetleges ellenállással szemben nem habozna fegyverrel érvényt szerezni akaratának. Kormányzata elsősorban a magyar rendi erőknél talál elutasításra, különösen az erdélyi Horia–Closça vezette felkelést követő jobbágyrendeletei miatt. A jobbágy elnevezés eltörlése, a szabad pályaválasztás, az úriszéki bíraskodás korlátozása, a szabad költözés állami garanciája mind-mind nemesi érdekeket sért.

A jogrendszer reformja – egy polgári jogállam körvonalazása – szintén ellenállásba ütközik. 1786-os rendelete a földek felméréséről már csak olaj a tűzre, hisz a nemesség nemcsak ebben látott fenyegető támadást adómentessége ellen. Politikájában keverednek az előremutató elemek a nemzettéválás erejét figyelmen kívül hagyó motívumokkal. Nemzet és haladás ellentéte a magyarországi politikában, ingatag külpolitika – ezek József korának fő ellentmondásai.

Diplomáciájában nem sikerül szilárd szövetségeseket szereznie, egyedül Katalin Oroszországában bízhat. 1784-től konfliktusai támadnak Hollandiával és a német fejedelemségekkel. Húga, Mária Antoinette franciaországi kiházasítása is csak laza

kapcsolatokat teremt. II. Frigyes halála után ugyan megpróbálja szorosabbra fűzni a szálakat Poroszországgal, de eredménytelenül. Rendszerét a belpolitikai válság mellett a külpolitika zavarai rendítik meg.

1788-tól orosz szövetségben törökellenes háborúba bonyolódik, hadmozdulatai azonban kudarcot vallanak. Belgrád sikertelen ostroma után a szultáni seregek betörnek a Temesközbe. A francia abszolutizmus válsága, majd a párizsi forradalom kitörése is gyengíti. A krízis Magyarországon felbátorítja a rendi ellenállást. 1789-ben már sorozatosak az adómegtagadások, a magyar ellenzék kapcsolatokat keres a poroszokkal s megbénítja a közigazgatást. A nyílt felkelés veszélye meghátrálásra kényszeríti az uralkodót, és ezen a török fronton elért sikerek sem változtatnak. 1789 decemberében országgyűlést hirdet és a háborúban szerzett betegségtől is elgyengülve 1790 januárjában (deklarálva politikája csődjét) visszavonja – a türelmi, a jobbágy- és a lelkészek fizetését szabályozó rendeletek kivételével – összes intézkedését. 1790 februárjában halt meg. Utóda öröksége, a trónon kívül, egy anarchiába zuhant birodalom.

II. József a Habsburg-dinasztia kiemelkedő uralkodója volt. Modernizálási kísérleteinek utórezgése progresszív mozgalmakat serkentett, ugyanakkor a nacionalizmus terjedése is politikájának „köszönhető”. Uralkodói nagysága nem értékelhető tárgyilagosan csupán magyar nézőpontból; kudarca birodalmi méreteken is előrevetítette a rendszerváltás kényszerét.

II. LIPÓT

1747. május 5-én született. 1790. február 20-án lépett trónra. 1790. november 15-én koronázták meg. 2 évig uralkodott. Lotharingiai Ferenc és Mária Terézia fia.

Felesége Mária Lujza spanyol hercegnő.

Gyermekei: Mária Terézia, Ferenc, Ferdinánd, Károly, Sándor Lipót, József, János, Rainer, Lajos, Rudolf.

1792. március 1-jén halt meg. 45 évet élt. Bécsben temették el. Nádor uralkodása alatt: Habsburg Sándor Lipót főherceg.

Mária Terézia harmadszülött fia volt. Akárcsak bátyját, őt is gr. Batthyány Károly nevelte gyermekkorában. Szülei kezdetben papnak szánták, de pályája másként alakult. 1766-ban, apja halálát követően, átvette Toscana kormányzását, és az elhanyagolt, fejletlen államot – a felvilágosult abszolutizmus eszközeivel – virágzó nagyhercegséggé tette. Mintaszerű egyházi reformja még II. Józsefét is túlszárnyalta, a pápával szemben a püspöki karra támaszkodva érvényesítette fejedelmi jogkörét.

Fivérével feszült kapcsolata alakult ki. Fiát, Ferencet nem engedte Bécsben neveltetni. Ellenezte Toscana egyesítését az örökös tartományokkal, s nem értett egyet József rugalmatlan magyarországi politikájával sem. 1785-től nem is találkoztak.

Anarchikus, áldatlan állapotok közepette vette át 1790-ben a Habsburg-országok irányítását. Vesztesre álló török háborút, a lázadás küszöbén álló Magyar Királyságot, különállást követelő Csehországot örökölt. A francia forradalom hatása elérte Ausztriát is. A külpolitikai helyzetet súlyosbította a porosz ellentét is.

Lipót világosan látja, hogy a birodalom egészére kiterjedő forrongást csak a külkapcsolatok rendezése után csillapíthatja. 1790 nyarán megegyezés születik Poroszországgal. Ezután már minden erejét a belső helyzet konszolidálására fordíthatja. A magyar rendekkel szemben jó taktikusnak bizonyul, helyesen méri fel ingadozó politikájukat. Az országszerte fellángoló parasztmozgalmakat is ügyesen használja fel ellenük, így a kompromisszum elérhető közelségbe kerül. Miután elismeri Magyar-

ország függetlenségét és protestánsok jogait, érvényesítheti a korona primátusát a hadügyek terén és a végrehajtó hatalomban. A magyar ellenállás külső támaszait is elvesztve az 1790–91-es országgyűlésen megegyezik a királlyal, s az osztrák–magyar viszonyt újrászabályozó X. tc. megalkotása után sor kerülhet Lipót megkoronázására. Fiát, Sándor Lipót főherceget nádorrá választják. Ettől kezdve ez a tiszt is Habsburgról Habsburgra száll.

A magyar kérdés rendezése után ismét a külügyekre koncentrálnak. Fő gondja a francia kapcsolat rendezése, hisz testvére, Maria Antoinette a bajba jutott XVI. Lajos felesége. A fegyveres konfliktus elkerülésére törekszik, nem lenne ellenére a francia forradalom konszolidálása az alkotmányos monarchia szintjén. A gironde által kezdeményezett háború végül csak halála után tört ki.

Kormányzási elveiben visszatér Mária Terézia gyakorlatához, elveti József szerinte elhamarkodott, merev politikáját. Ugyanakkor jóval következetesebben törekszik a felvilágosodás szellemében uralkodni. Ha váratlan halála nem következik be, a Habsburg-ház legjelentősebb királyai között tarthatnánk számon. Csupán két év adatott meg neki a birodalom élén – 1792 tavaszán hunyt el. A trónon Ferenc követte.

I. FERENC

1768. február 12-én született. 1792. március 1-jén lépett trónra.

1792. június 6-án koronázták meg. 43 évig uralkodott.

II. Lipót és Mária Lujza spanyol hercegnő fia.

Első felesége Würtembergi Erzsébet.

Második felesége Mária Terézia szicíliai hercegnő.

Harmadik felesége Mária Ludovika modenai hercegnő.

Negyedik felesége Karolina bajor hercegnő.

Gyermekei: Mária Lujza, Ferdinánd, Leopoldina, Karolina, Ferenc Károly.

1835. március 2-án halt meg. 67 évet élt. Bécsben temették el.

Nádor uralkodása alatt: Habsburg Sándor Lipót főherceg, Habsburg József főherceg.

Királyi helytartó: Habsburg József főherceg (1795–96).

II. Lipót legidősebb fia volt. Mivel nagybátyjának, II. Józsefnek nem volt gyermeke, 16 éves korától Bécsben kellett élnie. Részt vett az államtanács ülésein és az 1788–89-es török háborúban már katonai szolgálatot teljesített. A „kalapos király” halála után apja Bécsbe érkezéséig ő vezette a kormányt, fő tanácsadója a kipróbált államférfi, Kaunitz volt. 1792-ben kezdődő uralkodásának első szakaszát a francia háborúk szakadatlan sorozata határozza meg. Kaunitz, Thugut, majd Colloredo, akik kormánya élén váltják egymást, valamennyien franciaellenesek és a következően végigvitt háború hívei.

Belpolitikájában már ekkor letér a „felvilágosult” útról. Magyar királyként első teendői közé tartozik a besúgóból lázadóvá lett, hányadott sorsú Martinovics Ignác felelőtlen összeesküvésének felszámolása (1793–94). A véres megtorlás „lefejezi” a magyar progressziót.

1797-ben már Bonaparte az ellenfél – az itáliai vereségek után a campoformiói békében kénytelen elismerni az első francia köztársaságot. A következő évek háborúját követően már le kell mondania összes itáliai birtokáról is. Napóleon döntő csapást mér a német birodalomra, így Ferenc 1804 augusztusában létrehozza az osztrák császárságot. A magyar rendi alkotmány szűkítésére irányuló lépései a Napóleontól elszenvedett újabb vereség (Austerlitz) miatt eredménytelenek, sőt a katonai támogatásért cserébe az 1805-ös országgyűlésen teret kell engednie a magyar

nyelvhasználatnak. Ezzel veszi kezdetét a nemzeti nyelvért folytatott majd négy évtizedes harc.

A napóleoni háborúk idején alapvetően jól működik a bécsi udvar és a magyar rendek kompromisszuma. A hadsereg által gerjesztett mezőgazdasági konjunktúra elfedi a feudális gazdaság mélyülő válságát. Ugyanakkor az uralkodónak is fel kell függesztenie abszolutizáló terveit. Ez tükröződik az 1808-as országgyűlésen is. Ekkor állítja fel a Ludovikát, az első magyar katonai akadémiát.

Az 1809-es, újabb háború kudarcát követően Oroszország ki lép a franciaellenes koalícióból. Ez Ausztriát is meghátrálásra kényszeríti. A schönbrunni békében (1809) le kell mondania Illíriáról, a Száván túli horvát területekről és a tengerparti részekről is.

1810-ben Napóleon feleségül veszi lányát, Mária Lujzát, s Ferencnek időlegesen veje táborához kell csatlakoznia. Ekkor már bomladozik a magyar rendekkel kötött „szövetsége”. A gazdasági helyzet romlása inflációs jelenségekkel párosul; Bécs 1811-ben a pénz devalválása mellett dönt.

Az 1811–12-es országgyűlés már az egyre nyíltabb konfrontáció jegyében zajlik. Ferenc végül elutasítja a magyar követeléseket és feloszlatja az országgyűlést. 13 évig tartó abszolutista kurzus kezdődik a Magyar Királyságban.

1812-ben csapatai még Napóleont támogatják. A következő évben azonban visszanyeri cselekvési szabadságát és Metternich sugallatára belép a porosz–orosz szövetségbe. A lipcsei csata sikere után Ferenc is részt vállal Napóleon detronizálásában, a húsz évig tartó háborút lezáró békekonferencia színhelye pedig a császárváros lesz. Az 1814–15-ös bécsi kongresszuson a konzervatív nagyhatalmak újrarendezik Európa térképét s megalkotják a Szent Szövetséget. I. Ferenc számára a kontinens területi rendezése Lombardiát, Velencét jelenti és elsőséget a német szövetség

ségben, rokonai pedig visszakerülhetnek a közép-itáliai nagyhercegségek trónjaira.

A bécsi kongresszus utáni évtized reakciós nagyhatalmi kórusában I. Ferenc, illetve Metternich herceg a szólista. A belügyeket maga az uralkodó dirigálja. A cenzúra, a titkos rendőrség, a kémiszolgálat egyelőre megakadályozza a szabadelvű gondolat és a nemzeti szellem viharos térhódítását. 1822–23-tól ismét bebizonyosodik azonban, hogy Magyarországon a nyílt, brutális abszolutizmus kísérlete előbb-utóbb megtörik a rendek ellenállásán. Az újra összehívott országgyűlés nem nyeli le szótlanul az előző évi törvénytelen adóketetést és az engedély nélküli újonozást – Ferenc kénytelen visszatérni a rendi alkotmányossághoz. A magyarországi ellenzék azonban most már legalább két csoportból áll; 1825-ben a hagyományos sérelmi politika képviselőin kívül magában foglalja a polgárosodás liberális híveit is (Széchenyi István, Felsőbüki Nagy Pál stb). Ferenc ugyan engedni kényszerül, de elvei nem változnak.

A Szent Szövetség repedéseit az 1830-as forradalmi hullám tovább tágítja. Az osztrák birodalom ugyan nem rendül meg, de a magyar ellenzéki reformerök előretörése, a lengyel események, a parasztmozgalmak hevessege előrevetítik, hogy a Habsburg-ház konzervatív, sőt egyre inkább anakronisztikus rendszere csak időlegesen tartóztathatja fel a progresszív fordulatot.

I. Ferenc hajthatatlan, magabízó uralkodói karaktere mintha szemben állna egyéni jellemvonásaival. Az udvari életrajzírók jóakarató, egyszerű királyt állítanak az olvasók elé, aki hamisítatlan bécsi dialektusban beszél s példás családi életet él. Négy házasságából tizenöt gyermeke született.

1835-ben bekövetkezett halála után fia, V. Ferdinánd követte a trónon.

V. FERDINÁND

1793. április 19-én született. 1835. március 2-án lépett trónra.
1830-ban koronázták meg. 13 évig uralkodott.

1848. december 3-án lemondott a trónról.

I. Ferenc és Mária Terézia szicíliai hercegnő fia.

Felesége Savoyai Anna Karolina Pia hercegnő.

Gyermeke nem született.

1875. június 29-én halt meg. 82 évet élt. Prágában(?) temették el.

Nádor uralkodása alatt: Habsburg József főherceg.

Királyi helytartó: Habsburg István főherceg.

Már gyermek- és ifjúkorában kitűnt, hogy talentuma alapján nem az uralkodásra termett Habsburg-sarjak közé tartozott. Gyenge szervezetű és beteges volt, s eszével sem emelkedett ki számos testvére közül. Csak 36 éves korában vonták be valamelyest az államéletbe. 1830-ban mégis megkoronázták, s 1835-ben örökölte apjától a Habsburg-országok trónjait. Kérdéses, hogy uralkodása elején bőkezű gesztusai – a koronázási ajándékok szétszétása a szegényeknek, a Magyar Tudományos Akadémia támogatása – mennyire tekinthetők egyéni kezdeményezésének.

Az azonban bizonyos, hogy az államügyekre továbbra sincs sok befolyása: a birodalmat ténylegesen Metternich, Kolowrat és Lajos főherceg kormányozza. Magyarországon pedig József nádor képviseli a Habsburg-házat.

Országglása 13 éve kevésbé köthető személyéhez. A reformországgyűlések parázs vitái, az ellenzék s az udvar közötti változatos politikai küzdelmek nélküle zajlanak. Mindaddig, amíg a „metternichi koreográfia” alapján zajlik a birodalom élete, és a császári adminisztráció – ha taktikai meghátrálások árán is – ura a helyzetnek, Ferdinánd megfelel a kívánalmaknak.

Az 1847–48-as rendi országgyűlést ugyan még ő nyitja meg (ráadásul magyar nyelven – több mint 300 év után), majd ő szentesíti az 1848-as magyar forradalom áprilisi törvényeit is, de 1848 őszének összeomlással fenyegető belpolitikai viharai már kétségtelenné teszik: az uralkodásra alkalmatlan királyt el kell távolítani a trónról. 1848. december 2-án a kamarilla lemondítja Ferdinándot, s mivel József főherceg már nem él, István nádor pedig erélytelen, Ferenc Károly fia, Ferenc József váltja fel a birodalom élén.

Ferdinánd hátralevő éveit a nagypolitikától távol, visszavonultan élte le, s 1875-ben halt meg.

FERENC JÓZSEF

1830. augusztus 18-án született. 1848. december 2-án lépett trónra.

1867. június 8-án koronázták meg. 68 évig uralkodott.

Ferenc Károly főherceg és Zsófia bajor hercegnő fia.

Felesége Erzsébet bajor hercegnő.

Gyermekei: Zsófia, Rudolf, Mária Valéria, Gizella.

1916. november 21-én halt meg. 86 évet élt. Bécsben temették el.

Nádor uralkodása alatt: –

Királyi helytartó uralkodása alatt: Habsburg István főherceg.

1867-től nem töltötték be ezeket a tisztségeket.

Mint vélhető trónörökös, nagy gonddal nevelte anyja, Zsófia bajor hercegnő. Szellemi fejlődését Bombelles Henrik gróf irányította, tanítói között volt Rauscher, későbbi bécsi érsek és Hauslab tábornok. Az ifjú főherceg jó nyelvérzékről és friss észről tett tanúbizonyságot. A kamarilla fiatalon bevonta a politikai életbe, gyorsan emelkedett a katonai pályán.

1848 tavaszán Radetzky tábornok lombardiai seregében szolgált. Neve még Kossuth terveiben is felmerült: 1848 nyarán felvetette, hogy Ferenc József ifjabb királyként jöjjön Magyarországra. Az udvar és a nemzet közötti szakítás után ez a megoldás persze elesett.

1848. december 1-jén V. Ferdinánd nagykorúvá nyilvánítja unokaöccsét, aki másnap átveszi a trónt. A változás hátterében, mások mellett, Zsófia hercegnő áll. A terv egy egységes, oszthatatlan Ausztria megteremtése.

A szabadságharc katonai menetének függvényében alakuló politikai eseményeiben már jelentős szerepet játszik. 1849. március 4-én kiadja az olműtzi oktrojált alkotmányt, mely a magyar állami függetlenség megszüntetése mellett a szabadságharc ellen harcoló nemzetiségeket sem elégíti ki. A tavaszi hadjárat magyar sikere után Kossuth – sokak szerint elhamarkodott – akciója 1849. április 14-én a Habsburg–Lotharingiai-ház detronizálásához vezet. A vélt cél nem teljesül: diplomáciai nyitás helyett nemzetközi elszigetelődés, a belső egység megszilárdulása helyett konfrontáció az eredmény. Az orosz beavatkozás elfojtja a magyar mozgalmat, s az ifjú uralkodó – a külföldi felháborodás és az orosz kérések ellenére – véres terrort alkalmaz a szabadságharc résztvevőivel szemben.

A haynauai megtorlás után a tartománnyá degradált Magyarországon is érvényesülnek a birodalom újjászervezésére irányuló elvek. A forradalmakat követő vitákból a Windischgraetz herceg képviselte föderalista elvvel szemben Ferenc József a schwarzenbergi centralizációs koncepciót részesíti előnyben.

A belügyminiszteréről Bach-rendszernek elnevezett korszak a magyar történelem egyik legsötétebb fejezete. A magyarság számára az 50-es években csak az ellenállás marad. A Deák Ferenc-féle passzív rezisztencia a megfelelő pillanat kivárására koncentrál, s egyben elhatárolja magát a felelőtlen politikai akci-

óktól — ugyanakkor egyelőre ragaszkodik a 48-as elvekhez. A Kossuth és Teleki vezette emigráció az európai helyzet kedvező alakulásától reméli a „magyar ügy” megoldását. Nem hiányoznak a kétségbeesett kísérletek sem. Több sikertelen összeesküvés mellett Libényi János 1853. február 18-án merényletet követ el a király ellen – kísérlete azonban kudarcot szenved.

Ferenc József abszolutista eszközei nem találnak támogatókra az országban. A rendeleti kormányzás átalakítja a jogrendet, a közigazgatást, lépések történnek a német nyelv hivatalossá tételére, a vámrendszer a kettős vámok 1850-es megszüntetése ellenére sem segíti elő a honi gazdaság fejlődését. Az 1853-as úrbéri pátenst szabályozza a jobbágyfelszabadítás gyakorlati kérdéseit – a parasztság rovására. Az antiliberális, mélységesen konzervatív szisztéma egyre kiáltóbb ellentétbe kerül a nyugat-európai térség demokratizálódó országaival. Késik az ipari forradalom igazi beindulása is.

Az osztrák birodalom diplomáciája sem érzékeli igazán a kor realitásait. A pápával kötött 1855-ös konkordátum a szabadelvűség utolsó elemét is kiiktatja, a krími háborúban tanúsított „hálátlan semlegesség” pedig szembefordítja Ausztriával a cári Oroszországot. Ferenc József lépéshátrányba kerül az európai hegemoniára törő III. Napóleon Franciaországával szemben. A „nagy Napóleon kis unokaöccse” sikerrel játssza ki ellene a feltartóztathatatlannak tűnő olasz nemzeti mozgalmat, s ez a magyar kérdés megoldását is eredményezheti. Az 1859-es francia–szárd–osztrák háború kudarcai Ferenc Józsefet a villafrancai béke megkötésére kényszerítik: elveszik számára Lombardia. A külső presztízsveszteség belső válsággal párosul, ami Magyarország számára a Bach-rendszer végét jelenti.

Az uralkodói tekintély és a nagyhatalmi státusz összeegyeztetése az egyes országok jogos követeléseivel hosszú, ellentmondásos folyamatot eredményez. Az 1860-as Októberi Diploma

Mária Terézia szellemét idézi s elutasításra talál Pesten. Az 1861-es Februári Pátens már polgári elemeket is tartalmaz, Schmerling birodalmi parlamentarizmusa azonban elfogadhatatlan a többi nemzetiség számára.

Mivel a magyar politikai erők ez utóbbit is elvetik – és közben időlegesen a külpolitikai helyzet is rendeződik –, Ferenc József az abszolutizmus újradiadását határozza el. Felosztatja a magyar országgyűlést és bevezeti a provizóriumot (1861–65).

A gazdasági helyzet, a német kérdés alakulása, s a passzív ellenállás lassan tarthatatlanná váló taktikája azonban mindkét felet a megegyezés irányába hajtja. Az osztrák és magyar oldal között már 1864 őszén megindulnak a titkos tárgyalások, a következő évben az uralkodó elbocsátja Schmerlinget. Deák megírja Húsvéti cikkét, amely körvonalazza a magyar álláspont változásait: a magyar függetlenség – igaz, a 48-as alapot korrigálva – összeegyeztethető a birodalom biztonságával. A poroszoktól elszenvedett königrätzi osztrák vereség a magyar ellenzéknek nem csábítja vérmes reményekre, így 1867-ben megszületik a kompromisszum. A már 1865-ben összehívott magyar parlament megszavazza a kiegyezési törvényt, Ferenc József felelős magyar kormányt nevez ki gr. Andrássy Gyula vezetésével. Megszületik a két központú, duális szerkezetű Osztrák–Magyar Monarchia. A folyamat betetőzéseként 1867. június 8-án Ferenc Józsefet magyar királlyá koronázzák, s a törvényes uralkodó esküt tesz az alkotmányra.

Az államügyeknek élő császár már 1854-ben megházasodik. Felesége, Erzsébet királyné magyarbarátságáról később valóságos legendafüzér keletkezett. Több lánya mellett egyetlen fia születik, Rudolf. A trónörökös 1889 januárjában bekövetkezett halála után, úgy tűnik, fő gonddá válik az utódlás kérdése, de Ferenc József matuzsálemi kort él meg s csak az I. világháború idején kerül napirendre a probléma.

Családi élete nem mentes a tragédiáktól. Öccsét, Miksát 1867-ben kivégzik Mexikóban („mexikói kaland”), jó két évtizeddel később fia öngyilkosságot követ el, 1898-ban anarchista merénylek megöli feleségét. Unokaöccsét, Ferenc Ferdinánd trónörökösöt 1914 nyarán gyilkolja meg egy szerb nacionalista szervezet tagja. Ez a sikeres politikai gyilkosság a legnagyobb hatású: beindítja az I. világháború gépezetét.

A Monarchia megteremtése Magyarország számára a polgári alkotmányosságot hozza el. A magyar parlament liberális törvénykezése európai színvonalú nemzetiségi rendezést, modern jogrendszert, oktatási szisztémát teremt. Nagyformátumú államférfiak (Deák Ferenc, Eötvös József, Andrássy Gyula stb.) fémjelzik a szabadelvű jogállam megszületését. Az „óriások nemzedékét” azonban csakhamar mérsékeltebb kaliberű politikusok váltják fel, akik nem tudják orvosolni a Monarchia – potenciálisan már a kiegyezési műben meglévő – problémáit.

A dualista struktúra, a felülről megvalósított modernizálás labilissá teszi a polgárosodást. A feudális eredetű konzervatív erők átmentik politikai és gazdasági hegemoniájukat, hosszú távon eltorzulnak az eötvösi nemzetiségi elvek. Nem érvényesül Deák jogkiterjesztési szándéka – a szabadelvű rendszer a demokratiszálódás helyett megmerevedik a kezdeti szinten. Az 1867-ben beinduló dinamikus gazdasági fejlődés – ekkor játszódik le az ipari forradalom Magyarországon – társadalmi következményei, a porosz utas mezőgazdaságból adódó kiáltó szociális problémák nem kezelhetők az adott eszközökkel. A parlamenti ellenzék a kiegyezés elvetése – vagy legalábbis kritikája miatt – nem kormányképes. A politikai életet a közjogi kérdések uralják. A parlament a hadsereg ügyétől, az osztrák-magyar viszony viszállyaitól hangos, miközben a mélyben áthidalhatatlan válság érlelődik.

A kiegyezés után ugyan megváltozik Ferenc József „image”-a, az abszolút uralkodó alakja már az alkotmányosság hívének je-

gyeivel gazdagodik, de az uralkodó valójában mereven elzárkózik az abszolutizmus mélyreható reformjától. Nem tűr beleszólást a közös hadsereg ügyeibe, elveti az alkotmányosság kiterjesztését, és kategorikusan ellenáll a népek önrendelkezését célzó törekvéseknek is.

Az Osztrák–Magyar Monarchia külpolitikája beilleszkedik a kor európai folyamataiba, ötvöződik benne a dinasztikus elv és a modern nagyhatalmi érdek. Az 1873-ban kötött „három császár szövetségének” felbomlása után a monarchia érdeklődésének középpontjában egyre inkább a balkáni kérdés áll, s ez szükségképpen élezi az ellentéteket Oroszországgal. Bosznia és Hercegovina 1878-as okkupációja után Ferenc József diplomáciája egyoldalúan a német kapcsolatra koncentrál: 1879-ben megszületik a kettős szövetség, amelyhez 1882-ben Olaszország is csatlakozik. Ez a keret határozza meg egészen 1914-ig az események dramaturgiáját, s az antant által támogatott Szerbia és a Monarchia fokozódó ellentéte vezet el a világháború kitöréséhez.

Ferenc Józsefben hangsúlyozottan jelentkeznek a tradicionális Habsburg-vonások. Fáradhatatlan (páratlan munkabírású: hajnali 4-kor kel), de fantáziátlan uralkodó. Hétköznapijai katonás rendben telnek, de rossz hadvezér. Szabadidejét a stájerországi és gödöllői vadászatok töltik ki. Hosszú életét az államügyeknek szenteli, de XIX. századi elvei, konzervativizmusa nagyban hozzájárulnak a Habsburg-állam halála után bekövetkező szét hullásához. 86 éves korában, az első világháború harmadik évében halt meg. A trónon IV. Károly követte.

IV. KÁROLY

1887. augusztus 27-én született. 1916. november 21-én lépett trónra. 1916 novemberében koronázták meg. 2 évig uralkodott. 1918. november 13-án nyilatkozatban lemondott minden részvételtől Magyarország ügyeiben.

Az 1921. évi XLVII. tc. detronizálta a Habsburg-házat. Habsburg Ottó főherceg és Mária Jozefa szász hercegnő fia.

Felesége Zita, Bourbon-pármai hercegnő.

Gyermekei: Ottó és további hét gyermek.

1922. április 1-jén halt meg Madeira szigetén. 35 évig élt.

Ottó főherceg gyermekeként nem sok reménye volt a trónra, de a Habsburg-család tragédiái (Rudolf öngyilkossága, Ferenc Ferdinánd halála) megnyitották számára az utat a trón felé. A szarajevói merénylet után 1914 júniusában lett trónörökös, majd Ferenc József elhunytát követően került a Monarchia élére 1916 novemberében.

Károly uralkodásának két éve alatt Ferenc Józsefétől eltérő politikát próbál meg érvényesíteni. A háborús helyzet szorításában – akár engedmények árán is – a közép-európai nagyhatalom fenntartásán munkálkodik. A központi hatalmak várható vereségéből kiindulva többször is kísérletet tesz különbéke kötésére az antantállamokkal. Ezek közül kiemelkedik a Sixtus pármai herceg közvetítésével tett 1917 márciusi ajánlat, amely azonban a német diplomácia és hadvezetés rugalmatlanságán és az antantszövetség győzelmi reményein zátonyra fut.

Belpolitikájában is megmutatkozik a hagyományos merevség oldódása. 1918-ban belátja, a birodalom fennmaradásának egyetlen esélye: teret engedni az autonomista törekvéseknek.

A végleges háborús vereség küszöbén, 1918. október 16-án kiadott manifesztuma a Monarchia föderatív átalakítását tartalmazza, azonban ez már nem elégíti ki a kifelé gravitáló nemzeti kisebbségeket. Magyarországi politikájában is érződik a váltás. Már 1917 májusában felmenti Tisza István miniszterelnököt és rugalmasabb politikusokkal próbálkozik (Esterházy Móricz, Wekerle Sándor). Az elkésett lépések nem tudják megakadályozni a bomlást.

Az 1918 októberi viharos balratolódás és a nemzetiségi területek kiszakadása fikcióvá teszik a Monarchiát.

Károly még kinevezi az őszirózsás forradalom következményeként élre került Károlyi Mihályt miniszterelnökké, de november 11-én Ausztriában, majd két nappal később Magyarországon is lemondani kényszerül az államügyekben való részvételről.

A Horthy-féle ellenforradalmi kurzus születésekor kétszer is kísérletet tesz trónja visszaszerzésére. Előbb 1921 márciusában próbál tárgyalni a kormányzóval hatalomrajuttatásáról, majd 1921 októberében – szinte komikus körülmények között – fegyveres úton igyekszik érvényesíteni jogait. A „budaörsi csatában” a Horthy-kormányzat csapatai győzelmet aratnak, s Károlyt az antant internálja Madeira szigetére. A magyar nemzetgyűlés az 1921. évi XLVII. törvénycikkkel immár harmadszor s véglegesen detronizálja a Habsburg-házat. A száműzött exuralkodó 1922-ben halt meg. Felesége, Zita királyné 1989-ben hunyt el. Fia, Habsburg Ottó napjainkban is az európai politikai élet elismert személyisége.

A kormányzóság intézménye

A magyar történeti közjogban ez a tiszt vagy az uralkodó helytartóját jelenti, vagy olyan személy címe, aki valamilyen oknál fogva ideiglenesen az államfői jogokat gyakorolja, az ország politikai, esetleg katonai igazgatását vezeti.

A kormányzói cím Magyarországon nem volt elterjedt, az alábbi fontosabb esetekben fordult elő:

1) 1446–1452 között országgyűlési választás eredményeként Hunyadi János nyerte el a kormányzói (gubernátori) tisztet.

2) 1458-ban rövid ideig Mátyás gyámjaként Szilágyi Mihály.

3) Közjogi abszurdumként 1530–1533 között a kettős királyság idején Alvisio Gritti volt „királyi és magyarországi kormányzó”.

4) 1673-ban I. Lipót a rendi alkotmány felfüggesztése után Ampringen János Gáspárt nevezte ki királyi kormányzóvá (1681-ig működött).

5) 1849. ápr. 14-én a nemzetgyűlés Kossuth Lajost kormányzóelnökké választotta, aki e tisztet 1849. aug. 11-ig töltötte be.

6) 1920–1944 között a király nélküli királyság államfője kormányzóként Horthy Miklós volt. 1944. okt. 15-én kényszerítés hatására a kormányzói hatalmat átadta Szálasi Ferencnek, aki azonban „nemzetvezetőnek” nevezte magát.

A kiemelkedő kormányzók rövid életrajza

HUNYADI JÁNOS

*1407 körül született. 1446-ban választották meg kormányzónak.
Hat évig töltötte be ezt a tiszteletet.*

Vajk és Morsiniai Erzsébet fia.

Felesége Szilágyi Erzsébet.

Gyermekei: László és Mátyás.

*1456. aug. 11-én halt meg. Kb. 49 évet élt. A gyulafehérvári
székesegyházban temették el.*

Családja havasalföldi eredetű, apja Zsigmond uralkodásának elején kerül Magyarországra. Elsőszülött fiát katonai pályára szánja. Hunyadi János 1430-ban kerül királyi szolgálatba és a harmincas években több alkalommal is elkíséri külföldi útjaira uralkodóját. Utazásai alatt megismerkedik kora legfejlettebb (olasz és huszita) harceljárásaival és hadtudományával. Tanulmányozza a török harcmódot is. Tehetségét és tudását már fiatalon jól kamatoztatja: a harmincas évek végén sikereitől hangos a délvidék.

1439-től szörényi bán, 1441-től erdélyi vajda és temesi ispán. Habsburg Albert halála után részt vesz a bárói ligák küzdelmeiben. A Garaiak törekvéseivel szemben Ulászló trónigényét támogatja. Mint hadvezér kisebb kudarcok után 1442-ben győzelmet arat Mezőid bég Erdélybe betörő serege felett, majd 1443–44-ben végrehajtja nevezetes „hosszú hadjáratát”; a török elleni harc színhelyét a Balkánra viszi át. A szegedi béke után a si-

kertelen várnai csatát követően Vlad román vajda fogságába esik s csak Hédervári Lőrinc közbelépésének köszönheti szabadulását.

1445-ben már a hét országos főkapitány egyike és az országos tanács tagja. 1446. jún. 5-én az országgyűlés kormányzóvá választja. Heves politikai harcot vív a Cillei-ligával és III. Frigyes magyarországi híveivel. 1448-ban az általa vezetett sereg vereséget szenved a töröktől Rigómezőn. Újabb rövid fogság után hazatérve fő tanácsadójára, Vitéz Jánosra támaszkodva hozzálát a központi hatalom megerősítéséhez, de 1452-ben V. László nagykorúsítása után kénytelen lemondani kormányzói tisztéről. A hatalomból azonban nem szorul ki, hiszen főkapitányságát és a temesi ispáni címet megtartja. A török elleni nagyvonalú támadó hadviselésről le kell tennie, 1453-as terve is meghiúsul.

Utolsó fényes haditettét az 1456-os nándorfehérvári diadal jelenti: saját seregeivel, Kapisztrán János kereszteseivel és a fegyverbe hívott népfelkelőkkel megállítja II. Mohamed török hadát, és ezzel közel hetven évre nyugalmat biztosít hazánknak a déli végeken. A csata után a zimonyi táborban pusztító pestisjárvány áldozatává válik.

KOSSUTH LAJOS

1802. szept. 19-én született. 1849. ápr. 14-én választották meg kormányzó-elnöknek. Négy hónapig töltötte be ezt a tiszteletet.

Kossuth László és Wéber Karolina fia.

Felesége Meszlényi Teréz.

Gyermekei: Ferenc, Vilma, Lajos Tódor.

1894. márc. 20-án halt meg. 92 évet élt. Genovában, majd véglegesen Budapesten temették el.

Birtoktalan köznemesi családból származik. Szülei jogászi pályára szánják. Iskoláit Sátoraljaújhelyen, Eperjesen és Sárospatakon végzi. 1824-ben ügyvédi vizsgát tesz Pesten. Ezt követően 1832-ig ügyvédi gyakorlatot folytat Zemplén vármegyében.

Az 1832–36-os országgyűlésen a távollevő főrendek képviselője, emellett szerkeszti az országos közvélemény informálására szolgáló Országgyűlési Tudósításokat. A nyomatos újság 1836–37-ben Törvényhatósági Tudósítások címen jelenik meg. 1837-ben a bécsi udvar nyomására, koholt vádak alapján, négy év börtönre ítélik; 1840 májusában amnesztiával szabadul.

Politikai pályája az 1840-es években ível fel. Elismert vezéralakja a reformerőknek. 1841–44 között fejti ki programját a Pesti Hírlap hasábjain, melyet szerkesztőként jegyez. Nagy szerepet játszik az 1842-es Iparműkiállítás, majd 1844-ben a védegyeleti mozgalom szervezésében. Szerkeszti a Hetilap című lapot. Az Ellenzéki párt egyik fő szervezője, társszerzője az 1847-es Ellenzéki Nyilatkozatnak. Az 1847–48-as rendi országgyűlésen Pest megye követeként az alsótábla reformszárnyának vezetője, majd a márciusi „áttörés” élharcosa.

1848 áprilisától az első felelős minisztérium pénzügyminisztere, szeptember végétől az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke. A Habsburg-ház detronizálása után, 1849. ápr. 14-én kormányzó-elnökké választják. A szabadságharc bukása előtt két nappal átadja a végrehajtó hatalmat Görgey Artúrnak és emigrál. A fegyverletétel már török földön éri.

Az ötvenes években főleg Londonban él. 1859-ben szerepet vállal a Magyar Nemzeti Igazgatóság létrehozásában, majd Itáliában telepszik le. A „turini remete” egyre inkább elszakad a hazai valóságtól. Elveti a „deáki művet”, híres Cassandra-levelében megbélyegzi a kiegyezést. 1889-ben elveszíti magyar állampolgárságát. Matuzsálemi kort él meg. 1894-ben Torinóban hal meg. Még ez évben káprázatos külsőségek között helyezik végső nyughelyére Budapesten.

HORTHY MIKLÓS

1868. jún. 18-án született. 1920. márc. 1-jén választotta meg a nemzetgyűlés kormányzónak. 24 évig töltötte be ezt a tiszteletet.

Horthy István és Halassy Paula fia.

Felesége Purgly Magdolna.

Gyermekei: Miklós, István, Magdolna, Paula.

1957. február 9-én halt meg emigrációban. 89 évet élt. Portugáliában, a lisszaboni angol temetőben helyezték nyugalomra.

Kelet-magyarországi középbirtokos családból származik. Szülei katonatiszti pályára szánják, ennek jegyében zajlik neveltetése is. Az akadémiai tanulmányok után különböző helyeken szolgál a Monarchia hadseregében. 1909–14 között Ferenc József szárnysegéde, majd az I. világháború éveiben cirkálóparancsnok. 1918 márciusától flottaparancsnok és ellentengernagy, majd az osztrák–magyar flotta főparancsnoka.

A Monarchia összeomlása után neveltetéséből és politikai nézeteiből adódóan nem tud azonosulni Károlyi Mihály demokratikus irányzatával, a Tanácsköztársaság alatt pedig már az Aradon, illetve Szegeden szerveződő jobboldali konzervatív erők egyik vezéralakja, hadügyminiszter. Kun Béla bukása után a nemzeti hadsereg főparancsnokaként a román megszálló erők mellett a tényleges hatalom jórészt az ő kezében összpontosul. Az ő nevéhez fűződik a két forradalomra reagáló fehérterror. 1919. nov. 16-án bevonul Budapestre. 1920. márc. 1-jén a nemzetgyűlés vitatható körülmények között kormányzóvá választja, meglehetősen korlátozott jogkörrel (kormányzói jogosítványait a későbbiekben az 1920-as, 1933-as, 1937-es törvények lényegesen szélesítik). IV. Károly sikertelen visszatérési kísérletei után ha-

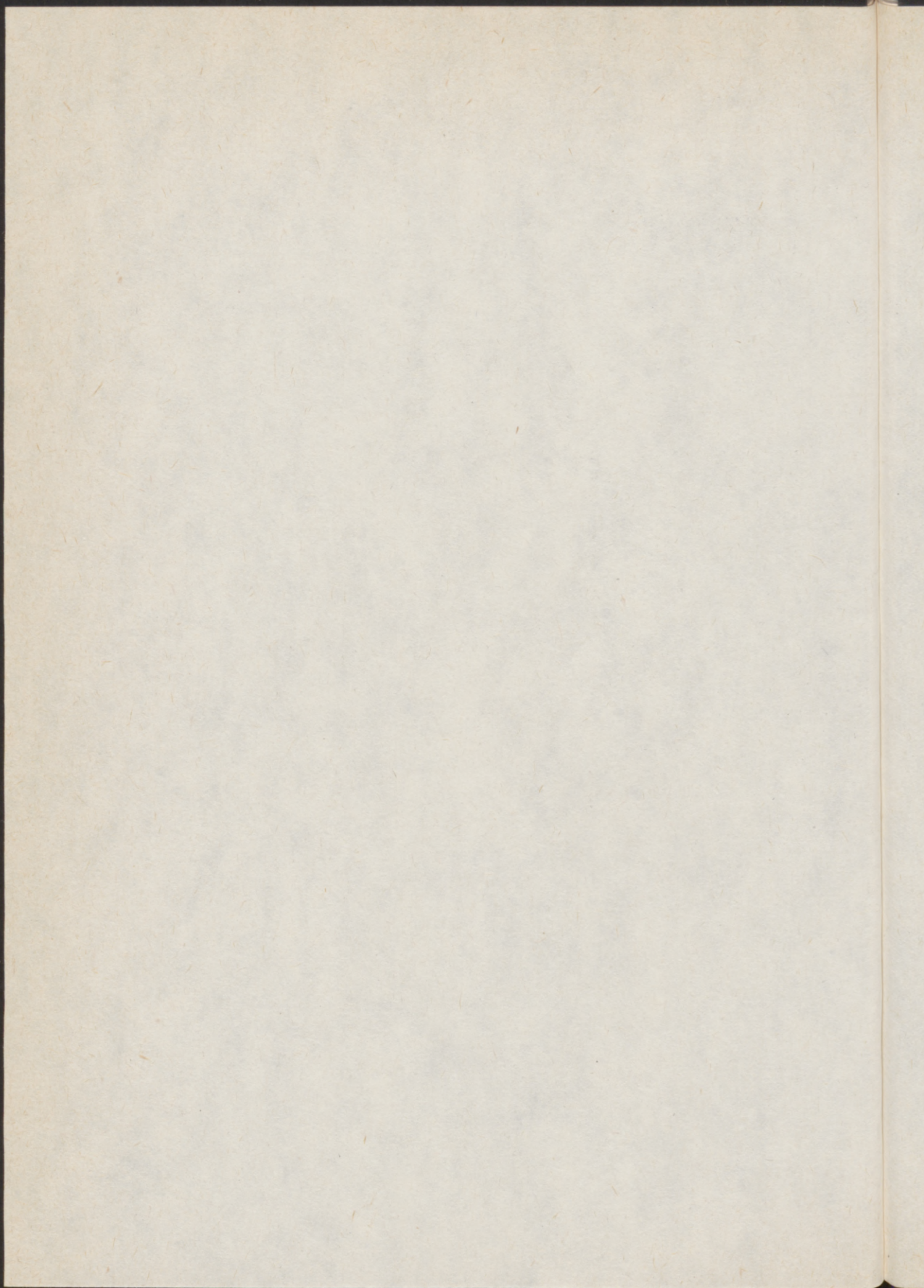
talmát megszilárdítja a Habsburg-ház harmadik, végleges detronizálása (1921. okt.).

Neve összeforrott azzal a jobboldali, konzervatív alkotmányosságon alapuló rendszerrel, amely egyrészt lehetetlenné tette a magyar társadalom demokratizálódását, másfelől viszont a kedvezőtlen geopolitikai helyzet ellenére megakadályozta a totalitárius eszmék megvalósulását is.

1944. okt. 15-én a német szövetségi rendszerből való kiszakadás és a háborúból való kiugrás sikertelen kísérlete után náci nyomásra lemond és átadja a hatalmat Szálasi Ferencnek.

A háború végén USA hadifogságba kerül, tanúként kihallgatják a nürnbergi perben. 1946-tól haláláig Portugáliában élt.

Függelék



Szómagyarázat

alkímia – középkori titkos kémia

anarchia – zűrzavar, fejtelenség

asztrológia – csillagjóslás

cenzúra – a sajtó előzetes ellenőrzése

de jure – jog szerint

dekrétum – rendelet, végzés, 1848 előtt a király által szentesített országgyűlési határozat, esetleg királyi végzés.

detronizálás – a tróntól való megfosztás

edictum – uralkodói rendelet

episztola – szentlecke, az evangéliumot megelőző rész a mise során

etikett – udvari illemszabályok, ceremóniák rendje

evangélium – a mise során az evangélisták könyveiből felolvasott részlet

expanszió – erőszakos terjeszkedés

familiaritás – a hűbéri lánc magyarországi formája

gironde – a nagy francia forradalom mérsékelt polgári irányzata

gregoriánus – VII. Gergely pápa reformját követő

határgyepű – az Árpád-korban az országot védő határsáv

hercegprimás – a magyarországi katolikus egyház feje

hospes – külföldről érkezett telepés

integritás – csorbíthatatlanság

interregnum – törvényes uralkodó nélküli időszak

intervenció – idegen hatalom fegyveres behatolása az ország területére

intoleráns – türelmetlen

invázió – idegen ország területének katonai előzőnlése

invesztitúra – a papi méltóságba való beiktatás

- kaganátus – a kazár birodalom államformájának elnevezése
- kamara – a feudális állam gazdasági (pénz-)ügyeinek intézésére szolgáló intézmény
- kamarilla – a kormányzás menetére döntő befolyással bíró titkos kör az udvarban
- kancellária – az Árpád-kortól az udvar vezető hivatala
- kápolna – az Árpád-korban az írásbeli ügyintézés egyik szerve (másik jelentése egyházi természetű)
- káptalan – a középkorban oklevelek kiadását végző egyházi intézmény
- klerikus – írástudó személy a középkorban, főleg világi pap
- koalíció – politikai szövetség pártok vagy államok között
- konkordátum – egy állam és a katolikus egyház viszonyát szabályozó szerződés
-
- lebbez – régi magyar szó, jelentése: eltávolít
- lucrum camerae – kamara haszna, kamarai nyereség (régii adónem)
-
- manifesztum – kiáltvány
-
- nádor – a feudalizmus idején a király után az ország első főméltósága
-
- okkupáció – más állam területének katonai megszállása
- oktrojált – kierőszakolt
- oligarcha – hatalmaskodó főúr, kiskirály
-
- pajzsra emelés – a fejedelem hatalomra jutásának szertartási eleme
- Placetum regium – királyi tetsvényjog, a pápai rendeletek csak királyi jóváhagyással nyernek érvényt
- pátens – nyílt parancs, rendelet
- patrimoniális – atyától öröklött
- permanens – folyamatos
- perszonálunió – az uralkodó személyének azonosságára szorítkozó kapcsolat két vagy több állam között
- primátus – elsőbbség
- primogenitúra – elsőszülöttségi jog
- provizórium – ideiglenes állapot

regálé – királyi jogon szerzett (adó-, vám-, bánya- stb) jövedelem.

reguláris – rendes, szabályos, sorozott

rekatolizálás – visszatérés a katolikus hitre

resolutio – határozat

revízió – felülvizsgálás

rezisztencia – ellenállás

status quo – a korábbi helyzetnek megfelelő állapot

szerviens – a korai feudalizmus idején a király szolgálatában álló kisbirtokos

szuverenitás – függetlenség

tolerancia – türelem, legtöbbször vallási vonatkozásban használják

tradicionális – hagyományos

várjobbágy – a korai feudalizmus idején a királyi várbirtok tisztje, előjárója

Névmutató

- Aba Amadé 57, 60, 66
 Aba Sámuel 17, 21, 22
 Adalbert 21
 Adelheid 11, 23, 31
 Ajtony 18
 Albert, lengyel herceg 88
 I. Albert 77, 78, 80
 Albert főherceg, Habsburg 76
 IV. Albrecht, Habsburg 77
 Alexandru cel Bun 69
 Álmos fejedelem 9, 10
 Álmos herceg 30, 33, 34, 35, 36, 37
 Ampringen János Gáspár 137
 Anasztázia 23, 24, 28
 I. András 20, 23–26, 28, 30
 II. András 14, 46, 48, 49–53, 54, 60
 III. András 58–61, 62, 65
 András herceg, Anjou 68, 69
 Andrássy Gyula 132, 133
 Andrej nagyfejedelem 37
 Anna, Jagelló, hercegnő 98
 Anonymus 47
 Apafi Mihály 96, 110
 Árpád 9, 10
 Asztrik 18
- Bajazid török szultán 76
 Bakócz Tamás esztergomi érsek 88,
 90
 Bánk bán 52
 Barbarossa Frigyes 42
 Báthori Gábor fejedelem 96, 104
- Báthori István gróf 86, 88, 89, 92,
 98
 Báthori István fejedelem 94, 95,
 101
 Báthori Kristóf vajda 94, 95
 Báthori Zsigmond fejedelem 94,
 95, 102
 Batthyány Károly 123
 Batu kán 54
 Beatrix hercegnő 65
 Beatrix magyar királyné 82, 86, 87,
 88
 I. Béla 20, 26–27, 30
 II. Béla 34, 36, 37, 38–39, 44
 III. Béla 33, 43, 45–47, 54
 IV. Béla 53–55, 56, 62, 66
 Belus bán 40
 Bernát 48
 Bertold 50
 Bethlen Gábor fejedelem 94, 96,
 104, 105, 106
 Bocskai István fejedelem 96, 102
 I. Boleszko lengyel fejedelem 18
 II. Boleszko lengyel fejedelem 27,
 28
 Boleszlo váci püspök 48
 Bombelles Henrik 129
 Bonaparte, Napóleon 125, 126
 VIII. Bonifác pápa 65
 Borisz herceg 35, 38, 40
 Bornemisza János 90
 Bors 37
 Brahe, Tycho de 102

Brankovics György 77
 Bruno püspök 12
 Buda 21
 Busbecq 103

Caraffa, Anton gr. 110
 Cillei Borbála 73, 74
 Cillei Erzsébet 82, 84
 Cillei Ulrik gr. 80, 82
 Cillei Hermann gr. 74
 Colloredo, Franz de Paula 125
 Corvin János 82, 86, 87
 Csák Péter 57
 Csák Máté 60, 66

Dávid herceg 23, 34
 Deák Ferenc 130, 132, 133
 Deméni László 71
 Dénes nádor 54, 60
 VII. Dukas Mihály bizánci császár
 30

Elek bizánci herceg 46
 Eötvös József 133
 Ernő főherceg, Habsburg 101, 103
 Ernuszt János 85
 Erzsébet kun hercegnő, királyné
 56, 57
 Erzsébet bosnyák hercegnő, királyné
 69, 71, 72
 Erzsébet, Luxemburgi, királyné
 76, 77
 Erzsébet bajor hercegnő, királyné
 129, 132

Esterházy Móricz gróf 136
 Eufémia orosz hercegnő, királyné
 33, 35

Fajsz 10
 Felsőbüki Nagy Pál 127
 I. Ferdinánd 15, 89, 90, 91, 92, 93,
 98–99, 105
 II. Ferdinánd 104–106, 107
 III. Ferdinánd 106–107, 108
 IV. Ferdinánd 108
 V. Ferdinánd 128–129, 130
 I. Ferenc 123, 124–127, 128
 I. (Lotharingiai) Ferenc német császár
 113, 116, 118, 122
 Ferenc Ferdinánd főherceg, Habsburg
 133, 135
 Ferenc József 129–134, 135, 141
 Ferenc Károly főherceg, Habsburg
 129
 Fráter György 94, 99
 II. Frigyes porosz király 116, 122
 III. Frigyes, Habsburg, német császár
 78, 80, 84, 86
 Fruzsina orosz hercegnő, királyné
 39, 44, 45
 Fülöp herceg, Anjou, spanyol király
 114

Garai László 78, 80, 84
 Garai Miklós 69, 71, 73
 Gellért püspök 18, 23, 24
 Gentilis bíboros 66
 VII. Gergely pápa 32
 Gergely érsek 65

- Gertrudis meráni hercegnő, királyné 50, 52
- Géza nagyfejedelem 9, 10, 11–12, 17, 18, 21
- I. Géza 28, 29, 30–31
- II. Géza 39–42, 43, 44, 45
- Gizella bajor hercegnő, királyné 17, 21
- Görgey Artúr 140
- Gritti, Alvisio 137
- György örgróf 90
- Gyula vajda 11, 18
- Gyula nádor 30, 31, 54
-
- Habsburg Ottó 136
- Hauslab 129
- Hédervári Lőrinc 77, 78, 139
- Henrik francia herceg 101
- Henrik, Jasomirgott 40
- IV. Henrik bajor herceg 12, 17
- III. Henrik német császár 21, 22, 23, 24
- IV. Henrik német császár 24, 27, 28, 29, 32
- V. Henrik német császár 35
- Hont 17
- Horthy Miklós 13, 136, 137, 141–142
- Horváti Pál 73
- Hunyadi János 13, 78, 82, 84, 137, 138–139
- Hunyadi László 82
- Husz János 76
-
- Ilona királyné 38, 39
- Imre 47–48
- Imre herceg 18, 20, 21
- III. Ince pápa 49
- I. (Szent) István 6, 12, 13, 14, 15, 17–20, 21, 22, 29, 31
- II. István 34, 35, 36–37, 38, 39
- III. István 42–43, 45, 46
- IV. István 43, 44–45
- V. István 55, 56, 57, 65
- István herceg 58, 60
- Izabella, Jagelló, lengyel hercegnő, királyné 91, 93
- II. Izsák bizánci császár 46
-
- János bizánci császár 37
- I. János (Szapolyai) 91–93, 98, 99
- János Zsigmond 91, 93, 94, 95, 100, 101
- Janus Pannonius 85
- Jarozslav vlagyimiri nagyfejedelem 37
- Jarozslav (Bölcs) kijevi nagyfejedelem 24
- Jodok örgróf 74
- Johanna nápolyi királynő 68, 70, 73
- I. József 111–113, 114
- II. József 117, 118–122, 123, 125
- József főherceg, Habsburg 125, 128, 129
- Judit 28, 29
-
- Kálmán (Könyves) 33–36, 37
- Kapisztrán János 139
- Kara Musztafa 110
- I. Károly (Róbert) 60, 64, 65–68, 69, 70
- II. Károly (Kis) 71, 72–73

- III. Károly 113–116, 117
 IV. Károly 6, 135–136, 141
 IV. Károly német császár 73, 74
 V. Károly német császár 91, 98, 99, 100
 Károlyi Mihály 136, 141
 Károlyi Sándor 113
 Kaunitz, Anton Wenzel 125
 III. Kázmér lengyel király 69
 IV. Kázmér lengyel király 87, 88
 IX. Kelemen pápa 112
 Kepler, Johannes 102
 Kinizsi Pál 86, 88
 Klementina főhercegnő, Habsburg 58
 Kollonich Lipót 110
 Kolowrat, Franz Egon 128
 III. Konrád német császár 40
 IX. Konstantin bizánci császár 24
 Koppány 12, 17
 Kossuth Lajos 130, 131, 137, 139–140
 Kötöny kun vezér 54, 56
 Kun Béla 141
 Kurszán 9, 10
 Küküllei János 71
- I. Lajos (Nagy) 68, 69–71, 73, 74
 II. Lajos 89–90
 Lajos főherceg, Habsburg 128
 Lajos orléans-i herceg 72
 VII. Lajos francia király 40, 43
 XIV. Lajos francia király 111
 XVI. Lajos francia király 124
 Lampert herceg 34
 I. László (Szent) 29, 31–33, 34, 35
- II. László 44
 III. László 48–49
 IV. László (Kun) 57–58, 60
 V. László (utószülött) 77, 78, 80–82, 84, 139
 László herceg 36
 László vajda 64
 Levedi 9, 10
 Levente herceg 20, 24
 Libényi János 131
 I. Lipót 108–111
 II. Lipót 122–124
 Lipót főherceg, Habsburg 104
 VI. Lipót osztrák herceg 49
 Lobkovitz, Franz Wenzel 109
 Lőrinc érsek 37
- Marlborough herceg 111
 Mánuel bizánci császár 42, 43, 44, 45, 46
 Mária (Anjou) 70, 71–72
 Mária bizánci hercegnő 45
 Mária főhercegnő, Habsburg 89, 90
 Mária (Laskaris) görög hercegnő, királyné 53, 54, 56
 Mária Antoinette főhercegnő, Habsburg 116, 121, 124
 Mária Lujza főhercegnő, Habsburg 125
 Mária Terézia 113, 115, 116–118, 120, 123, 124
 Margit (Szent) hercegnő 55
 Margit morva főhercegnő 69
 Margit francia hercegnő 82
 Martinovics Ignác 125
 I. Mátyás (Hunyadi) 82–87, 88, 137

- II. Mátyás 102, 103–104, 105
 Mezyd bég 138
 Metternich, Klemens Lothar Wenzel 126, 127, 128
 II. Mjesko lengyel fejedelem 23, 26
 I. Miksa német császár 86, 87, 88, 89
 I. Miksa 99, 100–101
 Miksa bajor herceg 105
 II. Mohamed török szultán 139
 Montecuccoli, Raimondo 109
 Murad török szultán 77
- Nápolyi László 74
- I. Ottó római császár 12
 Ottó, Orseolo velencei doge 21
 Ottó, bajor herceg 63–64, 66
 II. Ottokár cseh király 56, 58
- Pálffy János 113
 Pázmán 17
 Pázmány Péter 104, 105, 106
 Péter (Orseolo) 20–22, 23, 24
 Péter comes 31
 II. Pius pápa 84
 VI. Pius pápa 121
 Pobjebrad György cseh király 84, 85, 86, 88
- Radetzky, Joseph 130
 II. Rákóczi Ferenc 96, 112
 I. Rákóczi György 94, 96, 106, 107
- II. Rákóczi György 96, 109
 Rauscher, Jozeph Othmar von 129
 Richeza 26, 30
 Rozmberk Ulrik 80
 I. Rudolf 101–103, 104
 I. Rudolf német császár 58
 Rudolf főherceg, Habsburg 132, 135
 Rudolf (Sváb) német ellenkirály 32
 Rummel 112
- Salamon 23, 24, 27, 28–29, 30, 31
 Salm herceg 112
 III. Sándor pápa 42
 Sándor Lipót főherceg, Habsburg 123, 125
 Sarolt 11, 12
 Saul herceg 37
 Savoyai Jenő 110, 111, 112, 115
 Schmerling, Anton 132
 Sebös 21
 Simon bán 52
 Sixtus pármai herceg 135
 Stibor vajda 74
- Szálasi Ferenc 137, 142
 Szapolyai György 92
 Szapolyai János, id. 92
 Szár László 23
 Széchenyi István 127
 Szelim török szultán 89
 Szilágyi Mihály 84, 137
 II. Szilveszter pápa 18
 Szulejmán török szultán 90, 92

- Taksony 9, 10, 11
 Tar Szerénd 12
 Thugut, Johann Amadeus Franz
 125
 Timur Lenk 76
 Tisza István 136
 Tomori Pál 90
- Újlaki Miklós 84
 I. Ulászló 78–80
 II. Ulászló 87–89, 90, 92
 I. Uros szerb fejedelem 40
- Vata 24
 Vata ispán 46
 Vazul herceg 20, 21, 22, 23, 24, 26
 Vencel 62–63, 66
 II. Vencel cseh király 62, 63
 IV. Vencel cseh király 76
 Vencellin 17
- Vid comes 29
 Vitéz János 82, 85, 139
 Vlad román vajda 139
- Wallenstein, Albert Wenzel 105,
 107
 Wekerle Sándor 136
 Werbőczy István 13, 89
 Windischgraetz, Alfred 130
- Zách Felicián 66
 Zita páрмаi hercegnő, királyné 135,
 136
 Zolta 10
 Zrínyi Miklós, id. 100
 Zrínyi Miklós, ifj. 109
- Zsigmond 13, 71, 72, 73–76, 77
 Zsófia bajor hercegnő 129, 130

Ajánlott irodalom időrendben

- Kristó Gyula–Makk Ferenc: Az Árpád-házi uralkodók, Bp. 1988.
 Dümmerth Dezső: Az Árpádok nyomában, Bp. 1986.
 Bakay Kornél: A magyar államalapítás, Bp. 1981.
 Bertényi Iván: A magyar korona története, Bp. 1986.
 Györffy György: István király és műve, Bp. 1977.
 László király emlékezete, Bp. 1977.
 Makk Ferenc: Magyarország a 12. században, Bp. 1986.
 Györffy György: Kálmán király, Bp. 1979.
 Kristó Gyula–Makk Ferenc: III. Béla, Bp. 1986.
 Kristó Gyula: Az aranybullák évszázada, Bp. 1976.
 Szabó Károly: Kun László 1272–1290, Bp. 1988.
 Bertényi Iván: Magyarország az Anjouk korában, Bp. 1987.
 Kristó Gyula–Makk Ferenc: Károly Róbert, Bp. 1983.
 Bertényi Iván: Nagy Lajos király, Bp. 1989.
 Mályusz Elemér: Zsigmond király uralma Magyarországon, Bp. 1984.
 Dümmerth Dezső: A két Hunyadi, Bp. 1985.
 Teke Zsuzsa: Hunyadi János és kora, Bp. 1980.
 Kisfaludy Katalin: Matthias rex, Bp. 1983.
 Kulcsár Péter: A Jagelló-kor, Bp. 1981.
 Nemeskürty István: Ez történt Mohács után, Bp. 1968.
 Nemeskürty István: Elfelejtett évtized, Bp. 1974.
 Barta Gábor: Az erdélyi fejedelemség születése, Bp. 1979.
 Hegyi Klára: Egy világbirodalom végvidékén, Bp. 1976.
 Gonda Imre–Niederhauser Emil: A Habsburgok, Bp. 1977.
 Supka Géza: Habsburg-krónika, Bp. 1986.
 Ujváry Zsuzsanna: „Nagy két császár birodalmi között”, Bp. 1984.
 Péter Katalin: A magyar romlásnak századában, Bp. 1979.
 Perjés Géza: Zrínyi Miklós és kora, Bp. 1965.
 Nagy László: A török világ végnapjai Magyarországon, Bp. 1986.
 Varga J. János: A fogyó félhold árnyékában, Bp. 1986.
 Köpeczi Béla–R. Várkonyi Ágnes: II. Rákóczi Ferenc, Bp. 1976.
 Ifj. Barta János: A kétfejű sas árnyékában, Bp. 1984.
 Marczali Henrik: Mária Terézia 1717–1780, Bp. 1987.
 Ifj. Barta János: Mária Terézia, Bp. 1988.

- Molitor Ferenc: II. József, a császári Don Quijote, Bp. 1987.
Ifj. Barta János: A nevezetes tollvonás, Bp. 1978.
Szabad György: Kossuth politikai pályája, Bp. 1977.
Deák István: Kossuth Lajos és a magyarok 1848–49-ben, Bp. 1983.
Gerő András: Ferenc József, a magyarok királya, Bp. 1988.
Salvendy, John T.: Rudolf. Egy lázadó Habsburg lélektani tükörben,
Bp. 1988.
Niederhauser Emil: Merénylet Erzsébet királyné ellen, Bp. 1985.
Hegedüs Sándor: Az utolsó trónfosztás (IV. Károly magyar király élete),
Bp. 1970.

További felhasznált irodalom

- Magyarország történelmi kronológiája, szerk. Benda Kálmán, Bp. Magyar krónika, Kassa 1738.
- Magyar történelmi kronológia, szerk. Gunst Péter, Bp. 1981.
- Egyetemes történelmi kronológia, szerk. Makkai László, Bp. 1981.
- Csétsényi Svastics Ignácz: Magyarok históriája, Pozsony 1805.
- Petthő Gergely: Rövid magyar krónika, Kassa 1753.
- Szombathy Ignác: Magyar történelmi időrend vezérfonala I–II. Bp. 1877.
- Petronics Fridrik Keresztély: Magyarország történeti időszaki táblákban (királyi házak lajstromaival), h. n. 1830.
- Halmár Ágost: Világtörténelmi tabellák, Pozsony 1887.
- Ráth Károly: A magyar királyok hadjáratai, utazásai és tartózkodási helyei, Győr 1861.
- Pohl Gyula: A Habsburg-Lotharingiai uralkodóház családfája, Bp. 1896.
- Wertner Mór: Az Árpádok családi története. Több nemzedékrendi táblával. Nagy-Becskerek 1892.
- Bölony József: Magyarország kormányai, Bp. 1987.
- Hóman Bálint–Szekfű Gyula: Magyar Történet, Bp. 1928–1934.
- Marczali Henrik: Magyarország története, Bp. 1894.
- Magyarország története. Előzmények és magyar történet 1242-ig. Szerk. Bartha Antal, Bp. 1984.
- Magyarország története 1526–1686. Szerk. R. Várkonyi Ágnes, Bp. 1985.
- Magyarország története 1790–1848. Szerk. Vörös Károly, Bp. 1983.
- Magyarország története 1848–1890. Szerk. Katus László, Bp. 1987.
- Magyarország története 1890–1918. Szerk. Mucsi Ferenc, Bp. 1983.
- Magyarország története 1918–19, 1919–45. Szerk. Hajdu Tibor, Tilkovszky Lóránt, Bp. 1976.
- Magyarország története. Főszerk. Molnár Erik, Bp. 1967.
- Magyarország hadtörténete. Főszerk. Liptai Ervin, Bp. 1985.
- Magyar művelődéstörténet. Szerk. Domanovszky Sándor, Bp. é. n.
- Szentpétery Imre: Oklevéltani naptár, Bp. 1912.
- Szentpétery Imre: Magyar oklevéltan, Bp. 1930.
- Fallenbüchl Zoltán: Magyarország főméltóságai, Bp. 1988.
- Ezer év. Főszerk. Pozsgay Imre, Bp. 1985.
- Hármas kis-tükör, Pest 1849–1850.



Horváth Mihály: Történelmi zsebkönyv. Rajzok a magyar történelemből, Bp. 1866.

Toldy Ferenc: Magyar államférfiak és írók I–II., Pest 1868.

Egy ezredév. Szerk. Hanák Péter 1986.

Hankó Ildikó: A magyar királysírok sorsa, Bp. 1987.

Pauler Gyula: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt, Bp. 1983.

Bartha Antal: A magyar nép őstörténete, Bp. 1988.

Toldy László: Szent László király élete, Bp. 1876.

Kristó Gyula: A feudális széttagolódás Magyarországon, Bp. 1979.

Hóman Bálint: Magyar középkor, Bp. 1938.

Hóman Bálint: Hunyadi Mátyás, Bp. 1940.

Fraknói Vilmos: Hunyadi Mátyás király, Bp. 1890.

Elekes Lajos: Hunyadi, Bp. 1952.

Jászi Oszkár: A Habsburg-monarchia felbomlása, Bp. 1983.

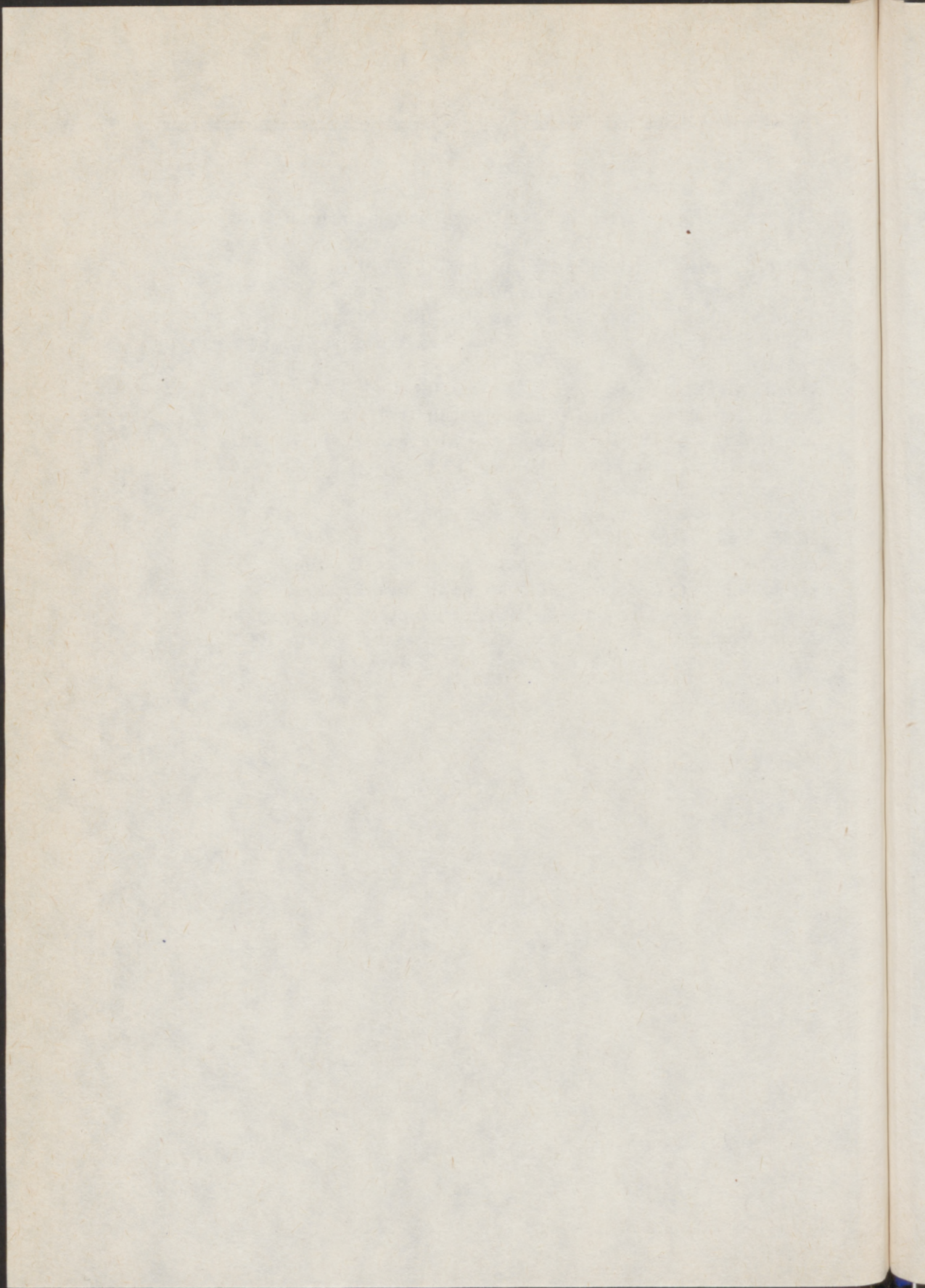
Galántai József: A Habsburg-monarchia alkonya, Bp. 1985.

Siklós András: A Habsburg-birodalom felbomlása, 1918. Bp. 1987.

Márki Sándor: I. Ferenc József, Magyarország királya, Bp. 1907.

Lajos Iván: IV. Károly király élete és halála. Pécs 1935.







Tartalom

Bevezető	5
A fejedelem szerepe a magyarság államalapítás előtti történetében	9
Géza nagyfejedelem	11
A szentkorona tanának történeti vázlata	13
A koronázási szertartás rövid leírása	14
Az Árpád-házi királyok	16
Az interregnum kora	62
A vegyesházi királyok	65
A kettős királyság kora	91
Az Erdélyi Fejedelemség születése és rövid jellemzése .	94
A Habsburg-házi uralkodók	98
A kormányzóság intézménye	137
A kiemelkedő kormányzók rövid életrajza	138
Szómagyarázat	145
Névmutató	148
Ajánlott irodalom időrendben	153
További felhasznált irodalom	155



*Ezt a könyvet a Maecenas Kiadó előzetes engedélye nélkül
Magyarországon kívül terjeszteni tilos.*

*

*This book is sold outside Hungary subject to the condition
that it shall not, by way of trade or otherwise, be lent,
re-sold, hired out, copied, re-bound or otherwise circulated
without the Hungarian publisher's prior consent.
Maecenas Publishers, Budapest, Hungary, 1365 P. O. B. 742*

ISBN 963 7425 50 0

ISBN 963 7425 28 4 T3:Elve

Maecenas Könyvkiadó, Budapest

Felelős kiadó: Szvák Gyula

Irodalmi vezető: Szántó György Tibor

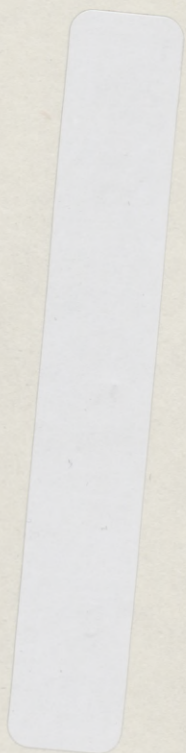
Szerkesztette: Horváth László

Alföldi Nyomda, Debrecen (3504.66-14-1), 1991

Felelős vezető: Szabó Viktor vezérigazgató

Tipográfia és műszaki szerkesztés: Beszédes Natasa

Terjedelem: 13,7 (A/5) ív



„Ez a könyv arra tesz kísérletet, hogy bemutassa nemzünk történelmének ötvenhat uralkodóját, de arra is, hogy rövid életrajzokban felvillantsa a magyarság ezeréves államiságának legfontosabb mozzanatait” – írja a szerző. Valóban vakmerő vállalkozás; királyaink összefüggő portrészorozatát utoljára XIX. századi tudós pap történészek szerkesztették kötetekbe. Ezeket ma már szinte lehetetlen fellelni, és sok esetben adataik pontosságához is kétség férközött. Vég Gábor a történelmi kutatások mai szintjéhez igazította kézikönyve dátumait. Ez az első munka, amelyben Szent Istvántól IV. Károlyig minden magyar király szerepel. Az uralkodók családi kapcsolódását, a dinasztiák átmeneteit leszármazási táblázatok teszik szemléletessé.

A könyv olvastán megismerjük királyaink életét, de a koronát és palástot viselő személyiségek mögött felsejlik népünk hosszú és mindvégig eseménydús históriájának vázrendszere is.



Magyarország Királyai és Királynői

VÉG GÁBOR